

Liget

2020-7
július

[XXXIII. évfolyam 7. szám]

ligetmuhely.com

TARTALOMJEGYZÉK [XXXIII. évfolyam 7. szám]

Vörös István ÁTKELTÜNK A KORSZAKHATÁRON	4
Nagy Géza A SÁNTA KOVÁCS MEG AZ ÖRDÖG [2]	24
Kiss Lajos András AZ „ÚJRAEGYESÍTÉS” DILEMMÁI	48
Csongor Andrea EGYSNITTES	69
Fecske Csaba EGY BETŰ MINDIG	71
Kállay Kotász Zoltán IGAZ A HÍR, HOGY...?	73

EGY ORSZÁG GYÓGYÍTÁSA

Bíró Judit | **UTÁNKÖVETÉS** 75

Kapitány-Fövény Máté | **LEHET-E ÉLMÉNY A PREVENCIÓ?** 82

Jávor Benedek | **AZ EGÉSZSÉGES EMBERTŐL** 95

AZ EGÉSZSÉGES BOLYGÓIG

Ács József | **LENTI** 105

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kíssvábhegyi út 4-6.
info[kukac]ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

Alapító szerkesztők | Levendel Júlia, Horgas Béla
Felelős szerkesztő | Horgas Judit
Tervezőszerkesztő | René Margit
Főmunkatárs | Szirmai Panni
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kiss Lajos András, Victor András

Vörös István

ÁTKELTÜNK A KORSZAKHATÁRON

/THE WASTE HAND/

2020-07-06 | VERS

I
A PÁRNÁK KIHORDÁSA

Indiában, hol éjjel párduc
fut át az álom-dzsungelen –
mikor Európa kicsi volt még,
eltöprengtek a kezdeten.

Megállítottak pár arra járó gurut:
„Kezdjen mindenki tűnődni! Soha
ne fogjunk addig háborúba,
amíg az öröklétnek nincs nyoma!”

A hétszáz éves öreg fa köré
a király párnákat rakott,
hogy egyszerre lássa ott leülni
azt a négy furcsa alakot,

kikért még érdemes királynak lenni,
nem egyszerűen vének és papok,
idegen arcú utazók,
érinthetetlen koldusok.

Feszült figyelme szertehullott.
Megbillent ész; hatalma szétszakadt.
Akik vártak a bölcsességre,
szétszálltak, mint a madarak.

Már sűrűsödött irtózva, serényen
az eszes népek megrettent java,
kisült, a kevés is lehet sokkal több,
mint a számító gondolat maga.

A zuhatag, a tűz, a dombok,
a fénybe szétszórt félelem
elmondtak mindent a kezdetről.

Csak a négy bölcs aludt rejtélyesen.

II

SAKKPARTI A KOCSMÁBAN

Dalok a kor modorában – vagy másképp

II/1

AKKOR IS BUKIK, HA NEM AKAROM

Hathúros gitáron, dobokon, egyeben,
kibelezett hangfalak üregében.

Hathúros gitáron, dobokon, egyeben,
mi szólal meg most a zenében?

Itt ült a rendszer a nyakamon.

Kifogy a szó a dumák alól.

Akkor is bukik, ha nem akarom!

Miért van itt ez a sokadalom?

De furcsa, mindenki másképp beszél,
és ami igaz volt, most csak szeszély.

Honnan vettem, s hová teszem,
hová tűnt el a félelem?

Hathúros gitáron, dobokon, egyeben,
kibelezett hangfalak üregében.

Hathúros gitáron, dobokon, egyeben,
mi szólal meg most a zenében?

II/ 2

ELMÚLT EGY TÖRTÉNELMI KOR

Ültünk a kertben és néztük,
hogyan állnak az utcán a rendőrautók.
Éreztük, mennyire jó hely a német nagykövetség.
Hamburgig terveztünk futni és
vártuk, hogy jöjjön a hír, és utazzunk már.
Itt hagyjuk a béketábort,
hisz újra csak elmúlt egy történelmi kor.

Emlékszem, mennyire félttem
a berlini metrón a határ alatt.
Kiszállni persze tilos volt, mert ilyenek a komoly határok.
Leültem, amit kiszabtak rám, hát borzasztó volt:
hozzák a számlát, és nem hiszed, hogy ezt is tudják.

NDK? Messzi múlt.
Ki ott élt, meglakolt.
Hányszor eltiport, ha rajta múlt –
egy történelmi kor, egy történelmi kor.

A korszakhatáron átkeltünk,
s lehullott rólunk minden kölcsönös lánc.
Senki sem bánthatott minket, mert itt az tilos.
Már szabad voltam, de fájt volna,
ha bevallom magamnak, az igazság.
Magamba néztem és azt mondtam, ez már a vég.

NDK? Messzi múlt.
Ki ott élt, meglakolt.
Hányszor eltiport, ha rajta múlt –
egy történelmi kor, egy történelmi kor.

II/3

VÉGSZÓ: NEM

Ha elmúlt lassan a rendszered,
az felhozhatta a kedvedet!
Nem baj, nem baj!

De egyszer még úgyis visszajön,
én inkább nyugatra költözöm.
Nem jó, nem jó!
Nem jó, nem jó!

Hogy embernek lásd a rémeket,
és színtelennek az életet:
van mód – sok mód,
fontold
meg jól.

Hogy eltompuljon az érzelem,
és közöny maradjon képeden,
mondd: pénz, mondd: pénz!

Bár kutathatod az elveket,
a pénzhez minden nyom elvezet,
gyűjteni épp olyan élvezet,
mint amikor mástól elveszed.

Hisz tőle kaptuk az árat,
az adózási szabályokat –
nem enyves a kezem, mégis ráragad.
Furcsa, de ettől mások is boldogak.

Hogy ne költsenek az emberek,
folyjon be inkább minden neked!
Mondd: pénz, mondd: pénz!

Kamat teremjen kenyér helyett,
és legyen az büszke fegyvered!
Mondd: pénz, mondd: pénz!
PéNZ, péNZ, péNZ, péNZ, péNZ, péNZ!

Bár kutathatod az elveket,
a pénzhez minden nyom elvezet,
gyűjteni épp olyan élvezet,
mint amikor mástól elveszed.

Hisz tőle kaptuk az árakat,
az adózási szabályokat –
nem enyves a kezem, mégis ráragad.
Furcsa, de ettől mások is boldogak.

Hogy ne költsenek az emberek,
folyjon be inkább minden neked!
Mondd: pénz, mondd: pénz!

Kamat teremjen kenyér helyett,
és legyen az büszke fegyvered!
Mondd: pénz, mondd: pénz!
Nem félsz? Nem félsz? Nem félsz?

II/4

SZÁSA BÚCSÚÉNEKE

Százhusz éjjel, százhusz nap
egyhuzamban pakoltak,
bár hosszabban itt voltak.
Róluk furcsa híreket
tudott a helyi közeg,
mind, mind csupa őrület.

Katona voltam itt, hűtőket árultam,
feleség, két gyerek velem a táborban.
Laktanya foglyai. Néha nap kijutok,
műhelyből ellopott cuccokon túladok.

Bye-bye Márta, más az életem,
a nőkben én mindig a szláv lelket keresem.
Daszvidánya! Kikövetelem,
hogy otthon is a pálinkám mindig meglegyen!

Ha néha belegondolok,
mért vagyunk mi oroszok,
semmi érvet nem tudok.
Azt hittem, a magyarok
nem mind ilyen jó csajok,
levegőért kapkodok.

Látom már mindenki tudja, hogy elmegyek,
tankommal lassacskán vonatra ülhetek,
nyikorog alattunk, még a föld is remeg,
kivonnak, utazunk, micsoda vad hetek.

Bye-bye Márta, más az életem,
pár rubellal gazdagodtam közben azt hiszem.
Daszvidánya! Megkövetelem,
hogyan otthon is a bikavér mindig meglegyen!

Bye-bye Márta, más az életem,
jó voltam itt, és azt hiszem, jó volt itt velem.
Daszvidánya! Azt követelem,
hogyan otthon is a tokajim mindig meglegyen!

III

DAL ÉS LÁZBESZÉD

Augusztus, a kegyetlen, kihajtja
a földből az érett gabonát,
a szögesdrót szakad, szakad,
acélvágók és drótkések tépik,
mi lesz velünk, ha nem tart a nyugati határ,
pedig semmi sem tarthat
meg, ha mi nem tartunk,
mennek Trabanton, Wartburgon,
viszik az életet, viszik a halált,
csontvázak ülnek a kocsikban,
a szabadság megrohanja őket,
mint a rohadás,

ez egy szomorúóra, amikor mindenhová
odaér a vidámság.

Olyan furcsa lesz ez a nyár,
gyertek, bemutatom a családomat,
ez a világ, ez itt egy kisváros,
cseréljete helyett egymással.
Lássuk, mi van az autóban?
Azt hittem, nem lesz határellenőrzés.
Ez nem határellenőrzés, csak kíváncsiság.
A bőröndök között mi az a szobor?
Minek hozott egy Marx-szobrot magával?
Mert ezt kaptuk a feleségemmel nászajándékba
attól, aki mindkettőnk besúgója volt.

Később majd megtudjátok...
Később mást, ami fontosabb volna,
sose tudnak meg.
Düsseldorfban tudunk magának
állást ajánlani.
A munkanélküli segély is érdekelne!
Csak aztán tíz év múlva ne mondja,
hogymi tettük tönkre!
Dehogymi! Majd harminc év múlva mondom.

Dal:

Most elveszem tőled az életet,
mert ez is csak egy furcsa játék.
Ilyesmit senki nem tehet,

kinek keze kicsit remeg,
aki az embertől valamit vár még.
Most elveszem tőled az életet,

hogy ne élj, mindent megteszek,
ami voltál, se lehet már tied,
mert másoké a múltad már rég.
Ilyesmit senki nem tehet,

ki nem fogadja el az életet
olyannak, amilyen: hideg,
nem él tovább benne magán-hév.
Most elveszem tőled az életet,

kirabollak, különben te teszed,
lelked kikapcsolt szürke tájék,
hol pár kicsinyes vágy ég,
a felhalmozott végítéleted.
Ilyesmit senki nem tehet,

múltjából kiforgatni úgy lehet
bárki előtt, hogy az ajándék
lesz, nem számít a sanda szándék.
Most elveszem tőled az életet.
Ilyesmit senki nem tehet?

IV SUHANÁS

IV/1

A nagy szerelmek kora véget ért,
a kis szerelmeknek nincsen kora,
nem lelkesedem úgy már senkiért,
ahogy nem lelkesedhettem soha.

A lángolásvágy legfeljebb kísért,
nem égtem el, nem tűntem el. Noha
a nagy szerelmek kora véget ért,
a boldogságnak nincs rajtam nyoma.

Nem szól sipító szólama,
nem ismerem meg énekét,
mi minden ostobaságot bevallana,
nem érzem már kezemben a kezét.
A nagy szerelmek kora véget ért,
a kis szerelmeknek nincsen kora.

IV/2

A kis szerelmek, kis szerelmek
nem kisémbereknek valók,
mert túl sok érzelemmel fölszerelnek.
Omlik a fal, de ott marad a drót.

A kis szerelmek, kis szerelmek
pár nap alatt is elmúlnak talán,
mert túl sok érzelemmel fölszerelnek –
egy sincs köztük, mi ne volna talány.

Nem kisembereknek valók
a kisemberi lét kellékei.
Omlik a fal, de ott marad a drót,
a szerkezetet így tudod megérteni.

Pár nap alatt is elmúlnak talán
az óriási szenvedélyek,
egy sincs köztük, mi ne volna talány,
egy sincs, ami ne volna bélyeg.

A kisemberi lét kellékei
felöltöztetnek, hogy nagy lehess,
a szerkezetet így tudod megérteni,
ha épp a szerkezet fölösleges.

Az óriási szenvedélyek
elhúzzák előtted az életet,
egy sincs, ami ne volna bélyeg,
és néha mégis önszántadból fölveszed,

felöltöztetnek, hogy nagy lehess,
megtartanak, akár egy rovarpáncél,
ha épp a szerkezet fölösleges,
akkor is beveted őket, csak másért.

+

Akkor is beveted őket, csak másért?
Elhúzzák előtted az életet.
Nincsen baj, téged valami más ér.
A megváltás a rosszkedvben lebeg.

Elhúzzák előtted az életet,
megláthatod, de csak nagymessziről.

A megváltás a rosszkedvben lebeg,
és mint egy felhőből a hó, kidől.

IV/3

Elhúzzák előtted az életet.
Nincsen baj, téged valami más ér.
A megváltás a rosszkedvben lebeg,

nem tartják meg imádkozó kezek,
se szörnyszavak a pusztulásért.

Elhúzzák előtted az életet –

ami már nem is egy élet lehet,
megpattan, akár a hibás ér,
a megváltás a rosszkedvben lebeg,

de végül onnan is kikecmereg,
egybetartják a végletek,
a végbosszú a pusztulásért.

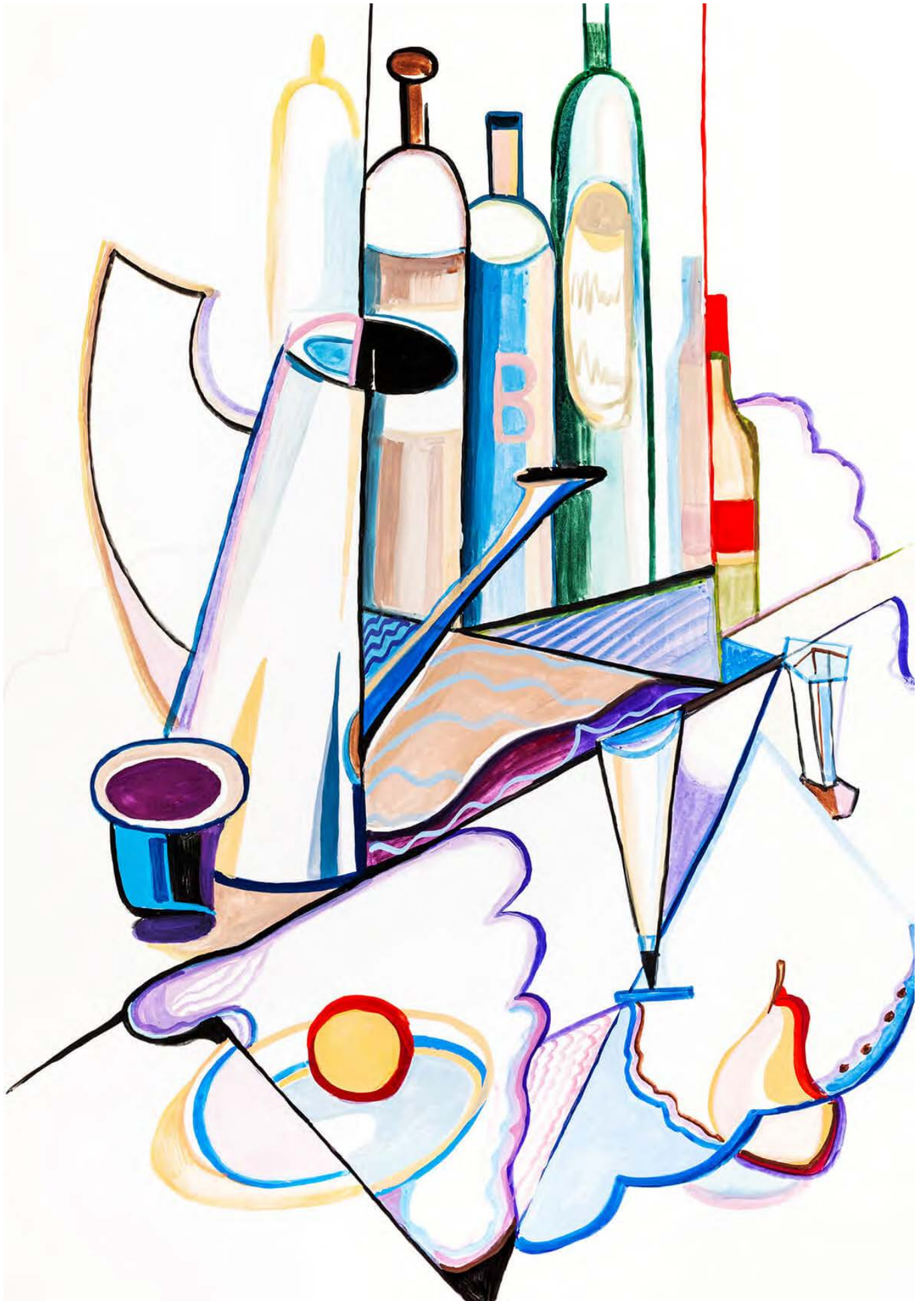
Elhúzzák előtted az életet,

és ma mennyi minden élet lehet,
mi a nemlét felé határt sért!
A megváltás a rosszkedvben lebeg,

a rossz be nem tartott ígérek
fömláldozása a világért.

Elhúzzák előtted az életet.

A megváltás a rosszkedvben lebeg.

IV/4

A megváltás a rosszkedvben lebeg.
A jókedvben a megválthatatlanság.
A szerelem ismeri még a végzetet.
Hogy nincs remény, ma már kimondják.

Hogy van remény, holnap leírják,
és elhiszik holnapután,
tele lesz betűkkel minden papírhát,
és árnyék suhan át a vaksötét szobán.

V

FEKETE, RÓZSASZÍN, FEHÉR

Ó, de szép halál, mondod,
pedig nem tudod, hogy mit élt át
az a beomló homlok,
és miféle stafétát
is vehetett át,
miféle gondok
lökték félre egyszerre minden célját,
hogy hirtelen szerződést bontott,
és elmaradt sok rég várt

terv érkezése a jövőből.
Azt értem, hogy mikor a múlt előtör,
a bizonytalannal egy percre nem törődöl,
s a halandóságtól se félsz,

valóra válthatatlan tevedet ontod,
ez már a halál, így hát pont ott.
Olyan bosszantó és sekélyes az egész,

de semmi se fáj, és ez furcsa
nagyon,
egyfajta hatalom
az élet felett – most először.
A sajátodként nézel minden múltra,
jelen és jövő összetúrva,
de nem javíthatod ki önerőből.

Valami rémület
szemed elé szalad,
és sok-sok fölösleges mozzanat
tölti be az ólomszürke rézsüket,
a nemlétre leszel süket,
a kiáltás a szádon szétszakad,
lépsz valami felé, de nem haladsz,
a jószándék dörög, mint az ágyú-üteg,

már elkezdődött újabb életed,
bár nem hittél a lélekvándorlásban,
nincs alagút és nincsenek kísértetek,
felsírsz, mert ott fekszel egy rózsaszín kiságyban,
a múlt álomképként feléd lebeg,
új nyelvet kell, hogy megtanulj,
család, remény és minden új,
és nincs esély, hogy innen visszazabadulj,
hacsak, meg nem hal ez a kisgyerek,
és téged közben mégis visszahoznak –

de nézheted még távolról magad,
nyomát se látod orvosoknak,
s az ördög rossz szándékaiddal ott szalad.

Így hát most unalmas ember leszel,
nem veszel össze soha senkivel.
Próbálg félretenni egy-két emléket
magadnak!
Mikor már mindenkit csak untatsz,
és nem vagy senki,
a belső pillantás megéget,
teremt nemlátható megyéket,
amit megunni
nem lehet,
és nem színezi giccsezzé a képzelet.

Lehetett volna rosszabb választás is,
lehetett volna végleges halál is,
de mit számít a lélek,
ha elveszik az én.
A semmi szélei fehérek,
egy újabb élet csendes kezdetén.

kép | adobe.com

Nagy Géza

A SÁNTA KOVÁCS MEG AZ ÖRDÖG 2.

A FOGYATÉKOSSÁG ORVOSI-BIOLÓGIAI ÉS SZOCIÁLIS MODELLJE

2020-07-04 | ESSZÉ

A fogyatékoság jelenleg legáltalánosabban elfogadott szociális modelljében a fogyatékoság definíciója túllép a hagyományos orvosi-biológiai alapú megközelítésen. Ez érvényesül a *fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról* szóló 1998. évi XXVI. Törvényben is, amelynek 4. § (a) bekezdése így fogalmaz:

Fogyatékos személy: „az a személy, aki tartósan vagy véglegesen olyan érzékszervi, kommunikációs, fizikai, értelmi, pszichoszociális károsodással – illetve ezek bármilyen halmozódásával – él, amely a környezeti, társadalmi és egyéb jelentős akadályokkal kölcsönhatásban a hatékony és másokkal egyenlő társadalmi részvételt korlátozza vagy gátolja.”

Hasonlóan fogalmaz a Fogyatékossgal Élő Személyek Jogairól Szóló Egyezmény és annak Fakultatív Jegyzőkönyve, amit az ENSZ Közgyűlése 2006. december 13-án fogadott el, és amit Magyarország aláírt, és 2007. március 30-án ratifikálta is.

kirekesztő struktúrák

Ebben a fogyatékossg már definíciójából adódóan is társadalmi konstrukció. A fogyatékos emberek társadalmi megítélése, befogadása vagy kirekesztése csak részben függ maguktól a fogyatékos személyektől, illetve a fizikai vagy értelmi képességek károsodásától, nagyobb részt a társadalmi berendezkedés viszonyai határozzák meg, kit tekintünk fogyatékosnak, és ezen keresztül a társadalom életét befolyásoló hiedelemrendszerek, képzetek, az emberről és a társadalomról alkotott elképzeléseink.

A szociális modell szerint a fogyatékossg nem a fizikai vagy értelmi képességek hiányából adódik, hanem a környezeti és szociális akadályok következménye, amik lehetetlenné teszik a fogyatékosok társadalmi részvételét. A cél tehát nem a fogyatékos emberek meggyógyítása, hanem a társadalomban lévő akadályok elbontása, a tradicionálisan kirekesztő struktúrák megváltoztatása. Ezért különösen fontos az akadálymentesítés, ami nem szűkítendő le az épületek fizikai akadálymentesítésére (például rámpák alkalmazásával), hanem az egész környezetre vonatkoznak, beleértve a szolgáltatásokat és a közhivatali ügyintézés (jelnyelvi tolmácsolás, Braille-nyomtatványok, könnyen érthető kiadványok), a technológiai fejlesztéseket (képaláírás a médiában, hangosan beszélő bankautomaták). Az elképzelés másik, sokkal általánosabb olvasata, hogy a társadalmi előítéleteket is le kell bontani, amelyek megakadályozzák a fogyatékos személyek részvételét, vagyis szemléleti változásra, szellemi akadálymentesítésre is szükség van.

A paradigmaváltás, aminek eredményeként az orvosi-biológiai modellt felváltotta a szociális modell az elmúlt 30–40 évben, óriási hatást gyakorolt a fogyatékosokról való gondolkozásra, és hozzájárult, hogy a fogyatékoság kapcsán emberi jogi kérdéseket tegyünk fel. A társadalom tehát elismeri, hogy a fogyatékos emberek egyenlőek bárki mással, ugyanazok a jogok és kötelességek vonatkoznak rájuk, mint a társadalom többi tagjára.

Bár a szociális modell térhódítása örvendetes, a folyamat nem befejezett, és azt is érdemes megvizsgálnunk, milyen egyéb társadalmi mozgások állnak a paradigmaváltás háttérében. Miközben a fogyatékoság szociális modellje politikai értelemben teret nyert, beépült jogszabályokba és normatív elvárásként számos szinten megfogalmazták, az általános gondolkodásban a mai napig számos előítéllettel kell megküzdenünk, amelyek az orvosi-biológia modellből származnak, vagy akár sokkal régebbi elemeket is tükröznek, amelyek az orvosi-biológiai modell kialakulásában is szerepet játszottak.

Sokszor a szociális modellre hivatkozó, vagy azt maguknak valló személyek és szervezetek sem képesek teljes mértékben ezt a gondolkodási keretet alkalmazni. Az Autizmus világnapja (április 2.) kapcsán futottam bele egy jegyzetbe, ahol az elfogadásra biztató szerző – aki egyébként maga is fogyatékos személy, bár nem autista – az autisták és a többiek világának összevetésében fogalmazza meg támogató útmutatását. Nem érzékeli saját bejegyzésének elkülönítő és az orvosi modellt visszhangzó struktúráját, miközben a saját sérültségi csoportjában a „közös a világunk” szellemiségét hirdető szervezet tevékenységének ismert és elismert résztvevőjeként, a fogyatékos emberek és a nem fogyatékos emberek világának elkülönítését mélyen ellenezné. Ez egyrészt az alkalmas nyelvi készletek hiányát mutatja, másrészt a strukturális háttérrel, amit a történetek magukban hordanak.

nyelvi elnyomás

Egy viszonylag friss modell gyakran ütközik a korábbi beidegződésekkel, és azt is könnyű belátni, hogy a fogyatékoságot leíró szavaink legtöbbször orvosi/gyógypedagógiai kifejezések. Még nem alakult ki és nem honosodott meg az új – a szociális modell által meghatározott – nyelvi kifejezés-készlet, amivel a fogyatékosügyről beszélni tudnánk. A köznyelvi fogalmak és a közbeszéd esetében az erőszakos (valamilyen hatalmi vagy ideológiai alapon megkövetelt) nyelvújítás vagy nyelvi háború sok esetben kontraproduktív. Az elvárt helyes kifejezések alkalmazása csak lassan szivárog le a köznapi nyelvhasználatba, sok esetben ezek a kifejezések bonyolultabbak, hosszabbak, vagyis spontán nyelvi használhatóságuk sokkal rosszabb. A politikailag korrekt nyelvhasználatért folytatott küzdelemben a politikai és hatalmi viszonyok és a mögöttes ideológiák harca és változása is szerepet játszik. Ahogy az elmúlt években megerősödtek a politikailag korrekt beszédmodot elváró hangok, sokan ebben egyfajta nyelvi elnyomást érzéltek és ezzel szemben emelték fel hangjukat. És bár a fogyatékosügy területén korántsem annyira élesek ezek a harcok, mint a nemi kisebbségek vagy a cigányság esetében, bizonyos jelei azért megjelennek a közbeszédben. Akik kerekesszék helyett tolókoszit, rokkant, egészségkárosodott helyett nyomorékot, értelmi fogyatékos helyett szellemi fogyatékosnak mondanak, már nem nyitottak az ezzel kapcsolatos, jó szándékú javításra, hanem kifejezetten támadásnak veszik. Megszűnt vagy eltűnt a bizonytalan attitűd, amivel a megszólalók jelezték, hogy nem akarnak megbántani senkit, ha esetleg rosszul használnak egy kifejezést.

Itt azonban sokkal érdekesebb a szövegben megjelenő ember-, társadalom-, és fogyatékosképek strukturális háttere, illetve diszfunkcionalitása. Vannak strukturálisan megszokott panelek, amikkel könnyebb operálni, ebben az értelemben a mese kikényszeríti a maga hőseit és fordulatait. Ezért fontos, hogy értsük a mítoszok felépítését és hatásmechanizmusát, befolyásoló erejét. Ha a mesénk a befogadásról szól vagy az egyenjogúsági harcról, akarva-akaratlanul olyan ősi történetet mesélünk újra, amelynek megvannak a toposzai a hősről, az idegenről, a próbatételről, az elnyert jutalomról. A fogyatékoságról szóló történetekben tehát nem mindegy, hogy a hiány, a fizikai vagy értelmi képességek eltérése és azok

leküzdése mint az egyén harca áll a középpontban, vagy a társadalmi viszonyrendszer, annak akadályai vagy segítő elemei, amelyben ezek a készségek és képességek elégségesek vagy elégtelenek a részvétel biztosításához. Ha más a mese főszereplője, vagy más a nézőpont, ahonnan a történetet elmeséljük, megváltoztatjuk a mesét és azt is, amit a minket körülvevő világról üzen.

Az emberi jogi mozgalmak

A fogyatékos emberekkel kapcsolatos társadalmi modell nem előzmények nélküli, kialakulásában és fejlődésében számos társadalmi hiedelem és más társadalmi csoportoktól átvett, vagy a társadalom egészét érintő változás szerepet játszott.

A szociális modell elterjedését lehetővé tevő, a fogyatékos személyek önálló életviteléért küzdő mozgalom az 1960-es évek végén az Egyesület Államokban indult el. A mozgalom célkitűzéseiben és eszközeiben leginkább a 20. század elejének női egyenjogúsági mozgalmainak és a második világháború utáni polgárjogi mozgalmaknak a hatását mutatja. A férfi és női szerepek változásáról, ennek mitológiai alapjairól és a nemek társadalmi egyenlőségéért folytatott jelenlegi küzdelem történetéről és jelenlegi kihívásairól nagyszerű összefoglalót ad Bíró Judit és Csepeli György 2018-as tanulmánya ^[1].

ma is megállná helyét

A 20. század elején már volt példa fogyatékos személyek integrált foglalkoztatására. A leghíresebb talán Henry Ford példája, aki 1926-ban magyarul is megjelent munkájában

oldalakon keresztül sorolja, hogyan és milyen módon foglalkoztatta gyárában a fogyatékos személyeket. A szöveg a maga régies szóhasználatával ma már sértőnek tűnhet, de szemlélete a foglalkoztatás integráltságáról, az azonos bérezés melletti kiállítás, sőt annak indoklása annyira korszerű, hogy ma is megállná helyét a legtöbb cég esélyegyenlőségi beszámolójában. Hasonló elképzelések motiváltak a két háború közötti Magyarországon, amikor megélhetést és társadalmi integrációt biztosító intézkedésként a fogyatékosoknak trafikokat juttattak.

De általánosabb okai is lehetnek, hogy a 60-as évek végén a fogyatékoság megítélésében újfajta szemlélet jelent meg. Talán nem ok-okozati összefüggés van a polgárjogi, a női egyenjogúsági mozgalmak vagy a faji diszkrimináció ellen küzdő szervezetek felerősödése és a fogyatékos emberek önálló életvitel mozgalmának megszületése között, hanem mindez sokkal általánosabb társadalmi változás jele. A második világháborút követő időszak gazdasági és társadalmi átalakulásai számos korábbi privilégium eltörléséhez vagy megkérdőjelezéséhez vezettek, ezt tetézte a generációs robbanás, a szexuális forradalom és a fogyasztói társadalom kialakulása.

A női emancipációt a 19. század végén és a 20. század elején az alapozta meg, hogy az ipari munkavégzés és a városiasodás következtében a mezőgazdasági termelés szerepe csökkent és ezzel megváltozott a hagyományos női és férfi tevékenységek gazdasági jelentősége. A hatvanas években a gyerekek, a nők, a feketék és a fogyatékos személyek társadalmi státusza és gazdasági szerepe megváltozott. A két világháború következtében megnövekedett a nők szerepe a termelésben és ezzel együtt növekedett a vásárló erejük. A háború után elképesztő ütemben fejlődött a háztartási gépek kínálata, aminek elsődleges célközönségét a háziasszonyok és a mind nagyobb számban dolgozó nők jelentették. Ez legalább annyira mutatja a nők társadalmi szerepének és az erről alkotott elképzeléseknek az átalakulását, mint az emancipációs mozgalmak erősödése.

A nem európai fehér népesség egyenjogúsági mozgalmában a gyarmatbirodalmak hanyatlása játszik szerepet, és hogy nagy létszámban vettek részt a világháborúban, elsősorban az Egyesült Államok hadseregében. A fajelmélet és a fehér európai felsőbbrendűség összefonódik a náci Németországgal, vagyis a második világháborúban győztes hatalmak számára ideológiai alapon egyre nehezebben tartható fenn saját hazájukban a szegregáció és a faji elkülönítés. De még így is közel húsz év és a hidegháború kell a valós változáshoz. A harmadik, talán legkevésbé látható és érzékelhető, de a legkomolyabb átalakulást eredményező tényező, a háború utáni nemzedék, a „baby boomer”-ek megjelenése, illetve a velük meghonosodó új gazdasági erőcentrum. A legkomolyabb változás a modern kori gazdaság szerkezetében a fogyasztói társadalom. Míg korábban az embert elsősorban a termelésben játszott szerepe alapján ítélte hasznosnak a társadalom, az ötvenes évek végétől egyre jelentősebb tényező a fogyasztói jelenlét. A korábbi középosztálybeli, jellemzően felnőtt férfiak helyett egyre hangosabban jelennek meg az önálló egzisztenciával még nem rendelkező fiatalok. Átalakul a termékekkel szembeni elvárás, már nem a termék tartóssága, hanem újdonsága lesz az igazi mozgatórugó. A fiatalok ízlése befolyásolja a fogyasztást, az ő kegyeiket keresik a gyártók, egyre nagyobb mértékben ők irányítják a termelést, és ez megjelenik a társadalomról alkotott elképzelésekben is. A 20. század elejétől egyre gyorsabb ütemben váltják egymást az új divatok, de az igazi áttörést a háború utáni generációk hozzák meg. Az ötvenes évek gazdasági lázadása vezet a hatvanas évek nagy társadalmi megmozdulásaihoz. A női emancipáció, a feketék polgárjogi mozgalmi és a fogyatékos emberek önálló életvitel mozgalmi olyan környezetben érik el sikereiket, ahol az egész társadalmat átfogó generációs, kulturális forradalom zajlik. Az addigi hatalmi pozíciók megkérdőjeleződnek, és a hatalom új birtokosai megteremtik a saját hatalmukat legitimáló, új mítoszokat. Amint mást gondolunk arról, hogy milyen hatalom irányítja a társadalmat, nyomban mást gondolunk magáról a társadalomról is, és átértékeljük benne az egyén szerepét.

Mindezt kiegészíti a tömegkommunikáció folyamatos forradalma. A 20. század elején a mozi és a telefon, majd a rádió megjelenése csak az első lépés. Az igazi változást itt is a második világháború utáni évtizedek hozzák el. Az '50-es és '60-as évek zenei mozgalmaiban a rádió, majd a televízió termeli az új hősokeket, a mozi újabb és újabb műfajokban ontja a maga legendáit. És ebben is szerepet kapnak az új médiumok. A tömegkultúra a képregényektől a televízióig, a mozitól az internetig nemcsak új technikai formákat ad a társadalomnak, hanem ezeken a csatornákon keresztül újra meséli a régi mítoszokat, megteremti saját új hőseit és történeteit is. Ez szintiszta mítoszalkotás, az új korszak isteneinek születése és a hozzájuk kapcsolódó világmagyarázat. Érdeemes megvizsgálni az újra teremtett világ mítoszait, hogy milyen változást mutat a fogyatékoság szociális modellje az orvosi-biológiai modellhez képest.

A fogyatékoság orvosi-biológiai modellje

A jelenleg elfogadott nézet szerint a fogyatékoság társadalmi megítélésében körülbelül a reneszánsztól az *orvosi-biológiai modell* játszotta a döntő szerepet. Ez az elmélet a fogyatékoságot az egyén hibájaként tünteti fel, az egyént a fizikai, érzékszervi, értelmi vagy pszichoszociális képesség hiánya alapján definiálja, középpontjában a fogyatékos emberek meggyógyítása, megjavítása áll. A fogyatékosokra sokan ezért ma is sajnálatra és irgalmas támogatásra szoruló szerencsétlenekként gondolnak. A fogyatékos emberek elzárásának egyik következménye, hogy az átlagemberek viszonylag keveset találkoznak fogyatékosokkal, így rengeteg előítélet él a fejekben, sokan irtóznak tőlük, illetve kigúnyolják vagy kerülik őket. Azokat a fogyatékosokat, akik nem kerülnek intézetbe, a közösség sokszor gyerekként, döntéshozatalra alkalmatlan felnőttként tartja számon.

Csak hogy ez a leírás a szociális modell felől értelmezi az orvosi-biológiai modellt, egyneműnek láttatva a több évszázados, változatos történetet. Pedig az orvosi-biológiai szemlélet nem egységes és nem is a reneszánsz korának emberről alkotott elképzelésében gyökerezik. Változásaiban sokkal több tényezőt kell figyelembe venni. Gyökereiben számos vallási elképzelést megtalálunk, amelyek már a középkorban, sőt az ókorban is megjelentek, és nem tűntek el sem a reneszánszsal, sem a felvilágosodással. Sőt, egy részük a mai napig meghatározó. A fogyatékos személyekkel kapcsolatos egyházi nézetek és vallásos szemlélet ugyanúgy nem tűnt el, ahogy a vallás sem. Inkább az a jellemző, hogy akik hisznek Istenben és az ő igazságosságában vagy bölcsességében, azok számára az orvosi és biológiai magyarázatok megerősítést jelentenek vagy olyan új szemléleti elemet, amit össze kell egyeztetni vallási elveikkel.

a torzság hiánya csak álca

Ha a konkrét tapasztalatok nem támasztják alá elképzeléseinket, hajlamosak vagyunk azt szimbólumként, átvitt értelemben elfogadni. Belátjuk, hogy az orvosi vagy genetikai kutatások nem támasztják alá a fogyatékoság kapcsolatát a bűnnel, de ettől még a fogyatékoság és a bűn összekapcsolódása megmarad. A testi torzság mint a lelki torzulások külső megfeleltetése olyan általános szimbólum, amit minden eset megerősít, ahol a kettő összekapcsolódik. Ezen az sem változtat, hogy az oksági

kapcsolatot már megcáfolták. Ha valaki gonosz és testileg is torz, az megerősíti ezt az elképzelést. Ha valaki gonosz, de nem torz, az nem cáfolja, hiszen van másik magyarázatunk: az ördög és a bűn csábító, a torzság hiánya csak álca, megtévesztés. Ha pedig valaki torz, de nem gonosz, hanem erényességével vagy jóságával tűnik ki, akkor a fogyatékoság a kiválasztottság jele (mint a próféták és a szentek sebei, örülete) vagy a rájuk mért megpróbáltatásokat mutatja. Mindegyik esetben ugyanaz a minta sejlik fel a háttérben: az előítéletes gondolkodás. Csoportos kategorizáló ítéletünk érintetlen marad, és logikai magyarázatot találunk az egyedi tapasztalatokra, amelyek ennek ellentmondanak.

Mindez összefügg az emberi agy felépítésével. A gyors cselekvéshez szükség van kategóriákra, hogy az ingereket gyors, eldöntendő kérdésekkel tudjuk feldolgozni. A hüllőagy számára ez a túlélés egyik feltétele – evolúciós követelmény. Az ösztönös minták érzelmi reakciókká vagy logikai formulákká alakítása során ezek az ösztönös viselkedések mítoszokká, szimbólumokká alakulnak, így tudjuk több generáción keresztül átadni a bennük rejlő tudást.

A fogyatékoság összekapcsolása a bűnnel és a büntetéssel erős toposz, ami minden változatában megerősíti az eredeti összekapcsolást akkor is, ha azzal ellentétes egyedi tapasztalatot fogalmaz meg. Éppen azért változtathatatlan, kiirthatatlan az elképzelés, mert nem oksági, hanem mélyebb, szimbolikus logikai kapcsolatra világít rá. Nem a személy torzsága és bűnössége kapcsolódik össze: a bűn és a torzság fogalma a jelölt és a jelölő. Lehet valaki torz, az nem feltétlenül saját bűnösségét jelzi, hanem a szülőket vagy a társadalom egészét, a közösségét vagy a világét. Nem a torzság a bűn, hanem a bűn torz, hiszen ellentmond a világ rendezettségének. De épp ebből következik, hogy a szent, a kiválasztott is lehet torz, hiszen a bűnösséget és a büntetést kell felmutatnia, amivel Isten igazságosságának jelképévé válik. A szentek és próféták torzságában nem saját maguk, hanem a világ torzsága és bűnössége jelenik meg.

Az orvosi-biológiai modell érintetlenül hagyta a vallási indíttatású szemléletet. Erre talán az a legkézenfekvőbb magyarázat, hogy a felvilágosodásról és a tudomány győzedelmes diadalmentéről alkotott elképzeléseink túlzóak. Bár a tudományos fejlődés sokszor a vallással szemben határozta meg magát, és a babonák felszámolását tűzte zászlójára, többnyire a vallás meghatározta fogalmakat és kereteket használt, tehát eredményeinek ismertetéséhez a diskurzuson belül kellett maradnia. Gyakran elfelejtjük, hogy a tudósok, akiknek felfedezései megingatták a babonákat, maguk is vallásos emberek voltak. Legtöbbször nem a vallással vagy a hittel, hanem az egyházzal és az egyház tévedhetetlenségével álltak szemben. Mindeközben a tudomány szabályszerűségeibe vagy igazságosságába vetett bizalmuk ugyanolyan hit, mint bármelyik vallásé. A tudomány, a fejlődés, a józan ész vagy a modernitás mítosza gyakran ugyanazt a mintázatot követi, mint a vallások. Célja a világ keletkezésének, az ember világban betöltött helyének magyarázata, a helyes cselekedetek és viselkedések meghatározása. A reneszánszsal kezdődő modernitás

sokkal több aspektusában a vallás által meghatározott középkori világ folytatása, mint azzal ellentétes, forradalmian új világ, ahogy a 19. század romantikus elképzelései alapján a modern ember láttatja.

A reneszánsz kezdete és a felvilágosodás, illetve az ipari forradalom közötti időszak egybeesik Európában a vallásháborúk, az inkvizíció és a boszorkányüldözés korával. A korszak egyik legátfogóbb problémája, ami meghatározza a hétköznapokat és az emberek értékvilágát, elsősorban nem a tudomány és az egyház szembenállása, hanem a különböző vallási nézetek ütközése, és a mögöttük megjelenő hatalmi átrendeződés. A megerősödő, egyre nagyobb gazdasági hatalomú polgárság és a hatalmát féltő arisztokrácia harca sok esetben vallási kérdésként jelenik meg. A reformáció, a katolikus egyház szüntelen harca az eretnekséggel, az inkvizíció története ugyanúgy része a több évszázados történelmi átalakulásnak, mint a tudomány fejlődése és harca az egyházi dogmákkal.

beépülnek a győztesek mítoszaiba

A régi és új szemlélet harca és a mítoszok ezzel egyidejű változása a mítoszok görög-római, illetve későbbi keresztény interpretációs folyamataihoz hasonlít. Ahogy Nagy

Sándor hellenisztikus világa begyűjti és újra értelmezi a közel-keleti és ókori vallások isteneit, ahogy Róma saját képére formálja a görög isteneket, és ahogy a kereszténység beépíti a pogány vallások és rítusok többségét, új szerepkörbe helyezve az ókori vallások isteneit, ugyanúgy formálja a modern kor a rendelkezésére álló mítoszok isteneit és démonait saját igényei szerint. A meghódított világok istenei és rítusai beépülnek a győztesek mítoszaiba, megerősítő motívumokká válnak vagy – a legyőzöttek esetében – a démonok, gonosz teremtmények, az alvilág és a felvilág kísértő szellemeivé. A mitológia kutatásával foglalkozók számára a keresztény, illetve a római interpretáció fogalma ismert tudománytörténeti kategória, de a köznapi életünkben is megtaláljuk nyomait. Az ókori istenek és szokások keresztény átnevezése és beépítése az európai kulturális örökség része: elég a húsvéti vagy a

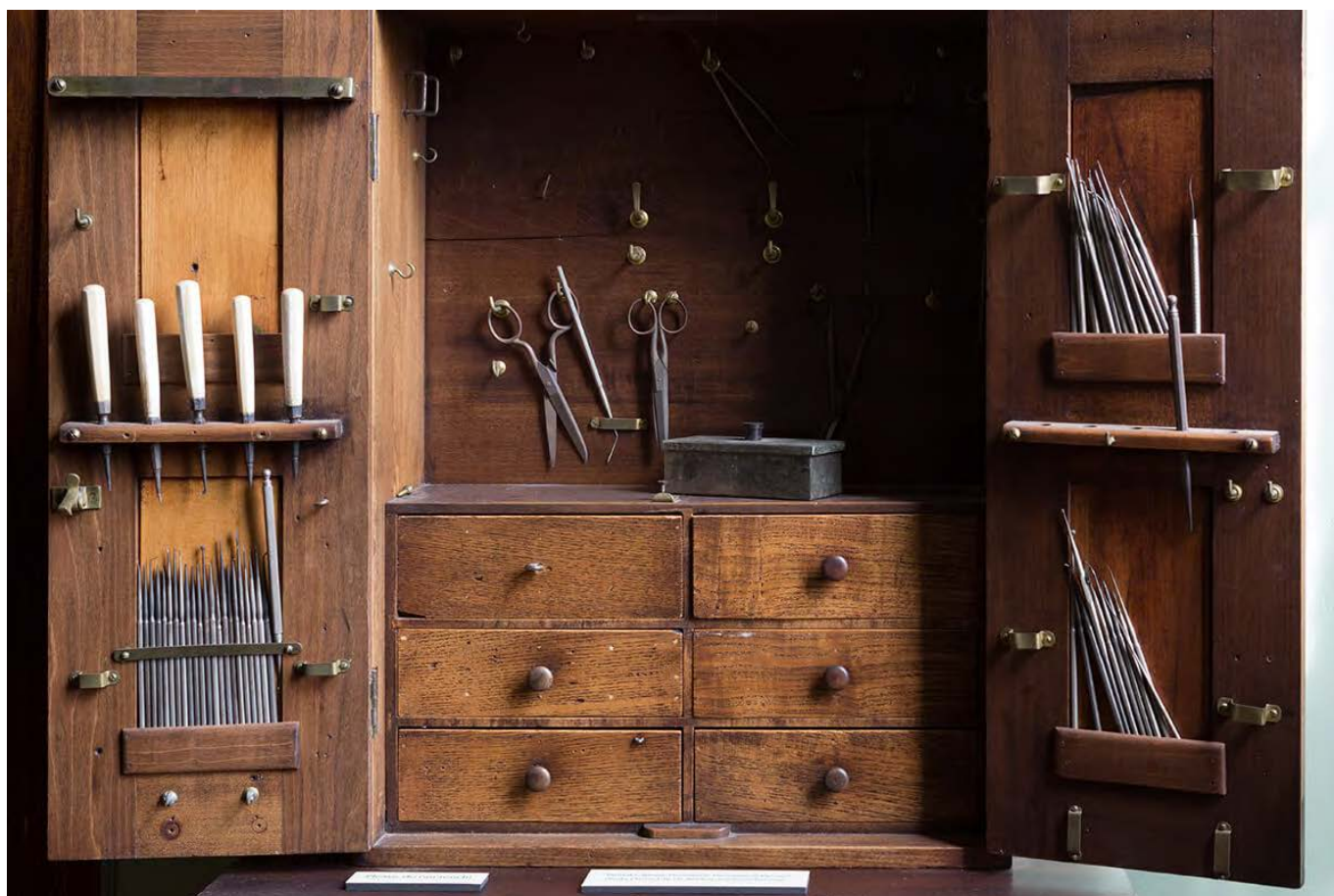
karácsonyi ünnepkör pogány tavasz- és időünnepekből kölcsönzött elemeire gondolnunk, vagy a Krisztus-történet és az egyiptomi és babilóniai eredetű rítusok hasonlóságaira.

A romantika hatására megpróbáltunk olyan világot felépíteni, amelyben a babonás, sötét középkor szemben áll a felvilágosult, technikailag is fejlődő emberiséggel. A természetközelinek tartott, hosszú évszázadokon át változatlan világ áll szemben a haladással és a fejlődéssel. Valószínű, hogy a középkor embere számára sem volt minden szinten változatlan a világ, és az újkor embere sem érzékelte minden formájában a haladást vagy fejlődést. A fogyatékos személyekkel kapcsolatos ismeretek tekintetében természetesen érzékelhető változás a reneszánsztól kezdve. Hiszen egyre nagyobb szerepet kap az emberi test tanulmányozása a művészetben, és az orvosi ismeretek fejlődése is folyamatos, ami kihat a fogyatékoság megítélésére is. De ez egy szűk réteg kiváltsága. A tudományos élet felfedezései és fejlődése nem gyakorol komoly hatást a társadalom széles rétegeiben.

Az orvosi ismeretek a folyamatos háborúk során a fegyverekkel együtt fejlődtek. A vágó és szűrő fegyverek, a páncélok, majd a lőfegyverek megjelenése miatt megnőtt a hadi orvoslás jelentősége. Ebben a korszakban alakult ki a harctéri sebészet és a modern amputációs technika, sokkal gyakoribb lett a végtaghiányos, amputált, sérült emberek jelenléte a társadalomban, miközben az emberi testről és a fogyatékoságról is egyre többet tudtak.

Az orvosi-biológiai modell kiteljesedését az ipari forradalom és a felvilágosodás hozta el. Egyre több ember lakott városi környezetben, így a fogyatékosügy új dimenzióval bővült: szociális kérdéssé vált. Egy alapvetően mezőgazdasági társadalomban a fogyatékos személyek hasznos tagjai lehettek a közösségnek, szerepük volt (sámán, falu bolondja stb.), az ellátásuk az adott közösség erejét és életképességét mutatta, nem ellátottként tekintettek rájuk. A városi közösségben viszont jelentősebbek a vagyoni különbségek, a fogyatékos személyek közül többen lesznek koldusok, így a fogyatékoság összekapcsolódik az ellátotti életformával. A koldusok – akár csak napjainkban a hajléktalan emberek – jelenléte folyamatos szociális feszültségeket jelentett a városi közösségekben, amit tovább erősített a protestáns etika gazdasági

szemlélete. Eszerint az ember szorgalma és tehetsége alapján sikeres vagy vagyonos is lehet, tehát mindazok, akiknek ez nem sikerül, lusták vagy nem elég ügyesek és rátermettek, valamilyen módon tehetnek a saját szerencsétlenségükről. A gazdasági kiszolgáltatottság értelmezésével a protestáns etika átfordítja és megerősíti a teológiából már ismert, a bűnt, büntetést, egyéni bűnösséget és a fogyatékoságot összekapcsoló szemléletet.

A felvilágosodással, illetve a polgárság megjelenésével és megerősödésével a korábbi arisztokrata kiváltságnak számító műveltség is mind inkább elérhetővé válik. Az írás-olvasás vagy a céhes szakmai ismeretek átadása és ismerete is előtérbe helyezi az egyes emberek értelmi képessége közötti különbségeket. A különböző pszichés betegségek és az értelmi fogyatékoság önálló kategóriát alkotnak, amit őrültségként vagy elmebetegségként kezelnek. Ebben az időszakban nyílnak meg az első elmebetegintézetek, amelyeknek elsődleges célja nem az érintettek gyógyítása, hanem elzárásuk és a társadalom védelme volt. Megjelenésük arra utal, hogy az értelmi fogyatékoságot vagy a pszichiátriai problémákat már nevesített társadalmi

problémaként érzékeli az adott kor. Ahogy Vigotszkij írja „A fogyatékoság (...) viszony és érték, és ennek megfelelően, a társadalmi értékelésből ered, hogy a jelenséget fogyatékoságnak értelmezi a társadalom vagy nem. A személyiség sorsát annak társadalmi következményei, valamint társadalmi-pszichológiai realizálása és nem önmagában a fogyatékoság dönti el.” **[2]**

A fogyatékos személyekkel kapcsolatos elképzelések fejlődésében jelentős szerepet játszik, hogy a földrajzi felfedezések miatt megszilárdul az európai kultúra, és összehasonlítható lesz a meghódított területek barbárnak vagy primitívnek tartott kultúráival. Ez a történet a maga toposzaival tipikus mitológia, ahol a hódítók fölénye az istenek erejéből fakad. Mindegy, mit vizsgálunk: a spanyol hódítók vallási megfontolásait vagy a későbbi korok hódítóinak technikai fejlettségét, írni-olvasni tudását, fegyvereik, oltásaik és gyógyszereik hatékonyságát – a történetekben megjelenő struktúrák azonosak. Az új hódítók diadala és sikere a legyőzöttek alkalmatlanságát, alávetettségét igazolja. A gyarmattartó európai birodalmak és a rabszolgaságra, területfoglalásra, az őslakosok kiirtására épülő Észak-Amerika története új mítoszokat teremt, és ennek megvan a maga fogyatékosügyi vonatkozása. Ahogy az idegen kultúrák leírása kitermeli először a legyőzendő barbárt, majd a hódítások megszilárdulásával a romantikus, tiszta erkölcsű „vadember” toposzát, megjelennek az európai mondákban és helyi legendákban a Kaspar Hauser-típusú, elvadult gyerekek. Ezekben a történetekben közös, hogy a nevelés, az oktatás megnövekedett társadalmi szerepéről szólnak, és akkor is sikeresek, ha végül elbuknak a kísérletek. Ez a történetet köszön vissza, a siketek oktatásával először próbálkozó L'Epeé abbé és a két siket apáca történetében, valamint Helen Keller és nevelőnője történetében is. Hasonló elemeket tartalmaz Louis Braille és a katonai kódból a vakok általános oktatásához alkalmas Braille-írás kifejlesztésének története is. A köztünk élő fogyatékos emberek és az idegen világból érkező „vademberek” neveléstörténetei a megszilárduló társadalmi együttélési normák elsajátíthatóságáról szólnak. Ezekben a történetekben a fogyatékos személyek vagy indiánok csak jól hasznosítható példázatok, egyszerre jelölő és jelölt mitikus alakok, akiknek történetéből megtanulhatja az olvasó, hogy gondoskodnia kell saját gyermekei

neveléséről. A történetek ugyanakkor hozzájárulnak, hogy a felvilágosodás korától a társadalmak, az abszolutista uralkodóktól a kialakuló demokráciáig a fogyatékos személyek nevelésével-oktatásával intézményi keretekben is foglalkoznak.

A felvilágosodás fogyatékosokról alkotott elképzeléseit is érdemes megvizsgálnunk, hiszen az érzékszervi fogyatékoság különleges metafora a felvilágosodás eszköztárában. Hume *Tanulmány az emberi elméről*, Diderot *Levél a vakokról és azokról, akik látnak*, illetve *Levél a siketekről és némákról* című szövegeiben, vagy az ezekre hivatkozó és vitatkozó Kantnál az érzékszervi fogyatékoság az általános erkölccsel, az ember jóra való hajlamával vagy jóra nevelhetőségével összefüggésben jelenik meg. Így ezek a szövegek akarva-akaratlanul újra megerősítik a fogyatékosággal kapcsolatos előítéleteket. Hasonló metaforikus szerepet töltenek be a tudomány eszköztárában, mint a mítoszok fogyatékos alakjai.

a teremtés joga

Az újkor és az ipari forradalom, illetve a tudomány megerősödése további két jelentős elemmel bővíti a fogyatékoság megítélését. Faust, a modern értelemben vett tudós, az alkotásban és a teremtésben az Istennel magát egyenrangúnak gondoló ember képe. Az isteni cselekedet megisméltésének mítoszaról már volt szó, de a legkorábbi koroktól vannak példáink arra, hogy az ember (vagy egy démon) fölfuvalkodottságában megpróbálja megszerezni a teremtés jogát. Embert vagy emberi lényt akar teremteni, aminek büntetése a teremtett lény lázadása, az ókori Pygmaliontól a középkori Gólem-mítoszon át a Frankenstein-történetig. Bár Faust történetében ez a szál hangsúlyosan nem jelenik meg, mégis először itt fogalmazódik meg, hogy az ember célja az isteni teremtés megértése és lemásolása. Ez a modern tudomány meghatározó szemlélete. A világ szabályainak (az isteni teremtésnek vagy az Istentől elforduló világban a természet törvényeinek) megértése és lemásolása együtt jár az ember újraalkotásával, az új ember megteremtésével. Ez a hit a mai napig nyomon követhető minden próbálkozásban, hogy a fogyatékos személyeket orvosi, technológiai eszközökkel kiteljesítsék, megjavítsák. Ott van a fogyatékoság megszüntetésére irányuló genetikai kutatásokban éppúgy, mint a látás vagy hallás mesterséges eszközökkel történő

visszaadásának vágyában. Az emberi életről vagy halálról döntő orvosok és tudósok az új kor és a legújabb kor hősei, félistenei és istenei, akik maguknak vindikálják a jogot, amire korábban ember nem vágyhatott.

Mindezek mögött felsejlik egy teljes világnézet, ennek szellemében nemcsak a hősöket ruházzák fel új, isteni tulajdonságokkal, de a többi emberről és a társadalomról is máshogy gondolkodnak. Ez technicista oldalon az „embergép” és a „társadalom mint óramű”, illetve esztétikai oldalon az ember és a társadalom mint műalkotás erősen mitologikus elképzelése. Egyik alapja az emberi anatómia újbóli megismerése (az antik orvoslás eredményeinek újra felfedezése arab közvetítéssel), a másik a gépek megalkotása és ezzel együtt a természet szabályainak és törvényeinek lázas kutatása. Ebben az ember- és társadalomképben minden javítható és kicserélhető, ami oda vezet, hogy a fogyatékosokra kiküszöbölendő problémaként, a fogyatékos személyekre selejtes, megjavítandó egyedekként tekintünk. Ez a dehumanizálás az orvosi-biológiai modell legsúlyosabb hagyatéka. Megelőlegezi és megindokolja a társadalmi kirekesztés számos formáját, akár a fogyatékos személyek elpusztítását célzó intézkedéseket is. Ez akkor is igaz, ha a fogyatékos személyek élethelyzetét javító intézkedések indoklásaként vagy az orvosi-biológiai fejlesztések alátámasztására, jó szándékkal alkalmazzák.

Az orvosi-biológiai modell és a társadalmi modell harca

Az orvosi, genetikai és a technológiai fejlesztéssel kapcsolatos kérdésekben az orvosi modell számos esetben változatlan, aminek elsődleges oka, hogy a társadalmi modell érintetlenül hagyja a természet törvényeinek felfedezésére és lemásolására vonatkozó emberi igényt és az ennek háttérét adó, a tudóst, a felfedezőt a világot meghódító embert példaképnek állító világszemléletet. Ennek megváltoztatása nem érhető el csupán az emberi jogok beemelásával és a kisebbségi jogok középpontba helyezésével. Sőt, paradox módon a jelenlegi kisebbségi mítoszok meghatározó hőse, aki a kisebbségi létből adódó besűkültebb lehetőségek ellenére elfoglalja, eléri az alkotó, felfedező hősök helyét, fellép a Pantheonba, ahol eddig még nem voltak a kisebbség képviselői. Ezért válnak a fogyatékos személyek számára követhetetlen mintává mindazok, akik tehetségükkel, kitartásukkal elérik a beilleszkedést. A híres fogyatékos művészek, sportolók, a sikeres fogyatékos üzletemberek vagy akár tudósok példája nem megismételhető. Mert nem a fogyatékoságuk miatt, hanem épp annak ellenében, a más sikeres emberekre jellemző közös tulajdonságok miatt képesek

elérni a céljaikat, válnak példaképpé. Sikerük az egyéni küzdés példája – sokszor szem elől tévesztve a szükséges segítő háttérrel. Sokkal inkább emlékeztetnek a felfedezők, az akadályokat legyőző, rettenthetetlen modern emberi hősök történeteire. Éppen azt nem veszik figyelembe, ami a fogyatékosügy társadalmi modelljében a legfontosabb: a fogyatékoság fizikai vagy értelmi képességekben megnyilvánuló hiányosságai és a társadalmi akadályok és támogató rendszerek közötti viszonyt és kölcsönhatást. Ezért csak korlátozottan nyújthatnak mintát a fogyatékos személyek társadalmi befogadásához szükséges eszközökhöz és szemlélethez. Az igazi kérdés, hogy a fejlődésre, folyamatos terjeszkedésre, sikerre és növekedésre alapuló társadalom a jelenlegi krízisek alapján elkezd-e átalakítani saját újkori emberképét, megtalálva az új, ökológiai szempontból is fenntartható utat, és hogy ebben a fogyatékosügy mekkora szerepet tud vállalni. A jelenlegi, gazdasági növekedés vezérelt, egyre jelentősebb technológiai függést okozó életünk éppen legnagyobb kihívásaival néz szembe. A megoldások között számos régi mítosz vagy meghaladottnak tekintett világkép harcol a felvilágosodás eszményeivel vagy azok kései utódaival. A tudománnyal vagy a fejlődéssel szemben megfogalmazódó, ma népszerű nézetek egy része egyértelműen olyan babonákon és hiedelmeken alapul, amelyek dogmatikusságukkal nem segítik sem a fogyatékos személyek életét, sem általánosan az emberi társadalmak túlélését. Ettől függetlenül a technikai fejlődésbe vetett, kritika nélküli hit vagy a gazdaság mindenhatóságát hirdető szemlélet éppúgy időszerűtlennek tűnik, mint az egyház kora újkorbéli mindenhatósága a tudományos kérdésekben. Kérdés, hogy megtaláljuk-e az egyensúlyt, képesek vagyunk-e újra visszanyúlni a felvilágosodás és a tudományos felfedezések korának etikai és erkölcsi kérdéseire és kételyeire, és megváltozott világunkban újragondolni azokat. Ebben pedig a fogyatékoság társadalmi modellje segítségünkre lehet, hiszen a környezeti, társadalmi hatások és viszonyok kölcsönhatásában képes felmutatni az egyént és környezetét is.

a többség bűnösségének szimbóluma

Kiemelten fontos érv lehet, hogy a szociális modell nem úgy áll ellentétben az orvosi-biológia, vagy az annak alapjául szolgáló vallási

modellel, hogy elveti a bűn és a fogyatékoság összekapcsolását, hanem a bűn, a büntetés és a fogyatékoság összekapcsolásában új – más szempontból viszont nagyon is régi és mitikus – szemléletet jelenít(het) meg. Az egyéni felelősség és állapot helyett a társadalmi viszonyok és a fogyatékoság megítélésének társadalmi szerepét hangsúlyozza, így a fogyatékoság a társadalom, a hatalom, a többség bűnösségének szimbólumává válik. A befogadás és a kirekesztés cselekedeteiben megjelenő rítusok minden alkalommal utalnak az igazságosságra, a bűn és a büntetés összekapcsolásaként értelmeződnek, vagyis a világ rendjének megújítását, az igazság helyreállítását, a káosz megszüntetését, a világ értelmes kozmoszá alakítását célzó, mitikus cselekvésekké válnak.

A mitikus gondolkodásban a világ megújításának igénye mindig magából a romlásból fakad, hogy elvesztettük az „aranykor” ideális állapotát. Szükség van a rituális cselekedetekre, az idő és teremtés megújítására, hogy visszatérjünk az idők kezdetéhez, a világ ősi, romlatlan állapotához.

Számos tény és kutatás igazolja, hogy a fogyatékoság társadalmi problémájának eszkalálódásához nagyban hozzájárult a modern kor, az orvostudomány vagy a technika fejlődése. A veleszületett fogyatékoság, a baleseti sérültek, az időskori fogyatékoság esetében kimutatható, hogy a modern orvosi eredmények mennyiben járultak hozzá a problémához. Sokkal több fogyatékos gyereket tudunk életben tartani, sokkal komolyabb sérülések után vagyunk képesek embereket megmenteni és sokkal tovább élünk, ami magával hozza az időskori fogyatékoság problémáját. Az orvostudomány és a technika fejlődése tehát nem hogy csökkentette, inkább növelte a fogyatékos emberek számát.

Ahhoz, hogy ezt a fejleményt reálisan értékelhessük, el kell fogadnunk, hogy bár a civilizáció növeli a fogyatékoság kockázatát, a fogyatékos személyek létszámának és arányának növekedése nem a civilizáció káros hatásainak következménye, hanem abból adódik, hogy képesek vagyunk gondoskodni fogyatékos embertársainkról. Mindeközben az orvosi, tudományos és technikai fejlődés központi kérdéseit a tudományos forradalom kezdete óta, vagyis már több évszázada olyan témák uralják, amiknek közvetlen kapcsolata van a fogyatékos emberekhez és társadalmi megítélésükhöz. A mesterséges intelligencia, a gépi tanulás eredményei új kérdéseket jelentenek az értelmi fogyatékosággal és annak társadalmi megítélésével kapcsolatban is. Ha a „big data” alapján a mesterséges intelligencia és az algoritmusok jobb és kiszámíthatóbb, hatékonyabb döntéseket képesek hozni, mint az ember, akkor annak következményei lesznek – következményei kell, hogy legyenek – a cselekvőképességet kizáró gondokság intézményére, és az értelmi fogyatékoság mérésére, társadalmi megítélésére is. Ha a gépi szenzorok pontosabban, gyorsabban, jobban vagy nagyobb spektrumon képesek információt gyűjteni és feldolgozni, mint az emberi látás és hallás – és erre egyrészt már ma is képesek, másrészt az emberi

érzékelés nemcsak a gépekhez, de az állatvilághoz képest is korlátozott –, akkor a hallás- és látássérülés kezelésében és megítélésében is változás állhat be. Hasonló folyamatokat látunk a gépi mozgás fejlesztésében, a művégtagok és a külső csontvázak (exoskeleton) fejlesztésében, a robotikában és a gyógyászati segédeszközök fejlesztésében is. Nem az a kérdés, hogy technikailag képesek vagyunk-e ezeket a fejlesztéseket megvalósítani, hanem hogy eléggé felkészültek vagyunk-e erkölcsileg, hogy az emberi test határait feszegető fejlesztéseket jól használjuk. Vagy ugyanúgy szabadítjuk rá a világra ezeket az eszközöket, mint a Gólemet és Frankenstein szörnyét? Nem elegendő a fogyatékoság orvosi-biológia modelljét felváltanunk a szociális modellel, vissza kell térnünk az orvosi-biológiai modellt megalapozó világ mitikus történeteire, és azok újramesélésével meg kell próbálnunk a jelen számára is érvényes tanulságokat találni.

1. Bíró Judit – Csepeli György: *A nemek alkonya*, Mozgó Világ 2020. 05. 06. 11–30. ↑

2. Vigotszkij, L., Sz. (1987): *A defektológia alapjai*. Tankönyvkiadó, Budapest. 31. o. ↑

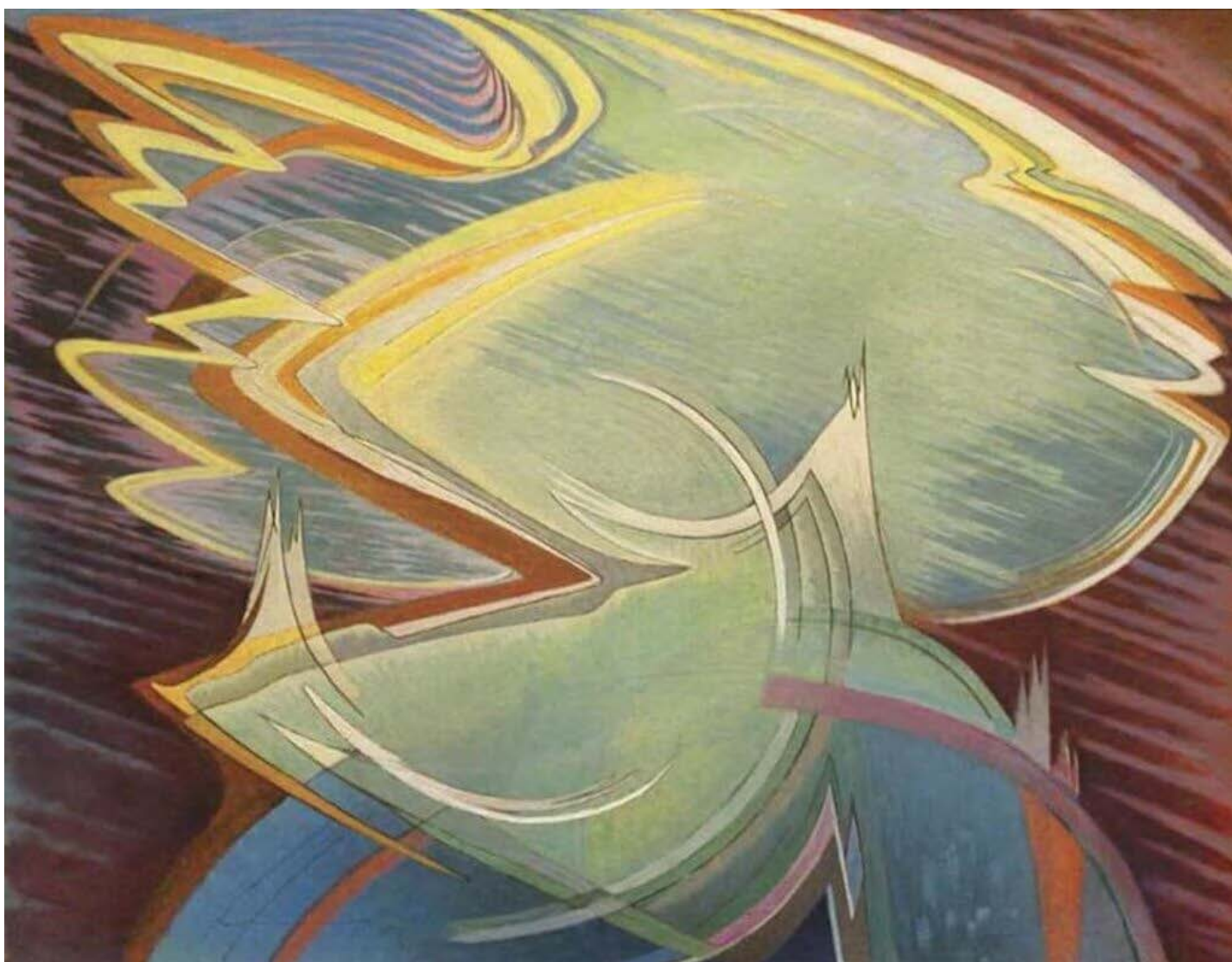
kép | adobe.com

Kiss Lajos András

AZ „ÚJRAEGYESÍTÉS” DILEMMÁI

KOMMENTÁROK TALLÁR FERENC ESSZÉJÉHEZ

2020-07-01 | **ESSZÉ**

Miként lehetséges (és egyáltalán lehetséges-e) a modern, illetve posztmodern társadalmakban olyan szolidaritásközösségeket, kollektív identitásokat teremteni, amelyek – minimális követelményként – nem teszik semmissé az újabb korok olyan

„vívmányait”, mint amilyenek az egyéni szabadság, a társadalmi igazságosság és a nemzeti összetartozás érzülete? Ezeket az alapkérdéseket járja körbe **Tallár Ferenc izgalmas esszéje**. A válasz megfogalmazása során a szerző elsőként a polgári társadalomhoz vezető hosszú történelmi utat vázolja fel, amelyet szerinte az „integrált egész” víziójaként lehetne meghatározni. „A középkor embere nem önmagában, hanem egymással hierarchikus kapcsolatokban álló közösségek tagjaként integrálódott olyan *egészbbe*, amely nem azonosítható a modernitás fogalmaival leírható társadalmi vagy politikai szférával.” ^[1] Hivatkozik Arthur O. Lovejoy *A lét nagy láncolata* című munkájára, amelyben az amerikai filozófus részletesen elemzi a premodern világ analogikus ontológiáját. ^[2] Lovejoy sajátos létrendi konfigurációt vázol fel, amely Platón filozófiájában jelenik meg először, és amelyet a „kitöltöttség elvének” is nevezhetünk. A „lét kitöltöttsége” abból ered, hogy Platón végtelen számú ideát feltételez, amelyek végső soron örökéletű, az időbeli változásnak nem alávetett archetípusokként foghatók fel, s a belőlük származó anyagi vagy immateriális létezők csak az eszmék kicsinyített utánzatai. A létezőket összekötő egység kiváltképpen a jó eszméjében jelenik meg, mivel csak ez a *kitüntetett idea* tudja a világ harmonikus egységét meglapozni, ugyanis a jó ideájából kiáramló erő minden neki alárendelt létezőt áthat a maga tökéletességével. „Ennek a dinamikus bölcsességnek köszönhetően a lét legcsekélyebb potencialitása sem maradhat megvalósítatlanul. Így a kozmosz annál jobbnak tekinthető (ami azt jelenti, hogy közelít a szép, az igaz és a jó ideáljához), minél több dolgot tartalmaz, mégpedig a lehető legtöbb változatban.” ^[3] Platón egyfajta *a priori* elrendezettségű kozmoszról ír, Arisztotelész viszont már realista gondolkodó, aki természettörténetében a kozmosz minden elgondolható létezőjét hierarchikus rendszeréhez társítja: a fajok egymáshoz viszonyított helyzete szigorúan rögzített, ezért minden élő teremtmény a maga tökéletességi fokának megfelelő helyet foglal el a világmindenségben. Ezt a végérvényes és változtathatatlan elvet fejezi ki a *scala naturae* fogalma.

Ez az ontológiai és kozmikus séma uralta az új-platonikus filozófusoktól a 17. századig a filozófiai/teológiai gondolkodást, s miként Lovejoy írja: a láncolat „végtelen számú láncszemből áll, a legalsóbb, úgyszólván a minden hasznot nélkülöző dolgoktól kiindulva, egyfajta hierarchikus sort követve, minden elgondolható fokozaton végigmenve, a tökéletességig gazdagodva.” **[4]** Az egymás alatt vagy fölött elhelyezkedő tagok között nincsenek rések, mivel minden tag a *legkisebb különbség fokának* megfelelően tér el a szomszédjától. A kozmosz így, noha számtalan szinguláris létezőt foglal magában, mégis rések nélküli egészként, illetve *betöltöttségként* létezik. De miként Philippe Descola joggal figyelmeztet: a *létezők nagy láncolatán* alapuló világkép korántsem volt problémamentes, mivel egyszerre

igyekezett a kontinuitás és a diszkontinuitás elvét érvényesíteni. Ugyanis, ha a lét nagy létrájának minden fokán olyan létező helyezkedik el, amely szinte észrevehetetlenül nagyobb vagy kisebb, mint az alatta vagy a fölötte lévő, akkor hogyan juthatunk fel a tökéletes létezőig? „A közelségben, amely tehát nem viseli el sem az ürességet, sem a törést, olyan generális szolidaritás jön létre, amely fentről lefelé és lentől felfelé minden láncszemet összekapcsol. Mégis, a minden ontológiai láncszem között meglévő különbség, legyen az bármennyire kicsinyke a szomszédjaihoz képest, lépésről lépésre annál nagyobbá válik, minél távolabb lévő láncszemeket hasonlítunk össze. Ha pedig a legalsó vagy a legfelső láncszemet hasonlítjuk össze, szükségszerűen konstitutív egyenlőtlenséghez jutunk, tehát a rendszerben mindenképpen megjelenik a diszkontinuitás elve is.” **[5]** Az új-platonikus és a középkori filozófusok jól érzékelték ezeket a nehézségeket, és – vérmérsékletüknek vagy a rájuk nehezedő nyomásnak megfelelően – a hangsúlyt hol a természetes különbségre helyezték, és ezzel a dolgok individualitását emelték ki, hol az összekapcsoltságot hangsúlyozták, és a létezők közötti precíz különbségtétel lehetetlensége mellett érveltek. Úgynevezett *emanációs tanában* Plótinosz igyekezett ezt az ellentmondást feloldani: feltételezett egy világlelket, amely a létezők láncolatán kiáramolva aktualizálódik – minden létezőt speciális tulajdonsággal vagy minőséggel lát el, és egyúttal összhangot teremt az esetleg konfliktusban álló részek között. A középkori teológia továbbfinomította az elképzelést, és igyekezett választ adni a következő fontos kérdésre: „Ha a teremtő Isten a lehető legtökéletesebb világot teremtette, akkor honnan van egyáltalán rossz a világban?” Vajon Isten akarta, hogy az oroszlán felfalja a bárányt? Aquinói Szent Tamás szerint igen, ugyanis a maga végtelen tökéletességében az isteni racionalitás azt akarta, hogy minden faj a maga specifikus természetének megfelelően „cselekedjen”, de közülük egyik se tegyen szert kizárólagos hatalomra. Tamás *A pogányok ellen* című munkájában minderről azt mondja: „A teremett dolgokban lévő különféleség és egyenlőtlenség nem a véletlenből ered – tehát sem az anyag sokfélesége, sem bizonyos okok vagy hasznosságok közbejövetele –, hanem Isten tulajdon szándéka az, amely a teremtményt azzal a tökéletességgel kívánta ellátni, amelyet az még egyáltalán képes befogadni.” **[6]** Aztán az újkor hajnalán a létezők láncolatáról szóló tanokban (Leibniz, Spinoza) nem a diszkontinuitás, hanem a folyamatosság elve lett

hangsúlyosabb. Noha a Leibniz által kidolgozott kozmológiában (monadológia) végtelen számú létező (monász) található, de a monászok „olyan szorosan vannak egymással összekötve, hogy lehetetlen őket érzékileg vagy fogalmilag rögzíteni, mert nem találjuk meg azt a pontot, ahol az egyik elkezdődik, a másik meg véget ér.” **[7]**

az emberi együttélés új szabályai

A viták aztán a modernitástól úgy oldódnak meg, hogy a lét nagy láncolatáról szóló tan fokozatosan háttérbe szorul, és átadja helyét az evolúciós elméleteknek, illetve a

megismerő szubjektum kitüntettségét valló felfogásoknak. Ha ezt a változást az emberi kapcsolatok politikai/társadalmi aspektusaira vetítjük, azt láthatjuk, hogy a lét nagy láncolatának felbomlása az „(...) emberi lények 'kiágyazását' jelentette partikuláris, vérségi-természeti kötöttségeikből.” **[8]** Tallár Ferenc joggal hangsúlyozza a folyamat ambivalenciáit: a szabaddá és önmaga sorsának irányítójává vált szubjektum valóban emancipációs teljesítményként értékelhette ezt a változást. De nagyon nehezen megoldható feladatot rótt rá az univerzális érvényű „transzcendens/vallási értelmezési keret” széthullása, hiszen innentől „önerejére támaszkodva” kellett értelmet adnia makro- és mikrovilága látszólag inkoherens eseményhalmazának. Leginkább persze az emberi együttélés új szabályainak kimunkálása okozta a legtöbb gondot, hiszen „(...) az új feltételek mellett ezek az egyének – legalábbis a filozófia magasából nézve – most pontszerű, autonóm szubjektumokként állnak szembe egymással meg a közös értelmüktől megfosztott objektumok kauzális magyarázatot talán megengedő, ám értelmét veszített világával.” **[9]**

Idáig jutva felötlött bennem, mondhatjuk-e, hogy a létezők nagy láncolatának premodern víziója már csak történeti érdekesség, hiszen az általános meggyőződés szerint a felvilágosodástól egészen másképpen vetődik fel az emberi együttműködés lehetséges kereteinek problematikája. A helyzet összetettebb, semhogy egyértelmű igennel válaszoljak. Legalábbis Pierre Bourdieu határozottan állítja, hogy a múlt század végén hegemon szerepre szert tett neoliberális gondolkodásmód újra alkalmazhatónak tekintette ezt az „archaikus” modellt. A neoliberálisok szerint nincs lényegi különbség a gazdaság, a társadalom és a magánemberi szféra között. A francia szociológus egyik utolsó munkájában a „lét láncolatának új elméletét” így foglalja össze: „Az úgynevezett neoliberalizmus egyik legnagyobb ereje abban áll, hogy hihetetlenül ügyesen képes önmagát a 'lét nagy láncolataként' megjeleníteni. Miként a régi teológiai metaforában, ahol az egyik végponton Isten áll, míg másik

végpont felé haladva – le egészen a legnyomorultabb létezőkig – szépen összekapcsolódnak a láncszemek, hasonlóképpen van itt is – csakhogy a ködös neoliberalizmus felfogása szerint ma már a helyzet úgy néz ki, hogy fent, a magasban, immáron a matematikus foglalja el Isten helyét, míg egészen lent, a *Szellem* embere található. Ez az a lény, aki nem képes felismerni a gazdaság fontosságát, de azt talán el tudja magáról hitetni, hogy valami kicsit ő is tud a világról, legalábbis akkor, ha a technokrata nyelvezet szótárával adja el mondandóját. Ez a láncolat hatalmas erővel és megfellebbezhetetlen tekintéllyel bír.” **[10]**

intellektuális rasszizmus

Eszerint tehát a természeti szükségszerűség (vagy az isteni providencia) mindent véglegesen elrendezett a világban, és a léthierarchia örökérvényű szabályszerűsége

ellen felesleges lázadni. A neoliberális kapitalizmusban a munkanélküliségtől rettegés önmagában is elegendő fegyelmező erő, hogy a lét nagy láncolatának érvényességét és jogosságát senki se merészelje megkérdőjelezni. **[11]** Ugyanez az észjárás figyelhető meg a privilegizált helyzetben lévő értelmiségi csoportok körében is. Bourdieu „intellektuális rasszizmusnak” nevezi az attitűdöt, amelynek egyik tipikus megnyilvánulása, hogy a győztesek a sikeres életvezetést garantáló kompetenciáikat isteni adományként értelmezhetik, amelyek birtoklása a többi ember fölé emeli őket. „A természeti adomány mítosza és az értelmiségi rasszizmus állnak az isteni eredetűnek tekintett társadalmi rend központjában.” **[12]** Azokat, akik kívül esnek a privilegizáltak szűk körén – például a szegényeket, elesetteket, alulképzetteket stb. – a neoliberális ideológiához alkalmazkodó „értelmiségi rasszizmus” a lusták, csak a mának élők, a dorbézolók, kiváltképpen pedig az ostobák körébe utalja.

Tagadhatatlan, hogy a kései kapitalizmus korszakában a lét nagy láncolatának tradicionális formája részben átalakult. A neoliberális ideológia immár a személyes felelősség elvét is igyekszik hozzákapcsolni a dolgok isteni elrendezettségének mítoszához. Akik sikeresebbnek, szebbnek, okosabbnak és kitartóbbnak bizonyulnak „a létért való küzdelemben”, azok láthatóan rendelkeznek az igazi szabadság privilégiumával, és ebből fakadóan szinte korlátozás nélkül lépegetnek fel és le (jellemzően persze fel) a „nagy létrend” lépcsőfokain. Velük ellentétben, a láncolat

végén tanyázók önerőből már képtelenek feljebb jutni. Mindezért persze kizárólag önmagukat tehetik felelőssé. A „Tedd felelőssé az áldozatot!” Bourdieu által gyakran idézett neoliberális jelmondat nagyon pontosan fejezi ki ezt a tényt. Itt csak ismételni tudom magamat a „lét nagy láncolatának” újabb változatáról: „A neoliberálisok számára a győztesek és a vesztesek a megváltoztathatatlan világrend konstitutív elemeiként léteznek, és ezzel a beismeréssel voltaképpen le is leplezik önmagukat: számukra a szabad verseny csak eszköz a hierarchikus és változtathatatlan létrend helyreállításához, illetve stabilizálásához, s aki mégis morális kifogásokat próbál megfogalmazni az így működő világrend ellen, az végső soron a természet vagy Isten ellen lázad.” **[13]**

*

A lét nagy láncolatának „transzhistorikus” mutációi nem jelentik, hogy a modern kor gondolkodói ne kísérelték volna meg az emberi együttműködés lehetőségeit radikálisan újragondolni. Tallár Ferenc azt írja, hogy „A születőben lévő modernitás az együttműködés kérdésére kezdetben két különböző, vagy legalábbis annak tetsző választ adott. Először is a *polgári társadalmat* független árutulajdonosok magánjogilag szabályozott, szabad (önkéntes) szerződéseken alapuló együttműködéseként írta le. Látnunk kell, hogy a 'lét nagy láncolatának' felbomlása nemcsak az emberi lények 'kiágyazását' hozta magával, de egyúttal az akkor és ezáltal születő *autonóm gazdaság* kiágyazását is a nagy narratíva értelemadó, s így a hierarchikus struktúrákat *legitimáló* keretéből.” **[14]** Innentől az önszabályozó piac autonóm logikája érvényesül, amelynek többé nincs szüksége transzcendens igazolásra. Kizárólag a „szabad árutulajdonosok” önkéntes szerződésai – legyenek ezek munkaadók vagy munkavállalók – működnek szabályozó erőként, amelyek – legalábbis elvben – a kölcsönösségre épülnek, ezért igazságosnak tekinthetők. Mivel ebben az „új rendben” mindenki a maga egyéni célját követi, szükségszerűen adódik a kérdés: a különös célok miként képesek a társadalom „transzindividuális” együttműködésének kereteit létrehozni és fenntartani? A szabadpiac logikája csak azon az áron teremtheti meg az általános érvényűséget, hogy az egyéneket és ezzel együtt tevékenységeiket végletesen neutralizálja, mivel közömbös ezek minőségi meghatározottságai iránt. „Láthatatlan kéz” ide vagy oda, ebből az absztrakt és

aszseptikus általánosságból kiindulva szinte lehetetlen pozitív választ adni a kérdésre, hogy az üzleti tranzakciókon túl voltaképpen van-e még valami egyáltalán, ami összeköti az embereket. Ezen a ponton Tallár Ferenc utal Émile Durkheim fontos felismerésére: a modern világ szükségét érezte, hogy – immár mesterségesen – megteremtse a társadalmat integrálni képes *kollektív tudatot*.

Amíg Durkheim – talán nem túl szerencsésen – *mechanikus szolidaritás*nak nevezte a premodern korszakok „spontán módon működő” társadalomintegráló erejét, a francia szociológus megfogalmazása szerint a modern árutermelő és funkcionálisan differenciálódott társadalmat már az *organikus szolidaritás*nak kellett integrálnia. De miután ez az újfajta szolidaritás nem természetes, hanem *artefaktum* (csinálmány), valamilyen formában *legitimálásra* szorult. Az újkor politikai gondolkodói jórészt a liberális jogállamban találták meg ennek eszközét. „Az államnak szavatolnia kell, hogy

szükség esetén szankciók által kikényszeríti polgárai jogkövető (*legális*) magatartását, ám a követelmény ennél magasabb. Az észjog olyan *legitim*, azaz 'elismerésre méltó' törvények megalkotását követeli, melyek lehetővé teszik, hogy a jog címzettjei a 'törvény iránti tiszteletből', azaz a kölcsönösen elismert normák követésének szándékával, és ne kényszerből engedelmessé legyenek a jog előírásainak." **[15]** Az észjog a mindenkinek egyformán kijáró szabadságot tekinti a szolidaritásközösség fundamentumának. Ebben a világban – legalábbis jogi értelemben – az emberek közötti viszonyok szimmetrikusak, tehát „(...) a jogaikban *egyenlő* polgárok között sem alárendeltségi, sem parancsuralmi viszonyok nem jönnek létre." **[16]** Ennek a (formális) egyenlőségnek azonban ára van: mindenki közömbös mindenki más célja iránt. Az emberek közötti tartalmi különbségek semlegesítődnek, és a formális jogi kötelek mögött megbúvó valóságos emberek valóságos örömei vagy bánatai a privátszféra részévé válnak. Ez egy aszeptikus világ, amelyben az életvilágbeli köteleket felváltja a formális jog rideg racionalitása. Csakhogy a felvilágosult gondolkodók kénytelenek voltak tudomásul venni, hogy az emberi természet sokkal összetettebb és rejtelmesebb annál, hogy azt kizárólag a formális jog szabályrendszerére lehetne bízni. Tallár Ferenc ennek a dilemmának a kifejtéséhez Rousseau és Kant antropológiai nézeteit hívja segítségül. „Tudjuk, Kant antropológiája az 'emberiség göcsörtös fájának' realitásából, az ember 'társiatlan társiaságából' indul ki. Rousseau víziója arról szól, hogyan lehetne ezt a göcsörtös fát egyenesre gyalulni." **[17]** Kant és Rousseau ugyan eltérő elképzelésekkel állnak elő a lehetséges megoldás tekintetében, de a megoldandó feladat lényegét hasonlóan fogalmazzák meg: miképpen lehetséges a legitimnek tekintett *magánérdeket* az ugyancsak legitim *közérdekkel* összhangba hozni. Mert a jogállam megteremtése – történjen ez békésen vagy forradalmi úton – nem lehet egyetlen „történelemfeletti aktus” eredménye, hanem, miként Tallár fogalmaz, „időigényes feladat”. De ezen túl más problémák is akadnak. A „(...) rousseau-i radikalizmus víziójában nem a Nép és az általános akarat az önteremtésének forradalmi célja ijesztő. Az ijesztő az, hogy a *keletkezés* folyamata ezen a ponton megáll – egy homogén, zárt és élettelen egész megalkotásában *rögzül*. Méghozzá szükségképpen, mert a különbségek egyetlen, *végérvényes* aktusban történő kiiktatására tett kísérlet nem zárulhat másképp, mint a negatív utópiák rémálmával." **[18]** Mivel a demokráciában semmi sincs

végérvényesen rögzítve, a hatalomról, az igazságosságról, az emberi együttélés megfelelő kereteiről szóló vitákat mindig újra lehet kezdeni. A modern demokráciákban igazából a *diszharmónia* tekinthető normális állapotnak. Még ha – legalábbis nagyvonalakban – elfogadottnak tekintjük is a modernitás korában kialakult formális, illetve *procedurális-jogi* kereteket, ezek megtöltését tartalommal úgyszólván *soha le nem záruló folyamatnak* kell tekintenünk.

*

A szabadság és az egyenlőség *univerzalisztikus* és *absztrakt* elvei – legalábbis, ha külön-külön vizsgáljuk – szinte kikezdhetetlenek. Mindkét felfogás racionális érveket, illetve morális meggyőzőerőt sorakoztat fel a maga igazága mellett. Ugyanakkor azt is jól tudjuk, hogy azok a próbálkozások, amelyek e szép eszmék gyakorlati kivitelezésére irányultak, a történelem folyamán szinte mindig zátonyra futottak. A szabadság és az igazságosság eszméjének egyidejű érvényesítése során vagy az egyik, vagy a másik elv sérült, olykor mindkettő egyszerre. De legalább ekkora gond, hogy mindkét eszmerendszer túlzottan absztrakt, a konkrét individuumokat minden közvetítés mellőzésével (vagy egyenesen kiiktatásával) kapcsolja össze az általánossal. (Valószínűleg ebben az elvont egyoldalúságban rejlik annak oka is, hogy e két eszmerendszer összekapcsolására tett kísérletek rendre megfeneklettek.)

felszínre hozni

Aztán a 19. század elejétől – nem kis részben a francia forradalom hatására – Európa-szerte életre kelnek azok a *nemzeti mozgalmak*, amelyek megoldást ígérnek a feladványra. Mert a *nemzet* mint különös vagy partikuláris közösség, a konkrét individuum és az absztrakt emberiség között helyezkedik el, így képesnek tűnt, hogy a „kulturálisan áthagyományozott minták mentén” megfelelő életvilágbeli alappal szolgáljon a „transzcendentális értelmezési keretektől” kihullott egyének számára. „Látszólag itt is az emberi autonómiára alapozott teremtésről, létrehozásról van szó, ám helyesebb lenne ‘újrateemtésről’, még inkább ‘feltárásról’ beszélni: a nemzet organikus *adottságát* valójában nem

megteremteni kell, hanem felszínre hozni, vagy 'felszabadítani' a különbségeket *eltörölő*, mindent mindennel egyenlősítő *semlegesítések* rétege, a felvilágosodás *formális* racionalizmusának uralma alól." **[19]**

A modern nemzeteszme első nagy „atlétája”, Johann Gottfried Herder, éppen ezzel a mindent eluraló univerzalizmussal és elvontsággal fordult szembe, és a kultúrák változatosságát, illetve az általános értékek konkrét történelmi közösségek által történő átélhetőségét hangsúlyozta. Louis Dumont írja: „Az absztrakt, az emberi fajt képviselő, értelmet hordozó, de sajátosságaitól megfosztott individuumok helyett Herder embere létének minden elemében úgy gondolkodik és cselekszik, ahogyan azt a kulturális közösséghez tartozása meghatározza.” **[20]** Dumont ezt azzal egészíti ki, hogy Herder minden kultúrát egymással egyenértékűnek tekint, mintegy visszacsempészi az univerzalitást a partikuláris közösségekbe. „Világos, hogy ez azért lehetséges, mert a kultúrákat egy-egy individuumnak látja, amelyek különösségük dacára egyenlők: *a kultúrák kollektív individuumok.*” **[21]**

A herderi gondolatok effajta (alapvetően pozitív) értelmezését nem mindenki osztja. Többek között a franciául publikáló, de Izraelben élő és oktató eszmetörténész, Zeev Sternhell sem, aki Herdert rendkívül veszélyes gondolkodóként mutatja be. A szerző *Az ellenfelvilágosítók* című vaskos munkájában általában is felettébb szkeptikusan nyilatkozik a modern nacionalizmus és a liberalizmus egyesíthetőségéről. **[22]**

Alapállása voltaképpen egyszerű: a modern kor atomizált szubjektumai újraegyesítésének feladatát a felvilágosult és univerzális ész teljesítőképeségére kell bízni. Ehhez pedig még napjainkban is a francia felvilágosodás nagy gondolkodói, Montesquieu, Voltaire és Rousseau munkái szolgálnak sorvezetőül. Akik a partikuláris eszmék legkülönbözőbb változatainak nevében ettől eltérő megoldásokat javasolnak, előbb-utóbb a szabadság és az igazságosság ellenségeivé válnak, és „ellenfelvilágosítóknak” minősülnek. Sternhell a közel hatszáz oldalas munkájában Joseph de Maistre, Ernest Renan, s főleg Edmund Burke és Gottfried Herder műveit állítja kritikája célkeresztjébe. De nem kíméli azokat a huszadik századi politikai filozófusokat sem, akik – még ha csak részlegesen is – védelmükbe veszik az ellenfelvilágosítókat. Figyelemre méltó, hogy – Tallár Ferenchez hasonlóan – Sternhell is gyakorta hivatkozik Isaiah Berlin eszmetörténeti munkáira, de radikálisan eltérő következtetésre jut, mint a magyar filozófus. Könyve bevezetőjében Sternhell közvetlenül nem Herdert, illetve a „vele egy követ fújó” Edmund Burke-öt bírálja, hanem azokat a huszadik századi eszmetörténészeket, akik túlzottan megértőnek mutatkoznak az „ellenfelvilágosítók” konzervativizmusa és nacionalizmusa iránt. Ráadásul Sternhell nem is csak Isaiah Berlint vádolja elfogultsággal, de a tanítványait ugyanúgy bírálja (például Arendtet, Talmont), akik nagy csodálói voltak Vico, Herder és Meinecke historicista eszméinek, ellenben nagyon kritikusan nyilatkoztak a francia felvilágosodás egyetememes észkultuszáról. „... hipnotizálva a hidegháború történéseitől, Berlin meglehetősen dühvel támadt Rousseau-ra, majd a szabadság 'pozitív' eszméjére. Viszont a pluralizmus nevében dicshimnuszot zengett a 'negatív' szabadságról. Az ekkoriban publikált esszéiben olyan gondolatokat fogalmazott meg, amelyekkel (...) hatalmas szolgálatot tett a racionalizmus és az univerzalizmus mindenfajta ellenségének, mindenekelőtt napjaink posztmodern gondolkodóinak (...).” **[23]** Berlin álláspontja az – legalábbis Sternhell interpretációjában –, hogy a francia felvilágosodás eszméi alapvetően mondanak ellent a jó társadalom ideájának.

Ezt bizonyítja a tény, hogy Berlin rendszerint egyetértően hivatkozik Herder, Burke és az őket követő konzervatív szerzők a „túlzásba vitt észkultuszt” pellengérré állító megjegyzéseire. Ehhez még azt is hozzáfűzi, hogy „ezek a klisék rendkívüli erővel térnek vissza napjaink újkonzervativizmusában.” **[24]**

az egyenlőség ellen

Ezért aztán nincs mit csodálkozni azon, hogy a jeruzsálemi professzor kemény szavakkal ostorozza a herderi (német) nacionalizmust. Odáig azért nem megy el, hogy Herder történelemfilozófiáját

közvetlen összefüggésbe hozza a náci fajelmélettel, de azt írja, hogy a közösen megélt történelmi múlt, a kulturális tradíciók, illetve klimatikus viszonyok meghatározó szerepének túlhangsúlyozásával Herder nagyon veszélyes folyamatot indított el.

[25] „A történelemfilozófus Herder, illetve a politikai gondolkodó és gyakorló politikus Edmund Burke két, egymást kiegészítő változatát képviseli annak a háborúnak, amelyet az 'élet' nevében folytatnak az ész ellen, vagyis az egyetemesség ellen, a különös és a specifikus nevében. Mindketten arra szólítanak fel, hogy minden erőnket összeszedve, romboljuk le a felvilágosodás alapjait. Mindketten harcot hirdetnek a felvilágosodás uniformizáló társadalmi céljai, tehát az egyenlőség ellen. Herder azzal vádolja a felvilágosodást, hogy despotikus és imperialista célok hordozójává vált: Franciaország Európában, Európa pedig a glóbusz egészén saját kultúrájának exportjára rendezkedett be. Teszik azt azért, hogy uralmuk alá hajtsák az ott élő népeket és kultúrákat. Herder és Burke túlzott materializmussal, 'mechanikus észjárással', továbbá 'beteges individualizmussal' vádolják a kort, amelyben élnek.” **[26]** Pedig Berlinnek illene tudnia, írja Sternhell, hogy Herder az ösztönöket és az „életerőt” pártfogolja, ugyanakkor szemben áll az individuális szabadsággal. Az egyén akaratát alárendeli az „organikus közösség” magasabb rendű céljainak. A vidéket szembeállítja a várossal, a partikulárist az egyetemessé stb. Továbbá Berlin abban is egyetért Herderrel, hogy „az embert valójában nem az ész, hanem az ösztönök és az érzelmek mozgatják. Egyébként ezt az álláspontot minden – Herdert követő – huszadik századi nacionalista gondolkodó is magáénak vallja: az ész megfojtja az ösztönöket, és megöli az életerőt.” **[27]**

S valóban, ha valaki Herder munkáiban a német nacionalizmus, esetleg a germán szellem magasabb rendűségére utaló megjegyzéseket keres, nincs nehéz dolga. Írásaiban számtalan olyan rosszindulatú és igaztalan megállapításra bukkanhatunk, amelyek a német szellem eredendő mélységét, metafizikai komolyságát állítják szembe a francia kultúra felszínességével, „nem autentikus”, tehát innen-onnan összelopkodott mivoltával. A fiatal Herder 1769-ben nagyjából fél évet töltött Franciaországban (Nantes, Párizs), és utazásairól írott naplója hemzseg a francia kultúra autonóm értékeit megkérdőjelező kijelentésektől. „Vajon teremtett-e valamilyen eredetit XIV. Lajos évszázada?”, teszi fel a kérdést. Majd így folytatja: „a válasz meglehetősen bonyolult.” **[28]** Csakhogy, mondja Sternhell, Herder válasza már korántsem bonyolult, hiszen legalább harminc oldalon át sorolja a francia civilizáció gyengéit. Először is a francia irodalomból hiányzik az eredetiség. A témákat jórészt a spanyoloktól és az olaszoktól orozták el. Például Corneille *Cid*-je spanyol kölcsönzés, a darab hősei egytől egyig spanyolok. Még a színdarab nyelve is spanyolosan cseng. Fénelon *Télemakhosza* félig latin, félig olasz. Herder kritikája azonban nem áll meg itt, és ösztüzet zúdít a francia kultúra egészére. Azt állítja, hogy a francia kultúrával két nagy baj van: először is, a „franciákból hiányzik az igazi filozófiai szellem.” Másrészt nyelvük mesterkélte. Igaz, gazdag az absztrakt fogalmakban, de ez „tanult”, nem pedig természetes gazdagság, ezért rendkívül homályos. Vagy túl sokat, vagy túl keveset szeretne mondani, így nem is igazi filozófia. **[29]** „A francia nyelv filozófiája tehát akadályozza a gondolatok filozófiáját.” **[30]**

Ezeket az elfogult, olykor kifejezett rosszindulatról tanúskodó herderi sorokat olvasva akár helytállónak tűnhet Sternhell ítélete: minden nacionalizmus, persze elsősorban a német, tagadja az univerzális emberi értékeket, és ezért előbb-utóbb a törzsi bezárkózásnál köt ki.

Mégis inkább Tallárral és Berlinnel értek egyet, és azt állítom, hogy Zeev Sternhell univerzális északultusa maga is a kirekesztő gondolkodás bizonyítéka. **[31]** Aki folyton csak az érem egyik oldalát hajlandó meglátni, szükségképpen érzéketlenné válik, hogy elfogulatlanul ítélje meg a sajátjától eltérő álláspontokat. Pedig Sternhell állításával ellentétben, Berlin – erre Tallár Ferenc is utal – igenis árnyaltan mutatja be Herder történelemfilozófiai vízióját, s egyáltalán nem tagadja, hogy a nemzeti gondolat túlhangsúlyozása – legalábbis hosszabb távon – nagyon rossz

következményekkel járhat. Ha a nemzeti identitás megteremtése nem áll másból, mint a múltban elszenvedett (vélt vagy valós) sérelmek akkumulációjából, akkor ez előbb-utóbb valamilyen harag-ideológiaként működik (amelyet kizárólag a „mi” és az „ők” megkülönböztetés-kényszere mozgat). Egyik esszéjében írja Berlin: „Herder és követői hittek abban, hogy sok és sokféle – minél eltérőbb, annál jobb – nemzeti identitás létezhet békésen egymás mellett. A francia forradalmi háborúk és Napóleon invázióinak hatására, az a kulturális sokféleség vagy szellemi autonómia, amelyért Herder eredetileg szót emelt, megkeseredett és nacionalista önkényé vált. (...) A nacionalizmus a nemzeti öntudat izgalmi állapota, amely tud békés és türelmes lenni, s időként ilyen is volt. Általában sérülések, kollektív megaláztatások váltják ki.” **[32]**

a kultúrahordozó nép

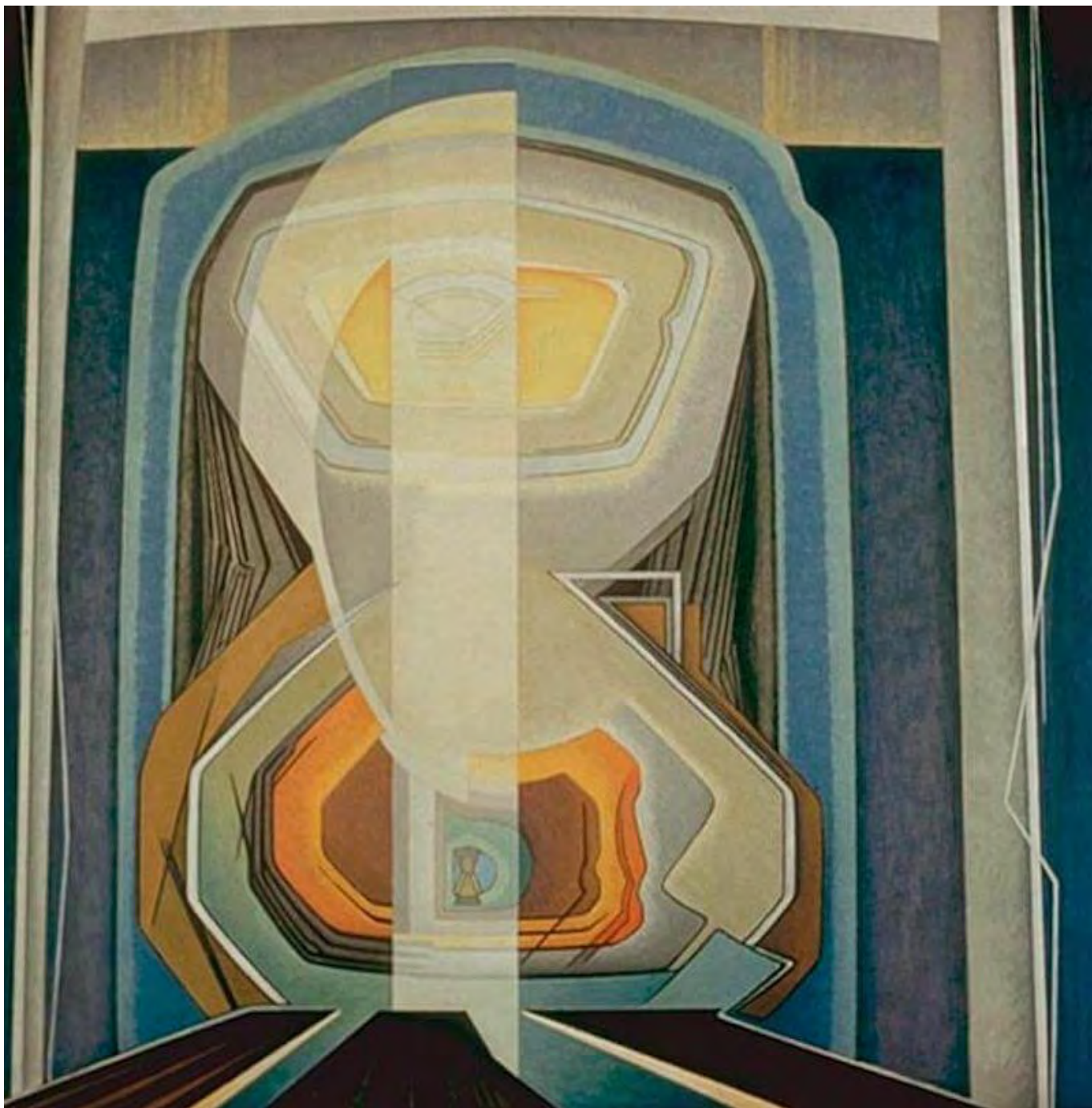
Zeev Sternhell láthatóan nem vesz tudomást Berlin számos, a szélsőséges nacionalizmust elítélő megjegyzéseiről, mert számára mindennél fontosabb a rousseau-i

„univerzalizmus”, illetve herderi „partikularizmus” kibékíthetetlen ellentétének igazolása. Pedig Berlin mellett számos olyan eszmetörténész akad, aki a felvilágosodás különféle változatainak békés együttélésére szavaz. Ezek egyike a kortárs kanadai filozófia kiemelkedő alakja, Charles Taylor, nemhogy nem állítja szembe egymással a két filozófust, hanem egyenesen a rousseau-i gondolatok folytatóját és kiteljesítőjét látja Herderben. *Az elismerés politikája* című tanulmányában írja: „Az autenticitás ideálja olyan változásnak köszönhetően válik döntő jelentőségűvé, amely Rousseau után következik be, és amelyet én Herder nevéhez kötök – aki megint csak nem megindítója, hanem legjelentősebb megfogalmazója a változásnak. (...) Hűségessé lenni magunkhoz – ez annyit jelent, hogy hűségessé vagyunk saját eredetiségünkhöz, amelyet csak mi tudunk magunkban felfedezni és megfogalmazni. (...) Meg kell itt jegyeznem, hogy Herder két szinten alkalmazta eredetiségfogalmát: nemcsak az egyes emberre a többi ember közt, de a kultúrahordozó népre más kultúrák között is. Ugyanúgy, mint az egyénnek, a *Volknak* is hűnek kell lennie önmagához, azaz saját kultúrájához. A németek nem lehetnek másodkézből való, és így szükségképpen másodrangú franciák, amire Nagy Frigyes látszott bátorítani őket.” **[33]** Így a nemzeteszme herderi megfogalmazása a

„kulturális sokféleség” elismerésére irányuló törekvés egyik első dokumentumaként is értelmezhető, bármilyen iszonyatos bűnöket követtek is el a „nemzet” nevében a következő századok militáns nacionalistái.

Tallár Ferencnek igaza van, hogy „a helyzet ugyanis az, hogy a történelmi valóságban a liberális jogállam és a nacionalizmus együtt tudott működni. Voltak *liberális nacionalizmusok*.” **[34]**

Ezt a Herder-típusú liberális nemzetfogalmat igyekeztek követni a 19. század nagy magyar politikusai is, elsősorban Széchenyi, Deák és Eötvös. (Ez talán még Kossuthra is igaz, aki – legalábbis a vesztes szabadságharc tanulságaiból okulva – emigrációs éveiben közel került a liberális nacionalizmus gondolatvilágához.) De ha ez így van, mégis mi történt? Miért buktak el sorban a liberális nacionalizmusok? Tallár Ferenc a monopolkapitalizmusnak vagy imperializmusnak keresztelt korszak színrelépéséhez köti a hanyatlás kezdetét. „Ez a változás másképpen játszódott le Nyugat-, és másként Kelet-Európában, okai is, következményei is eltérőek voltak, de kellő távolságból szemlélve mégis jól látható mélyebb, közös alapjuk.” **[35]** Arendt totalitarizmusról szóló munkáját idézve azt mondja Tallár, hogy a nyugati államokban az állam fokozatosan megszűnt a közjó és a szabadság őre lenni, és helyette a nagytőke profitmaximalizáló törekvéseinek menedzselésére rendezkedett be. Az univerzalizmus eszméje a hatalom öncélú és destruktív törekvéseinek szolgálatába állt. A klasszikus liberalizmus eredeti eszménye, a vélemények szabad ütköztetése és a komoly parlamenti viták fokozatosan eltűntek, s miként Fjodor Sztjepun a múlt század ötvenes éveiben megfogalmazta: „a nagy vitanapok a sajtó és a sajtó által befolyásolt közvélemény számára rendezett színjátékká silányultak. A pártok parlamenti vitái fokozatosan az egymás elleni propaganda szintjére süllyedtek. Ma már a lényeges kérdésekről a parlament kulisszái mögött hozzák a döntéseket: a politikai pártok irodáiban, a bankok igazgatótanácsaiban, a szakszervezeti bizottságokban és konszernek menedzsmentjeiben. (...) A liberalizmus szellemgyűlölő, gazdasághívó, elhájásodott és agresszív lett.” **[36]**

Kelet- és Közép-Európában a helyi sajátosságok is közrejátszottak a liberális nacionalizmus hanyatlásában. A *perifériás* vagy *félperifériás* létből adódó „kisebbségi komplexusok” és az ehhez kapcsolódó „ressentiment-ideológiák” ilyen vagy olyan változata szinte mindegyik népben vagy nemzetben a *törzsi bezárkózást* és az éppen a legközelebb eső szomszédok elleni agressziót hívta életre. A valóságban (vagy olykor csak a képzeletben) elszenvedett fájdalom és szégyen a mások iránti haragba és irigységbe fordult át, amely ellehetetlenített minden önkritikát és az „idegenekkel”

kapcsolatos méltányos ítéletet. Már az iskolai történelemkönyvekből sem igen ismert premodern eredetmítoszok bukkantak fel mindenfelé, hogy ezek „(...) ködéből elővarázsoljuk az elveszni látszó 'gyökereket', egy szerves és organikus, racionálisan át nem látható *egészt* – szóval a törzsi nacionalizmusba kapaszkodunk.” **[37]** Ezek szerint mégsem sikerült egyenesre gyalulni az „ember göcsörtös fáját”? Eddig úgy tűnik, hogy *nem*, hangzik Tallár válasza. Ebben tökéletesen igaza van. És abban is, hogy azért az asztalos munkát érdemes lenne újratekinteni.

1. Tallár Ferenc: *Jogállam, demokrácia, nemzet. Kísérletek a társadalom egységének megteremtésére.* Liget, 2020. május, 6. ↑
2. Németül lásd Lovejoy, Arthur O.: *Die große Kette der Wesen. Geschichte eines Gedankens.* Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1993. ↑
3. Descola, Philippe: *Jenseits von Natur und Kultur.* Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2011. 303. Ford. Eva Moldenhauer ↑
4. Lovejoy, i. m. 78. ↑
5. Descola, i. m. 304. ↑
6. Thomas d’Aquin: *Somme contre les Gentils.* Les Éditions du Cerf, Paris, 1993. II. Könyv, 45. fejezet. 255. Ford. R. Benier és társai ↑
7. Idézi Lovejoy, i. m. 177. ↑
8. Tallár, i. m. 7. ↑
9. Tallár, i. m. 7-8. ↑
10. Bourdieu, Pierre: *Contre-feux. Raison d’Agir,* Paris, 1998. 60–61. Jean-François Lyotard is hasonlóan érvel: a tudományos teljesítményeket, munkákat létrehozó természetes személyeket csak az legitimálja, ha eleget tesznek a profitmaximalizálás követelményének is. „A hatalomnövelés logikájának megfelelően osztják el az államok, a cégek és az állami vállalatok a kutatási alapokat. Azok a kutatási szektorok, amelyek nem tudnak, legalább közvetetten, hozzájárulni a rendszer teljesítményének optimalizálásához, kimaradnak a hiteláramlásból, és elhalásra ítéltetnek.” Lyotard, Jean-François: *Posztmodern állapot.* In: Bujalos István (szerk.): *Posztmodern filozófiai írások.* KLTE Filozófia Tanszék, Debrecen, 1993. 67. Ford.: Bujalos István ↑
11. Lásd még Kiss Lajos András: *Értelmiség az ezredfordulón.* Hatalom és erkölcs. Liget, Budapest, 2014. 196–199. ↑
12. Bourdieu, Pierre: *Méditations pascaliennes.* Éditions du Seuil, Paris, 1997. 96. ↑
13. Kiss Lajos András: *Nagy tér vagy nagy gondolat.* Az európai identitás dilemmái, Liget, Budapest, 2018. 111. ↑
14. Tallár, i. m. 8. ↑
15. I. m. 13. ↑
16. I. m. 13. ↑
17. I. m. 19. ↑
18. I. m. 24. ↑
19. I. m. 31. ↑

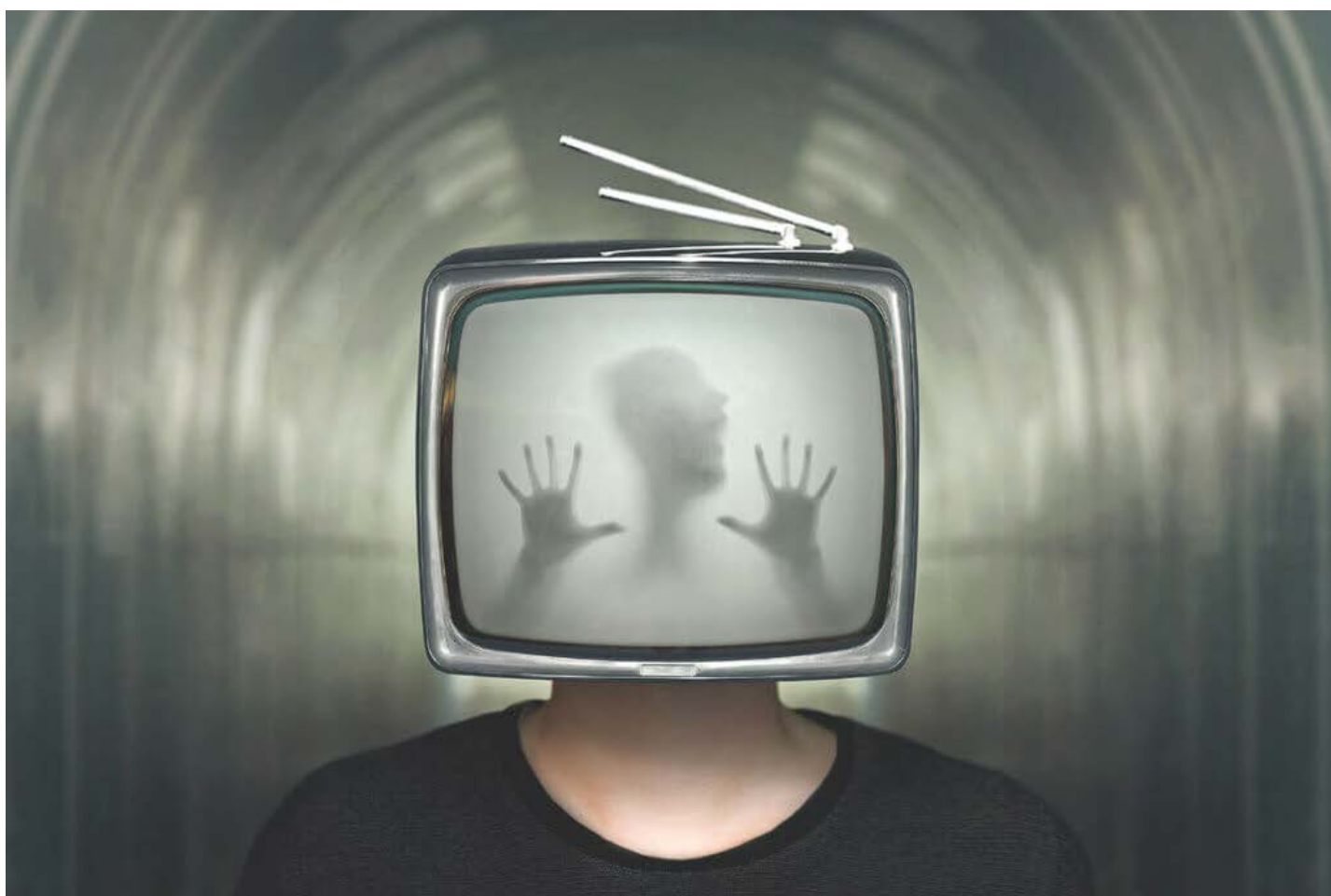
20. Dumont, Louis: *Tanulmány az individualizmusról*. Tanulmány Kiadó, Pécs, 1998. 104. Ford.: Fogarassy Miklós ↑
21. I. m. 104. ↑
22. Sternhell, Zeev: *Les anti-Lumières. Du XVIIIe siècle à la guerre froide*. Fayard, Paris, 2006. ↑
23. I. m. 26. ↑
24. I. m. 26. Meghökkenítő, hogy Sternhell lényegében ugyanabba a táborba sorolja az újkonzervatívokat, mint a posztmodern gondolkodókat, pusztán azon az alapon, hogy mindkét irányzat szemben áll a felvilágosodás egyetemes északultuszával. ↑
25. Sternhell meglepedezni látszik arról, hogy a herderi klímaelmélet kevésbé dogmatikus, mint a Montesquieu által kidolgozott klimatikus determinizmus. Herder a klimatikus viszonyok mellett a geográfiai feltételeknek is nagy jelentőséget tulajdonít egy nép kulturális identitásának formálódásában. Továbbá azt is vallja, hogy a történelemben előrehaladva társadalmi/kulturális hatások erősen korlátozzák a természeti determinizmusokat. Montesquieu és Herder klímaelméletéről lásd Reimar Müller: Montesquieu über Umwelt und Gesellschaft – die Klimatheorie und ihre Folgen. In: *Uö. Aufklärung in Antike und Neuzeit. Studien zur Kulturtheorie und Geschichtsphilosophie*. BWB, Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin, 2008. 139-152. ↑
26. Sternhell, i. m. 102. ↑
27. I. m. 529. ↑
28. Idézi Sternhell, i. m. 105. Lásd még Herder, Johann Gottfried: *Journal meine Reise im Jahr 1769*. In: *Herders Werke in fünf Bänden*. Aufbau-Verlag, Berlin und Weimar, 1982. I. B. 340. ↑
29. Herder, i. m. 352. ↑
30. I. m. 354. ↑
31. „Az univerzalizmus – mivel mindent arra a legkisebb közös nevezőre redukál, amely minden emberre mindig érvényes – megfosztja az életet és az eszmét is attól a sajátos tartalomtól, amely értékessé teszi őket.” Berlin, Isaiah: *Az emberiség göcsörtös fája*. Fejezetek az eszmék történetéből. Szerkesztette Henry Hardy. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1996. 336. Ford.: Papp Mária. ↑
32. I. m. 336. Berlin szerint „Semmi sem sebezhet meg mélyebben egy egyént vagy egy társadalmat, mint a büszke szomszédok megvetése vagy atyáskodó toleranciája.” I. m. 337. ↑
33. Taylor, Charles: 'Az elismerés politikája'. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 127-128. Ford. John Éva ↑
34. Tallár, i. m. 33. ↑
35. I. m. 37. ↑
36. Stepan, Fedor: *Der Bolschewismus und der Christliche Existenz*. Kösel Verlag, München, 1959. 31. A kései modernitás demokrácia-deficitjét Ulrich Beck is hasonló okokra vezeti vissza: „Az állam (...) egyre kevésbé követ normatív vagy politikai államméleket, inkább műszaki-szakmai kényszereket visz végbe – ‚műszaki állammá’ lesz. Más szavakkal: A célracionális és a technicizálódás felemészti a modernizálódó társadalom demokratikus szubsztanciáját. Egyre inkább szakemberek kormányoznak ott, ahol névleg politikusok viselik a felelősséget.” Beck, Ulrich: *Világkockázat-társadalom*. Az elveszett biztonság nyomában. Belvedere Meridionale, Szeged, 2008. 139. Ford. G.: Klement Ildikó ↑
37. Tallár, i. m. 48. ↑

kép | Lawren Harris művei, wikiart.org

Csongor Andrea

EGYSNITTES

2020-07-09 | **VERS**

Hátra tolod a széked.

Íróasztal, gyerekkori telep, házasság mögül
bambán ülök veszteségeimen:

– költöm, kotlom?

vagy tán a babérjaimon. Kispadon?

Mintha részese volnék. Akkor én most játszom?

Talán testblendével oldották meg

vagy lepkeszárnyon ül a gép, épp repes
jössz, jössz, felemelkedem,
valamit mond a rendező, meg se hallom,
pocsék a hangosítás.

Ez most tényleg vágás nélkül lemegy?
Fülcimpámhoz igazítanám hajvégeimet
vagy legalább valami bújtatott vágást
– kenyérszeletelés, falcolás, áttűnés, mindegy.
Nem engedik.

Sminkelni még kimennék, vagy egy gyors fogmosás?
Az irodából indul, tán daru süllyeszti a kamerát,
pipacsos rétre kerülünk.

Már tizenhat perce jössz felém,
a kameramozgás egy tapasztalatlan
operatőr remegő kezét imitálja.
Illesztjük a nézésirányt. Legyen egyfelé?
Az eddig valóságosnak tűnő színészek
(rézsútos fényben) a néző szeme előtt
átlényegülnek.

Néma szimbólumok a pipacsos réten
(a pipacsok pirosak).

Vagy áldokumentumfilm.

A műfaj akár mellékes is lehet
jelen vannak.

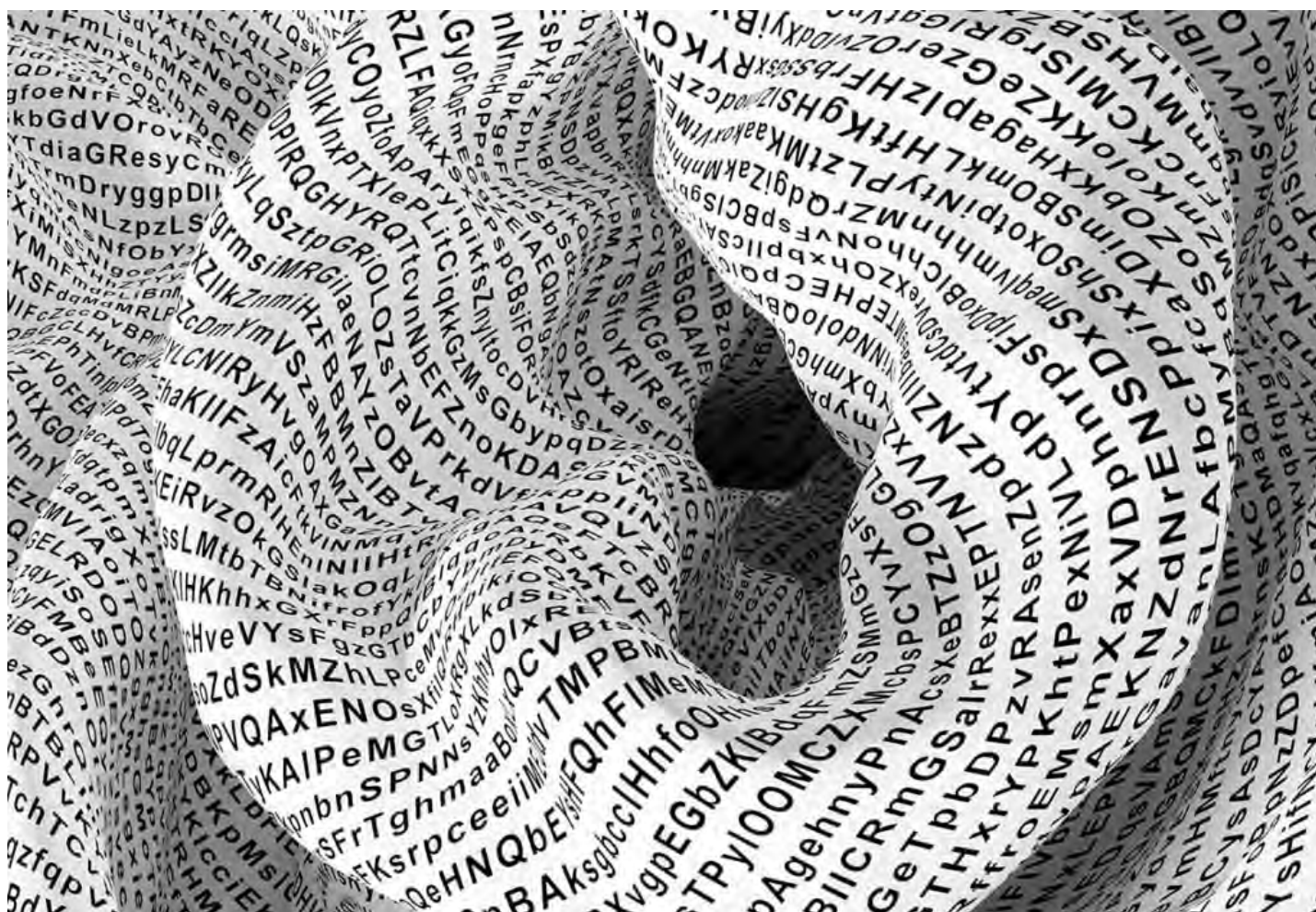
Ha sokáig húzódik,
minden statisztát zsebből kell fizetnem.

kép | adobe.com

Fecske Csaba

EGY BETŰ MINDIG

2020-07-08 | VERS

izgatott matatás a klaviatúrán
alélt szöveg élesztgetése
eltévedt gondolatokat szavakat szanások
nagy nekiszánással kezdek
életem hátra levő részének hagyom legördülni
– mi mást tehetnék – a sziszifuszi sziklát

mit tesz a fény ha fáradt
az ember ha álma elévült nézem a magára
eszmélő ablakot a nyakát nyújtogató juharfát
az ágrólszakadt rigót E. néni
csoszog lefelé a lépcsőn lépteit elnyeli puha papucs
sűrű éveit a homloka mögött burjánzó gaz
végére jár a titoknak életének szívesen elmenne már felhőnek
fűnek fáradt szavak ténferegnek a levegőben egy betű mindig
hiányzik a megértéshez ólalkodó árnyék a kövön
ki rejtőzik mögötte ki tudja mi tűnik el vele ha
beszélni kezd a sötét

kép | adobe.com

Kállay Kotász Zoltán

IGAZ A HÍR, HOGY...?

2020-07-22 | **VERS**

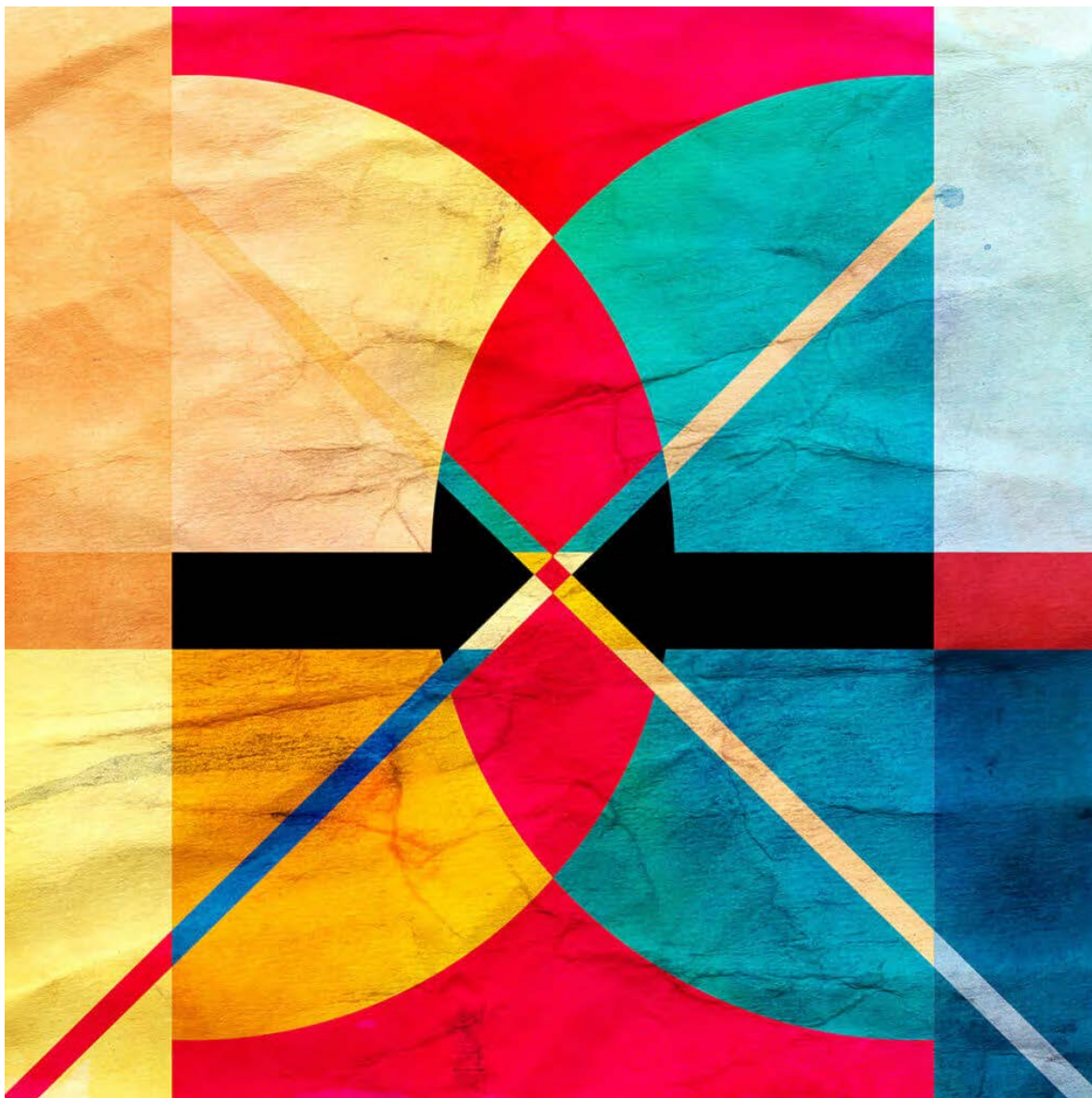
Sohasem –
a hír nem lehet igaz –
hiszen csak hírért viszi, miként a szél,
eseménynek, zörgő harasztnak –
hogyan is lehetne igaz,
ami nem az, nem ugyanaz –
a hír: ír,
írás, mesemondás, balzsam,
esemény regélése a rész-vétlen hallgatónak,
csucsujgatás, borzongatás,
titkos öröm –
nincs benne részed, nem te voltál,
nem vitt rá az ösztön –
s hiába tudod, hogy a részletekben
rejtekezel, ődöngsz –
csak ha a hírre már nem adsz,
lehetsz vállaltan részes –
az, aki ott van –
ördög,
hamisítatlan angyal.

kép | adobe.com

Bíró Judit

UTÁNKÖVETÉS

2020-07-10 | EGY ORSZÁG GYÓGYÍTÁSA, ESSZÉ

Levendel László 100. születésnapját készültünk megünnepelni 2020. március 18-án a Barabás-villában. Néhány nappal korábban Magyarországon járványügyi veszélyhelyzetet hirdettek ki, átmeneti szabályok sorát fogalmazták meg állampolgárokra és intézményekre érvényesen, a gazdaság talpon maradását célul tűzve. A szellem színtereit bezárták, s azóta sem nyitották újra.

A vírus a tüdőt roncsolja, s elsődlegesen öregeket, közülük is az idősoththonokban lakókat öli meg – az egész világon mindenütt. A napnál világosabb, hogy a harmadik évezred nem jól bánik a civilizációs vívmányoknak köszönhetően egyre hosszabban életben maradó népességével. Vajon mit mondana erre Levendel László? Hiszen ez volt a szakterülete: tüdőbaj, fertőzés, ellátó rendszer – ezek mind a Levendel-felhőbe tartozó fogalmak.

széttöredezett világ

Levendel László 1920-ban született és 1994-ben halt meg – végigélte tehát a kronológiai számítási szabályokra fittyet hányó „rövid huszadik századot”. Mi, akik élünk a 20. századi

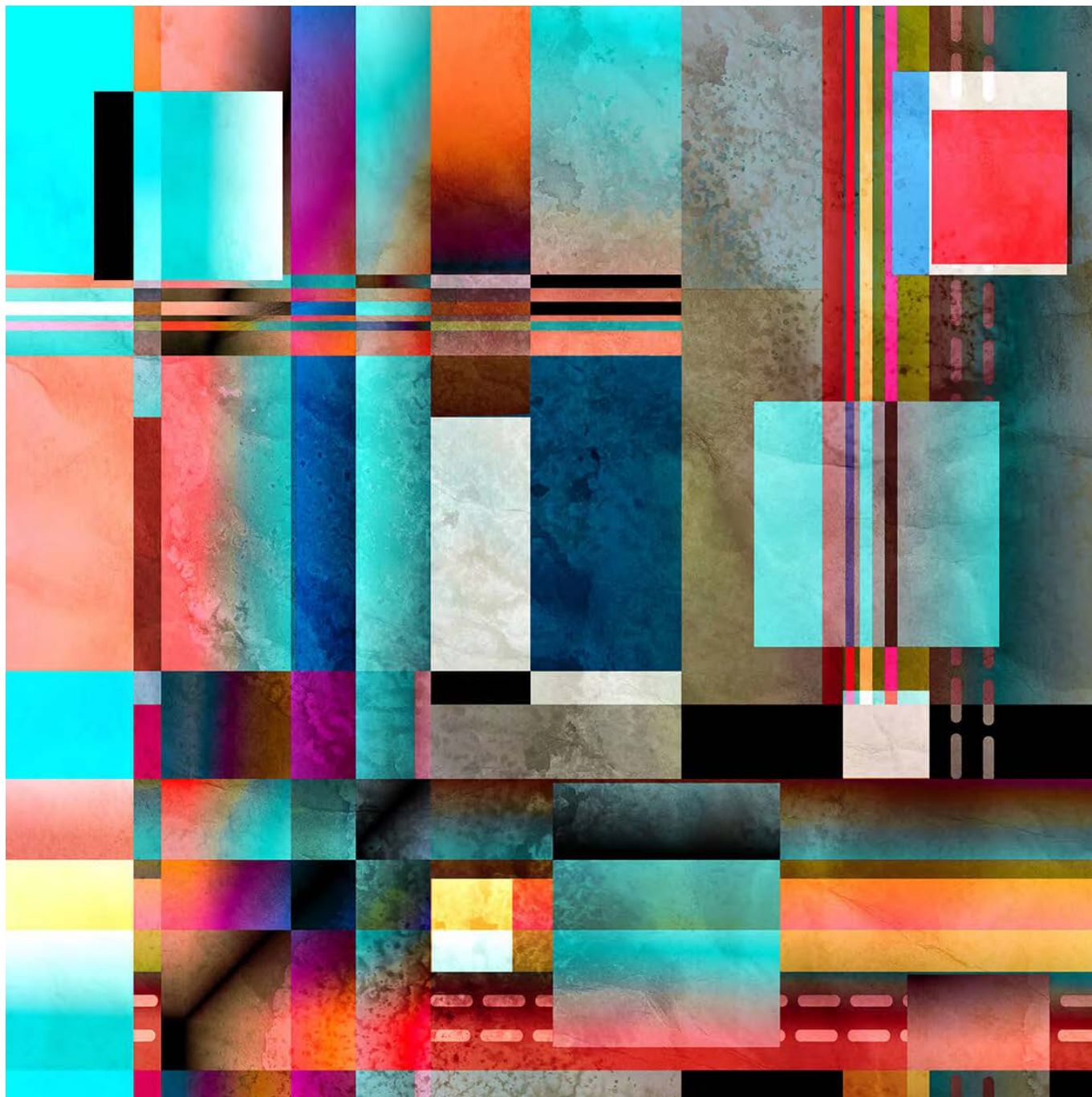
Magyarországon, emlékszünk: az ócska, a vége felé már-már unalmas totalitás, sajátos ellentmondással, széttöredezett világot működtetett, melyet a munkamegosztás prózai rendszere tartott valahogyan egyben.

Levendel László végigdolgozta ezt a huszadik századot: orvosként, addiktológusként, *tiszteletbeli* szociális munkásként.

Az ***Egy ország gyógyítása*** című, év elején megjelent kötete ezzel a mondattal zárul: „Másnap munkába álltam”. Az önéletrajzi jellegű írásnak, ahonnan a mondat származik, Levendel László ezt a címet adta: „A túlélő”. Így, egyes szám harmadik személyben – mintegy eltolva önmagától saját történetét az erőltetett menetben. Az ezeréves izlandi mítoszokban a katarzisnál a hős elnémul vagy szűkszavúvá, látszólag egykedvűvé válik. Az irodalomtörténetírás ezt „sajátos *negatív eljárásnak*” hívja – amikor a felfokozott érzelmek éppen a mértéktartással, semmint túlfeszített érzelmekkel fejeződnek ki.

Mindezt *pozitív eljárásba* fordítva, kijelenthető: a *túlélés másnapján* megtörtént munkába állás – szellemtörténeti értelemben – klasszikus tett, melynek központi eleme az igazság keresése, a jogtalanság és az alávetettség megszüntetése. És miközben Levendel László a pácienseinek, többek között az először Magyarországon

által *megnevezett* hajléktalan alkoholista tüdőbetegek igazságát kereste – méltó ellátást, érdemleges kezelési protokollt, utánkövetési rendszert –, ezzel a tetteivel egyben önmagának is igazságot szolgáltatott.

A március 18-ára szervezett konferenciára is a fent említett három szakterületről készültek az előadók.

Engem ért (volna) a megtiszteltetés, hogy a konferenciát megnyissam, majd moderáljam. El tudom-e kerülni az ilyenkor szokásos két csapdahelyzetet: hogy közhelyeket mondok, és hogy magamról beszélek? Írásaiban Levendel László elkerüli mindkettőt. Tud az individuális medicináról, a humanista tüdőgyógyászatról és a nőszíromról közhelyek nélkül értekezni, és tud az orvoslétből fakadó mentalitás-jellemzőkről saját személye előre tolása nélkül beszélni.

„Életem sok bajáért kárpótolt a tudat, hogy részese lehettem a hazai tbc-elleni küzdelemnek” – írja a kötet címadó írásában.

Szociálpszichológiai toposz, hogy az egyén önazonosságát a társadalmi szerepe adja, melynek végletes következményeként a modern ember a munkamegosztó társadalom egyik egyede, a Teljességet rég elvesztett töredék csupán, aki kizárólag munkavégzése révén juthat emberi minőséghez.

A gyűjteményes kötetet forgatva nyilvánvaló, hogy szerzője *függő* volt: írásai nemcsak logikai tartalmukkal hatnak, hanem a minden mondatot átjáró eleven, kitörölhetetlen, mintegy kérlelhetetlen ételreltől, amitől Levendel László egész életében függött. Ezt az ételrelt sok fogalommal lehet leírni: előítéletmentesség, emberség, segítségnyújtás, empátia, felelősség. Mindezek nem egy, jelen esetben az orvosi hivatáshoz, hanem az általános emberi működéshez köthetők. (Jó esetben.) Levendel László orvosi minősége emberi minőség volt, és emberi minősége orvosi minőséget biztosított számára.

„... a korai ambuláns ellátás előfeltétele minden előítéletes, stigmatizációs, kényszerítő, a beteg személyiségét, emberi jogait, méltóságát csak felszínesen, mellékesen kezelő attitűd elhagyása – megint csak az orvosi munka humanizálása” – írja a *Még egyszer az agyonbeszélt alkoholizmusról* című, a halála évében megjelent cikkében.

szenvedélyes diagnózis

Az *Egy ország gyógyítása* kötet józan s egyben szenvedélyes diagnózist ad a gyógyításra szoruló Magyarországról az 1975 és 1994

közötti időszakban. Orvosként írja a látteleletet, de valójában minden egyes írás kultúránk, hagyományunk, eredetünk, önmagunk pusztulását sejteti – ha nem gyógyulunk meg. A járványok, fertőzések orvosi észlelése mögött hol felsejlik, hol pedig karakteresen megfogalmazódik az erőszakos vagy éppen közönyös pusztítás cselekedetsora, amit íróként rögzít az emberről, a társadalomról, a mindenkori hatalmi ágensekről szólva.

„... a jó – a viszonylagosan jó – döntéshez nem elég a tudás. Kell hozzá a szabadság akarása és a függetlenség megőrzése – például a gyógyszer- és műszergyártás szemléleti és kutatás-finanszírozási diktatúrájától.” (46. o.)

Hadd emeljem ki önkényesen a szakmai leírásból: „a szabadság akarása és a függetlenség megőrzése” kifejezést. Levendel László a betegség, a szenvedély- és ösztönvezéreltség, a szegénység és depriváltság terepén dolgozott, ott, ahol az ember általában sem önnön maga, sem önnön sorsa feletti hatalommal nem rendelkezik. A tüdőgyógyász, addiktológus és tiszteletbeli szociális munkás – ahogy ő fogalmazott –, az „egészséghívó”, tudta, hogy az ösztönök kordába terelése kevés a szabadság technikáinak elsajátításához. Mint ahogyan nem vezet sehová az

emberiségboldogítás totális gyakorlata sem. Sőt, épp fordítva: egyedül az ember fizikai létezésének biztosításával teremődik meg az állam eszmei létezésének alapja, a jó esetben szabadság alapú jogrend.

A születésnap konferenciával emlékezni kívántunk Levendel Lászlóra, melynek során felavattuk volna a **Városmajor utcai lakóház falán elhelyezett emléktábláját**. A felidézés és kőbe vésés a 25 éve eltávozott embernek szóló gesztusok, melyek szeretetünket közvetítik/közvetítették volna.

veszélyes gondolatok

Az előadók felkérése viszont szigorúan szakmai szempontok szerint történt – a cél az (volt), hogy a gyógyászat, az addiktológia és szociális segítség napjainkban tapasztalható jelenségeiről, problémáiról, válságtüneteiről hallhassunk jelentéseket. A humanista pszichoterápia, az ökológiai szemléletű tudógyógyászat, a pszichoszomatikus orvoslás, az intézményesített TÁMASZ – és sorolhatnánk az akkor újító, modern és veszélyes gondolatokat, melyek már a 60-as évektől megfogalmazódnak Levendel László munkásságában. És hol tartunk ma? Tartunk-e valamerre egyáltalán?

De a legfontosabb kérdés mégiscsak ez: *Meggyógyult-e már az ország?*

Nem találkoztam személyesen Levendel Lászlóval. Írásai, elsősorban az addiktológiai és a szociálpolitikai értekezései, tézisei és reformjavaslatai megtalálhatóak a társadalomtudományi kurrikulumaimban. Hogy a szabadság választását, a szabadságvezéreltségre késztetést, az ösztönkísértésektől szabadulást kulturális gyakorlatokkal, ritualizált küzdelmek, az érzelmek finomítása, nemesítése során lehet elsajátítani és elsajátatni – Levendel Lászlótól tanulhatják ma a szociológus, a kisebbségpolitikus és kriminológus egyetemisták.

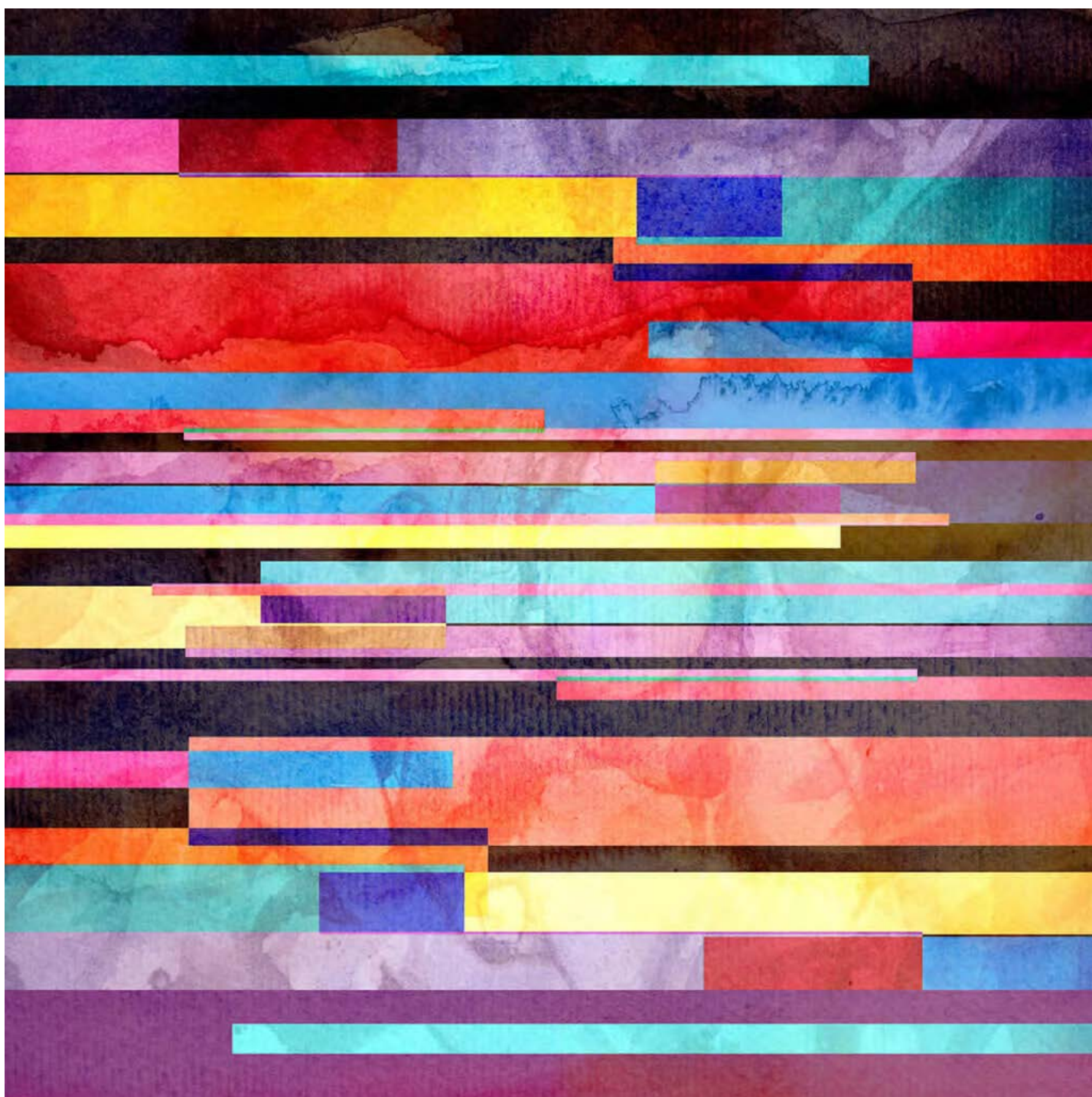
És még egyet, örök tanulság gyanánt: *Ne hasalj le a pocsolóhoz, akkor sem, ha szomjas vagy!*

kép | adobe.com

Kapitány-Fövény Máté

LEHET-E ÉLMÉNY A PREVENCIÓ?

2020-07-15 | EGY ORSZÁG GYÓGYÍTÁSA, ESSZÉ

Egy hideg nap szkepszise

Szokatlanul fagyos téli nap. Szinte fájnak a szabadon felejtett ujjpercek. Összehúzzuk magunkon a kabátot, sietve menedéket keresünk. Közben pedig, ahogy pattog a jég a járdán, és fehér dermedtség fojtja némaságba a várost, felmerül, hogy végső soron az egész klímaváltozás, amit lépten-nyomon hangoztatnak, csak hangzatos rémisztgetés, népbutítás. Lám, most is milyen kutyaszomorító a hideg! Pontosabban: csak rémisztgetés, ha pusztán a személyes tapasztalatokra támaszkodnánk. Az emberi megismerésnek azonban a tényleges tapasztaláson túl van elméleti útja is, amikor közvetve fogadjuk el egy szakavatott ember ismeretanyagát. Mondjuk egy klímaszakértőét. Igen, lehet, hogy éppen orrunkra fagy a pára, és megvesz az isten hidege, ez azonban nem jelenti, hogy globális szinten ne emelkedne túlságosan gyorsan az átlaghőmérséklet. Talán nincs személyes tapasztalatunk, vagy ha van is, valószínűleg nem elég drasztikus. Marad tehát a szakértelembe vetett bizalom. Nagy kérdés azonban, hogy létezik-e még ilyesféle bizalom.

az elrettentés véres kardja

Az elmúlt évtizedekben létezésünk számos frontján nyert teret a *tapasztalati* megismerés. Amikor a modern oktatásban a kooperatív tanulás és a differenciálás

kezd leváltani az ömlesztett tudáshalmaz frontális átadását, amikor a reklámszakmában a „10 fogorvosból 9 ezt ajánlja” paradigma mellett egyre népszerűbbé válik a „szomszédasszony is ezzel mos” szemléletmódja, amikor felkent szakemberek helyett az átlagembert képviselő blogger/vlogger/influenszer válik véleményformálóvá, amikor a kordonnal elzárt festmények rigid múzeumi világa átalakul interaktív, tapintható, szagolható, mozgatható tárgyak kiállításává, amikor megszületik a gonzó újságírás, amikor hódító útjára lép a „csináld magad/tanuld magad” mozgalom, olyankor mindig a tapasztalati megismerés győzedelmeskedik az *elméleti* felett. Ez a tendencia számos előnyt (pl. interaktivitás, megélt énhatékonyság, passzív befogadás helyett aktív részvétel), és legalább annyi veszélyt (pl. ki számít hiteles információforrásnak?, a hagyományos tudás negligálása/degradálása, a szakértőkkel szemben megjelenő bizalmatlanság stb.) rejt magában. A hagyományos

iskolai drogprevenció jó ideig kizárólag az elméleti megismerés lehetőségeit tartotta szem előtt. Mert amikor egy rendőr, tanár vagy prevenciós szakember kiáll az osztály elé, és kizárólag a szerhasználat borzalmait és veszélyeit ecsetelgeti, amikor lejátsszák a *Trainspotting* vagy a *Rekviem egy álomért* című filmeket, és ahelyett, hogy megbeszelnék a drogfogyasztás mögöttes motivációit, egyéni/családi/társadalmi okait, pusztán az elrettentés véres kardjaként lengetik a heroin mumusát, az meglehetősen egysíkú és torzított tudáshalmaz átadása. Nem lepődünk meg tehát, amikor a prevenciós programok hatékonyságvizsgálatai rendre igazolják, hogy az információközlés önmagában teljességgel hatástalan. A tizenévesek sokszor hiteltelennek, didaktikusnak érzik az ilyen jellegű előadásokat, és így általában ellenállással és szkepszissel hallgatják. A prevenció terén tehát érdemes a tapasztalati megismerés útját választani, és olyan eszközöket alkalmazni, mint a kiscsoportos megbeszélések, a szerepjátékok vagy a készségfejlesztő gyakorlatok.

A szenvedélymagatartás alapélménye

Mielőtt konkrét példákat sorolnánk az élményalapú prevenció lehetőségeiről, nem árt, ha először a klinikum világába látogatunk, és megismerjük a szenvedélybetegséggel küzdők szubjektív tapasztalatait. Arra keressük a választ, hogy mi a különféle függőségek meghatározó alapélménye. Bár triviálisnak hat a kérdés, az addiktológiai kutatások méltatlanul elhanyagolt területét fedi. Pedig a terápia és a prevenció számára is fontos, hogy az érintett személy miként éli meg a függőségi

viselkedést. Hogy a mozgás, látvány, a lassulás vagy felgyorsulás érzete, a bódultság vagy a szokatlan éberség állapota jelenti az alapélményt. A különféle szenvedélymagatartásokat a hozzájuk köthető legdominánsabb élmény alapján rendszerezhetjük is: 1) *mozgás-addikciók*: az olyan függőségek, mint a testedzés-függőség, a szexuális addikció, a stimuláns használati zavar (kokain, amfetamin, mefedron stb.), vagy a mozgás-vezérelt videójáték (pl. kinect, wii, playstation move) esetén maga a mozgás/együtt mozgás, és a megszokottól eltérő aktivitás és energetizáltság nyújt katarzist; 2) *álom-addikciók*: a depresszáns szerek (pl. nyugtató, altató, szorongásoldó gyógyszerek, alkohol, opiátok) fogyasztói a lelassulás, ernyedtség, szélsőséges esetben a mozdulatlan passzivitás állapotába zuhanva álomszerű hangulatot élnek át (a morfium az álom görög istenéről, Morpheusról kapta a nevét); 3) *teljesítmény-addikciók*: mert mi mást is tapasztalna a munkafüggő, ha nem a hatékonyság, a teljesítmény mámorát? De a testedzésfüggőség és a videójátékfüggőség sem csupán a mozgás-addikciók közé sorolhatók, hiszen számos esetben ezeket is a teljesítményfétis hatja át; 4) *voyeur-addikciók*: az olyan szenvedély-magatartások, mint a túlzásba vitt internethasználat, a kényszeres pornónézés vagy a hallucinogén szerek (LSD, varázsgomba, meszkalin, látnokzsálya stb.) fogyasztása túlnyomórészt a vizuális élményen keresztül hoz létre eufóriát: mintha olyan tűzbe tekintenénk, ami nem erezti szemünket.

mit pótol?

Miért fontos ezt átlátnunk? Mi köze mindennek a prevencióhoz? A tapasztaláson alapuló megelőzés nem a tényleges addiktív magatartás kipróbálását jelenti. A szenvedély-magatartások veszélyeire vonatkozó fals információk, féligazságok átadása helyett sokkal célravezetőbb, ha az interaktív prevenciós beszélgetések, szituációs játékok, készségfejlesztő gyakorlatok során a tizenévesek megértik, hogy mit ad az adott cselekvési forma a függőséggel küzdő személynek. Ha ezt megértik, már tudunk beszélni arról, miért van minderre szüksége. Mit helyettesít, pótol? Miként tudná más, elfogadhatóbb formában megélni a mozgás, a mesterségesen előidézett álomszerűség, a teljesítmény vagy a vizualitás örömeit? Vagyis: találhatunk-e alternatívát a feszültségek levezetésére, a szorongások enyhítésére, a magány oldására, az eufória megtapasztalására?

Fontos, hogy ismerjük a tizenévesek viszonyulását a prevencióhoz. Ne feltételezzük, hogy ők igényelték a prevenciós programot! Nem a tizenévesek hívják meg az iskolába a prevenciós szakembert, az ex-droghasználót, a rendőrt. Tanáraik, szüleik aggódnak értük, elsősorban *nekik* van szükségük arra, hogy gyerekeiket a helyes úton tartsák. Nem lövünk tehát bakot, ha kiindulásként gyanítjuk: a tizenévesek a hátuk közepére (sem) kívánják az egész prevenciós folyamatot. Erre az ellenállásra kell alapoznunk, és ez meglehetősen ingoványos talaj. Hogyan tudunk úgy foglalkozni a szerhasználattal vagy a viselkedési függőségek kérdéseivel, hogy az befogadható, megjegyezhető, hiteles, sőt szórakoztató legyen a dacosan szkeptikus tizenévesek számára? A legjobb lehetőségünk talán, ha játékos elemekből építkezünk. Ezt nevezzük *játékosításnak*.

Játékos megelőzés

A játékosítás meghatározására számos kísérlet történt, a legtöbben azonban Sebastian Deterding dizájner definícióját szokták idézni, eszerint „*játékelemek alkalmazása játéktól független kontextusban*”. A játékosítás megjelenik a modern oktatásban, az e-egészségügyben (online egészségvédő/fejlesztő programok), a marketingben, tágabb értelemben az üzleti világban, a politikai kampányokban vagy éppen a prevenció területén. Amikor a megelőzésben vagy az egészségfejlesztésben

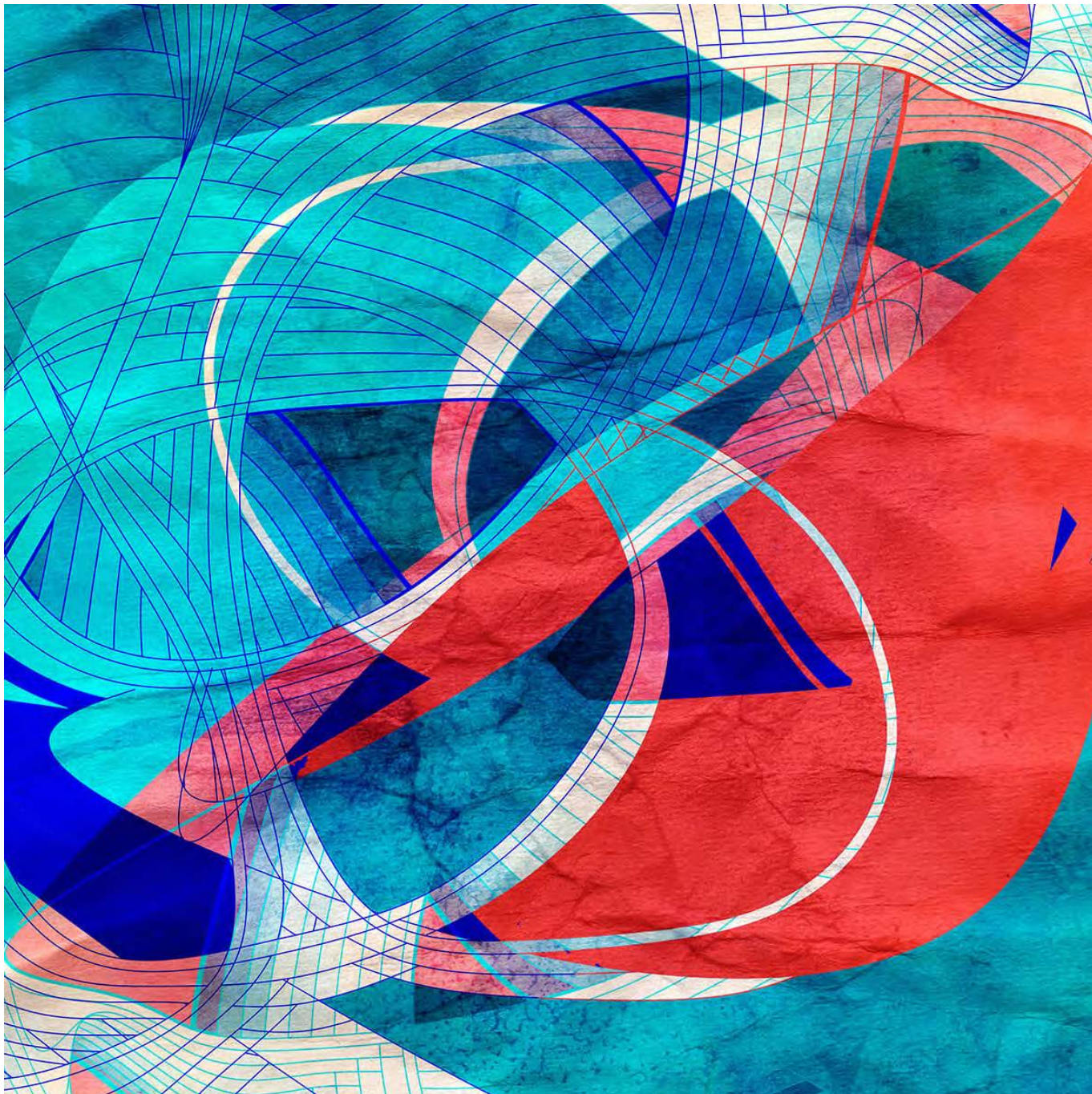
alkalmazzuk a játékosítás gyakorlatát, ezek általában a verseny- és kooperatív helyzeteket kombinálják, testre szabható online tartalmak, küldetések és kihívások, szerepjátékok, rejtett, felfedezésre váró információk, amikre a videójátékokban „easter egg”-ként, vagyis húsvéti tojásként hivatkoznak. A játékosított prevencióban a tizenévesek passzív befogadóból aktív játékosává válnak, és nem ritkán ők maguk teremtik meg a prevenció élményét, így azt élhetik meg, hogy saját jóllétük irányítói. A lélektan *önirányítottságnak* nevezi ezt a jelenséget, ami az addikciós problémák esetén kiváltképpen áldásosnak tekinthető, mert a függőség egyik alapjellemezője éppen a kontroll elvesztése. A játékosítás további nagy előnye, hogy a játékélmény fokozza a motivációt, az érdeklődést, így csökkenthető a programból kiesés aránya. Az érdemi változásokat persze egyetlen alkalommal aligha, legfeljebb egy prevenció folyamat során tudjuk előidézni, a bennmaradás a programban kritikus fontosságú.

két lehetséges út

Lehet-e élmény a prevenció? Megtapasztalhatóak-e az addiktív magatartások valós ártalmi, következményei szimulált formában? Szükséges vagy elégséges egyáltalán mindezt valóban megtapasztalni ahhoz,

hogy az ember felhagyjon a függőségi magatartással (másodlagos és harmadlagos prevenció esetén), vagy éppen bele se vágjon (ez az elsődleges prevenció célja)? Léteznek olyan kezdeményezések, amelyek a szó szoros értelmében kísérletet tesznek az addiktív élmény reprodukálására. Egyes prevenció programok például olyan speciális szemüvegeket alkalmaznak, amelyek a vizuális élmény mesterséges módosításával szimulálják az ittasság állapotát. Mintha torzulna a látás, billenne az egyensúly. Az ilyesfajta szemüvegek prevenció hatékonyságát elsősorban az ittas vezetéssel kapcsolatos attitűdök változásában mérik (pl. Hennessy és mtsai., 2006). Mások videószimuláció segítségével hoznak létre olyan döntési helyzeteket, amikor egy fiktív karakter bőrébe bújva mérlegelhetjük, hogy igent vagy nemet mondunk, ha alkohollal vagy kannabisszal kínálnak (Anderson és mtsai., 2014). Hasonló céllal hoztunk létre mi is prevenció rövidfilmet (*Éjjeli utak* címmel), ahol a résztvevők egy fiatal lány estéjét követhetik nyomon saját nézőpontból, hogy aztán a történet bizonyos pontjain két lehetséges út közül választva dönthessenek a lány helyett (elfogadja-e a házibuliban az italt, hogyan reagál egy fiú közeledésére stb.). És

ugyanazt az irányt követik az iskolai drogprevenációs programok is, ahol a diákok szerepjátékok formájában modellálják a hétköznapi szituációkat, ahol megnőhet a szerhasználat valószínűsége (kortársak nyomására, családi feszültségek hatására stb.). A valóság-szimuláció továbbgondolt példája a Meggyes Krisztina dokumentumfilm-rendező által vezetett *'Hiányzó 10 óra'* projekt, aminek része egy virtuális valóság (VR: vagyis virtual reality) program is. Ebben a résztvevők VR-szemüvegben rekonstruálhatják egy GHB (gamma-hidroxibutirát drog, közkeletűbb nevén Gina) mérgezés következtében kiesett 10 óra történéseit. Ez a projekt tehát eredendően nem preventív célú, hanem művészeti kezdeményezés, de jól illeszkedik azoknak a beavatkozásoknak a sorába, ahol VR-eszközök alkalmazásával segítik elő a trauma feldolgozását.

Szabadulás a függőségből

Az elmúlt években két olyan preventív programot hoztunk létre, ami az interaktivitáson és résztvevő tapasztaláson alapul, valamint játékelemeket tartalmaz. *VoltEgySzer* néven fejlesztettünk drogprenvenív alkalmazást (Kapitány-Fövény és mtsai., 2018), illetve honlapot, ami a tizenéveseknek és a szülőknek is információkat ad a különféle pszichoaktív szerek hatásairól, a szerhasználat jellemző családdinamikai tényezőiről, miközben olyan újszerű eszközöket alkalmaz, mint

animált, képregény stílusú felépüléstörténetek, kvíz-játék vagy kommunikációs szerepjáték. A kvíz-játékot hibátlanul teljesítők ingyenes sportolási és egyéb szabadidős programlehetőségeket nyerhetnek, az applikáció így közvetve az egészségtudatos magatartást is segíti. A kvízben olyan kérdéseket helyeztünk el, amelyek a szerhasználattal kapcsolatos gyakori tévhitekre reflektálnak. Rákérdezzünk például, hogy a tizenéves szerint korosztálya hány százaléka próbálta már ki életében a kannabiszt. A kutatási eredményeken alapuló helyes válasz jellemzően jóval alacsonyabb előfordulási gyakoriságot jelez, mint amit sok tizenéves feltételez. Márpedig, ha egy kamasz felülbecsüli a kortársak szerhasználati gyakoriságát, annak normatív hatása lehet, és befolyásolhatja a kipróbálással kapcsolatos döntéseket is. Ezért fontos, hogy valós képet kapjon a tényleges elterjedtségről. De találhatunk kérdéseket a vízipipázás, az energiatartalék-fogyasztás vagy az új pszichoaktív szerek ártalmairól is, mint ahogyan a drogok mellett az alkohollal is foglalkozik a játék.

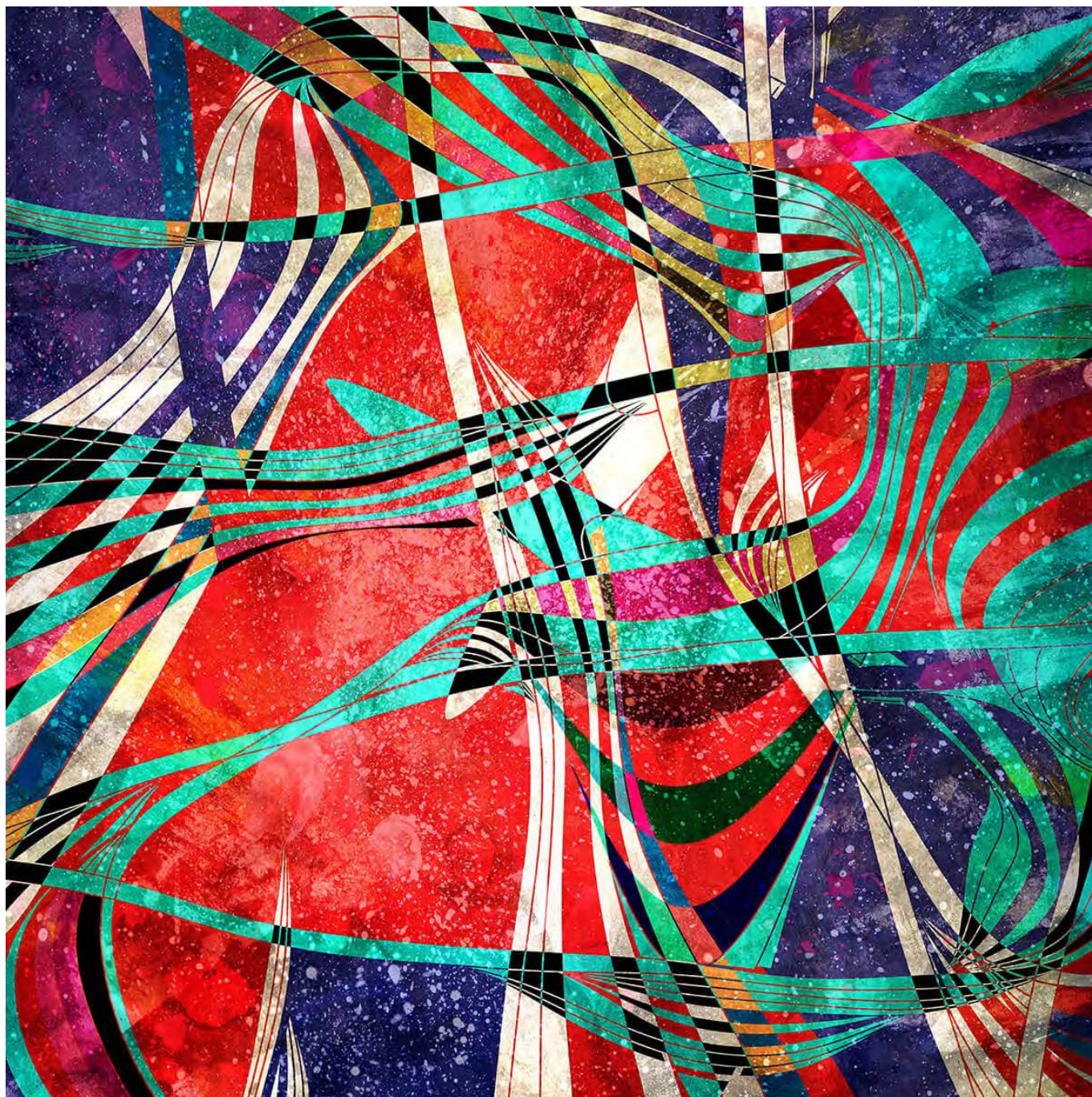
a függőségből szabadulás metaforája

Mivel az alkalmazáson belül a játékosított tartalmak mutatták a legnagyobb hatékonyságot, a következő programunk már kizárólag játékelményen alapult: így alakítottuk

ki a *Tudat-törő* névre keresztelt prevenciós szabadulósobát. A szabadulósoba esetén a résztvevők kiscsoportos formában (kb. 5-6 fő lép be egyszerre a szobába), különféle kooperatív feladatok által (morze-jelet pislogó szempár üzenetének megfejtése, animációs kisfilmben megjelenő függőségek számának kóddá alakítása egy lakat kinyitásához stb.) ismerik meg egy fiktív szerhasználó életútját, a magzati léttől a kisgyermekkoron át a tizenéves és fiatal felnőttkorig. A játék célja szimbolikus: a szobából szabadulás egyben a függőségből szabadulás metaforája is, illetve maga a játékelmény érzelmileg is közelebb hozza a tizenévesekhez az átélt tapasztalatokat. A szobából kijutva aztán a kiscsoport kötetlen beszélgetésben vesz részt, ahol elmélyítjük a szobában szerzett ismereteket.

Ezek a programok – mint számos egyéb hazai és külföldi innovatív kezdeményezés – az élményalapú prevenció létjogosultságát próbálják bizonyítani, elrettentés helyett az együttműködést, a megküzdési készséget fejlesztve, és a szerhasználat helyett

alternatív örömszerzési/kikapcsolódási formákat támogatva, hogy a megelőzés ne passzívan befogadott információhalmaz, hanem érzelmileg átélhető élmény legyen. Hogy az elérni kívánt attitűd- és viselkedésváltozás ne a félelmen („nem akarok heroinista lenni!”), hanem a megértésen alapuljon („tudom, miért érdemes más utat választanom”). A pusztá félelem ugyanis csak a veszélyt jelöli meg, de nem ad támpontokat a helyes irány megtalálásához. Ahhoz empátiára, önismeretre, a nemet mondás képességére, az alternatívák ismeretére van szükség.

Célunk, hogy a szenvedélybeteg ne az elborzasztás szimbólumaként jelenjen meg, hanem olyan Ember képében, akinek, ha nem is feltétlenül elfogadhatóak, de megérthetőek a szándékai, az indokai, a rossz döntései. Talán – remélem – mindezzel a humanisztikus segítő, Levendel László is egyetértene...

Irodalom

Anderson, K. C., Brackenbury, L., Quackenbush, M., Buras, M., Brown, S. A., & Price, J. (2014). A-SIDE: Video simulation of teen alcohol and marijuana use contexts. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 75(6): 953-957.

Hennessy, D.A., Lanni-Manley, E., Majorana, N. (2006). The Effects of Fatal Vision Goggles on Drinking and Driving Intentions in College Students. *Journal of Drug Education*, 36(1): 59-72.

Kapitány-Fövény, M., Vagdalt, E., Ruttkay, Z., Urbán, R., Richman, M. J., & Demetrovics, Z. (2018). *Potential of an Interactive Drug Prevention Mobile Phone App (Once Upon a High): Questionnaire Study Among Students*. *JMIR Serious Games*, 6(4): e19.

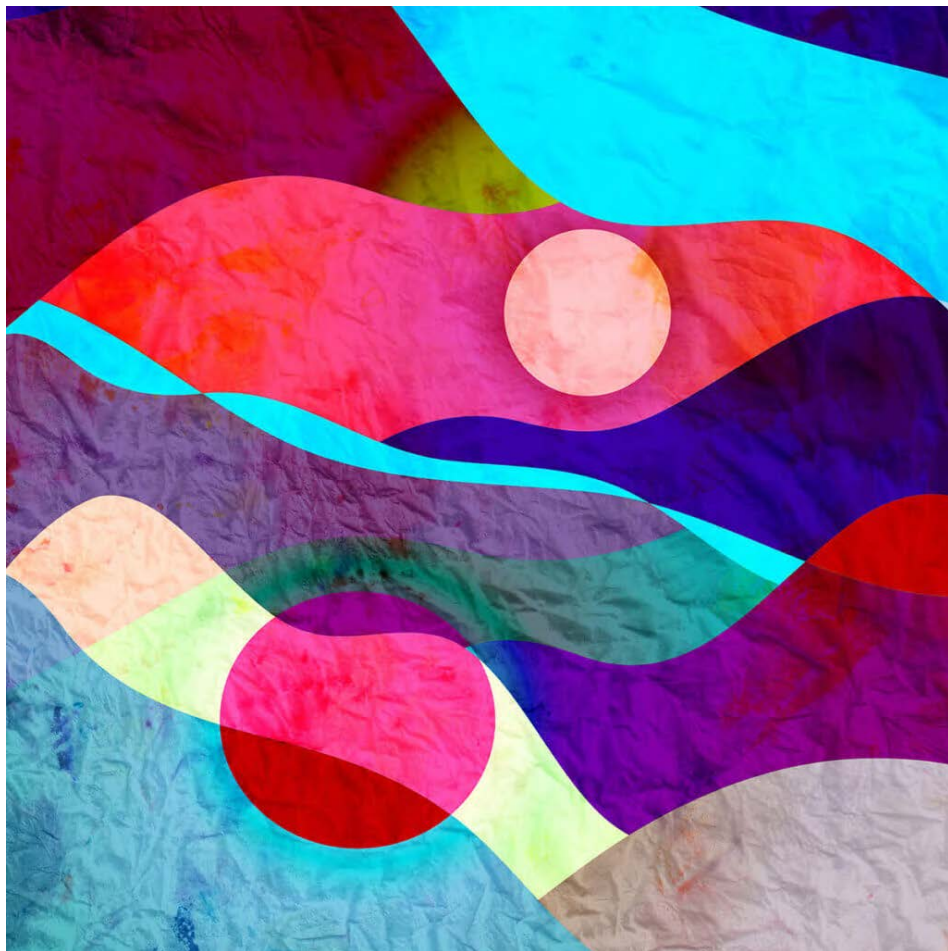
kép | adobe.com

Jávor Benedek

AZ EGÉSZSÉGES EMBERTŐL AZ EGÉSZSÉGES BOLYGÓIG

[EGY ORSZÁG GYÓGYÍTÁSA]

2020-07-23 | EGY ORSZÁG GYÓGYÍTÁSA, ESSZÉ

Alig van 2020 nyarán váratlanul aktuálisabbá vált életmű, mint Levendel Lászlóé. A koronavírus járvány és a klímakatasztrófa kettős szorítása éppen az ő ember-, társadalom- és világfelfogásában kapcsolódik össze a legnyilvánvalóbban: az emberi egészség nem értelmezhető csupán orvosi keretében; a társadalomba és a világba vetett ember mentális és fizikai jól-léte csak a társadalom és a bolygó, a globális ökoszisztéma egészségével együtt értelmezhető. Amikor ez év elején készültem a Levendel László születésének 100. évfordulójára tervezett emlékkonferenciára, még

homályosnak, jobban definiálандónak tűnt a kapcsolat a tüdőgyógyász professzor munkássága és az ökológiai krízis között. A márciusra Magyarországot is elérő koronavírus pandémia, amelynek a konferencia is áldozatul esett, egyszerre megvilágította a mélyökológia minden élőlény kölcsönös függőségén alapuló megközelítését. A világ végképp nem írható le olyan izolált, bedobozolt fogalmakkal, mint „orvostudomány”, „társadalomszervezés” vagy „ökológia”, hisz ezek a fogalmak épp összekapcsoltságukban érthetőek, ezekben fejeződnek ki, nyilvánulnak meg igazán. Fájdalmasan nyilvánvalóvá teszi a mélyökológia igazságát, hogy a súlyos légzőszervi megbetegedést okozó koronavírus elszabadulása a friss kutatási eredmények szerint épp az ökoszisztémák, a természetes élőhelyek pusztulásával, a vadon élő állatok és a társadalom közti interakciók intenzívebbé válásával hozható összefüggésbe. Az ökoszisztéma degradációja és a tüdőgyógyászat; a természeti világhoz való viszonyunk és gazdaságunk, társadalmunk működőképessége; a globalizáció és egészségügyi rendszereink stressztűrő képessége úgy tartoznak egybe, mint a széndioxid-kibocsátás és a globális klímaváltozás, vagy a tyúk és a tojás.

A kapcsolatok bonyolult hálójá

Ráadásul ezek a kapcsolatok nem egyirányúak. A természetes élőhelyeket érő társadalmi beavatkozás révén az embert is megfertőző koronavírus világméretű járványa légzőszervi megbetegedéseket okoz. Nem csupán a pillangóhatás tankönyvi illusztrációja, hogy egy dél-kínai élőállatpiac tevékenysége globális gazdasági és társadalmi krízishez vezet. A visszacsatolások bonyolult hálózata a hatások sorozatával sokkal messzebb elér, és néha meglepő eredményekkel jár. A közlekedés és az ebből fakadó levegőszennyezés radikális visszaesése például páratlan módon javította nagyvárosaink levegőminőségét, és így a Magyarországon is az egyik vezető haláloknak tekinthető légzőszervi megbetegedések esetében közvetlen pozitív hatást is gyakorolt. Egy-egy esemény tóba dobott kő keltette hullámként terjedő hatásai átjárják ökológiai-társadalmi-gazdasági-politikai rendszerünk egészét, térben (a teljes bolygón), időben (a ma élő és a jövő generációk sorsát is befolyásolva) és különböző szinteken (az emberi közösségek különböző szerveződési szintjein éppúgy, mint a globális ökoszisztéma változatos elemeiben).

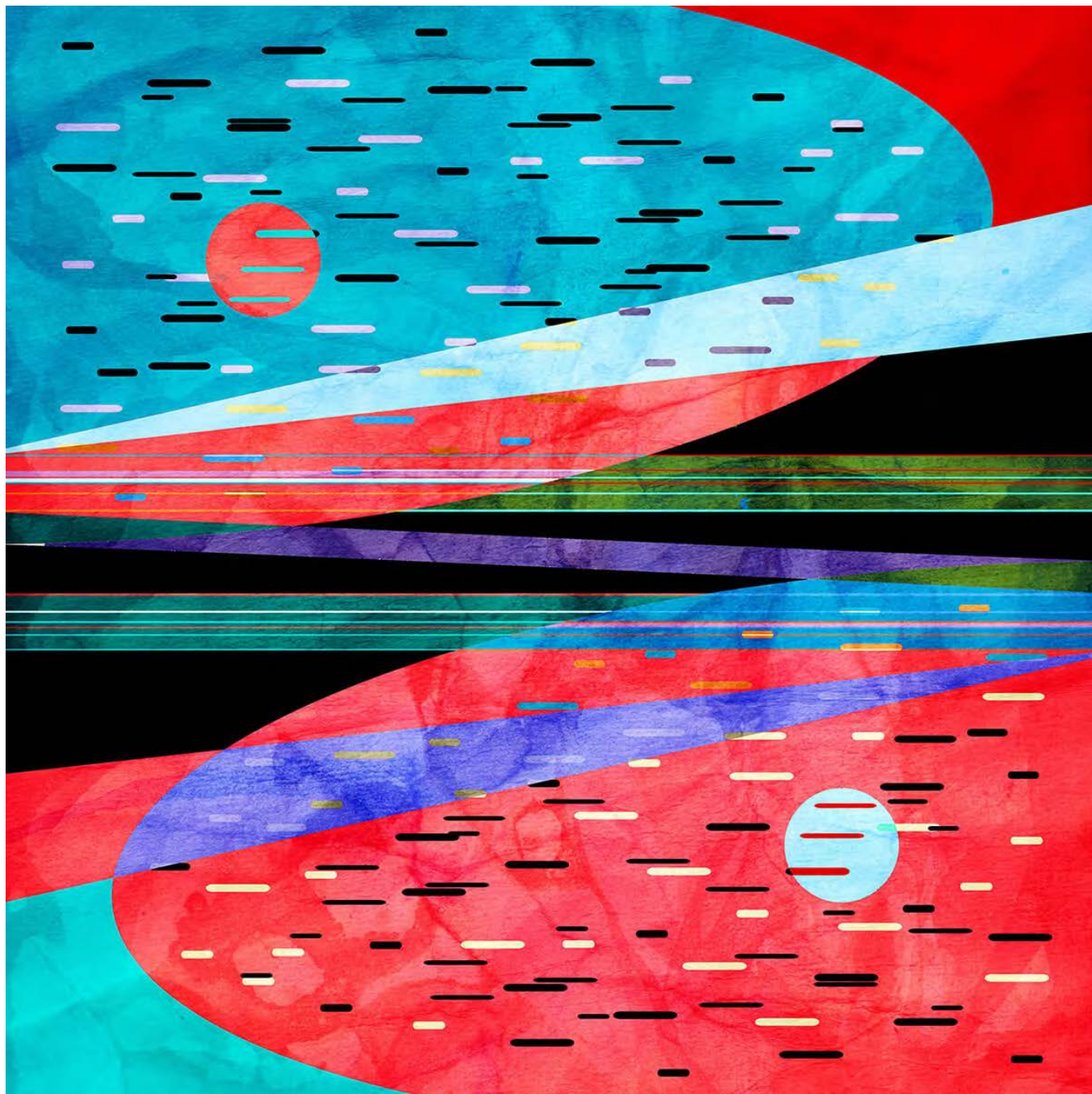
Csak néhány váratlan példa. A vuhani élőállatpiacról induló fertőzés eredete máig nem teljesen tisztázott, különböző gazdaállatok neve is felmerült, köztük – a denevérek mellett – egyes, a kínaiak által előszeretettel fogyasztott, illetve a hagyományos kínai orvoslásban használt tobzoskafajok is. Ezért a kínai kormányzat szigorú védelmet és kereskedelmi tilalmat vezetett be, amelyet egyébként a természetvédelmi szakemberek régóta szorgalmaztak, hiszen a nagy kereslet miatt ezek a tobzoskafajok súlyosan veszélyeztetettek. A tobzoskák a járvány miatt esélyt kapnak, hogy megmeneküljenek a kihalástól.

Egy másik, áttételek sokaságán keresztül érvényesülő hatás, hogy a pandémia okozta gazdasági-társadalmi válságra reagálva az Európai Bizottság olyan helyreállítási tervvel állt elő, amelyet számos korábbi tabut megdöntve részben közvetlen saját uniós bevételekből (pl. műanyagadó, CO₂-kvótabevételek egy része, az EU határain beszedendő karbonadó stb.), részben közös, EU-s, hosszú távú pénzügyi kötelezettségvállalásból finanszíroznak. Ezek a járvány miatt elfogadni javasolt elemek eddig kisebb szerepet játszottak az EU költségvetésében (saját források) vagy kifejezetten vörös posztónak számítottak (közös pénzügyi felelősség), de most az EU egészét a szorosabb integráció megerősítéséhez vezetik. Vagyis az ökoszisztémák degradálódása révén felbukkant koronavírus okozta társadalmi és gazdasági válság az EU intézményi és jogfejlődését váltotta ki.

mi magunk vagyunk

Kölcsönös függőségünket, az egymásba kapaszkodó rendszereken végigsöprő hatásokat, az ökológiai-társadalmi-gazdasági összefonódásokat villámszerűen megvilágította a

világjárvány. És azt is egyértelművé tette, hogy a világszövevény, amelyben élünk, nem fogható meg a redukcionista gondolkodás kategóriáival. Elképzelésünk a független, elszigetelt tudományágakról, rendszerekről, a gazdaság, a társadalom és a természet elkülöníthetőségéről tévutakra visz; nem segíti a világ, és benne saját helyzetünk tényleges megértését. Létezésünk, *a közösség, amelyhez tartozunk*, átível a határokon, magába foglalja az emberi és az emberen kívüli világ teljességét. A rajtunk kívül levő világ nem rajtunk kívül van: oly mértékben kapcsolódunk hozzá, hogy végső soron mi magunk vagyunk az is, ami nem mi vagyunk. Nem egyszerűen hat ránk mindaz, ami körülvesz; még csak nem is pusztán a legtágabb környezetünkkel való kapcsolatokban, interakciókban fogalmazódunk meg – valójában mi magunk vagyunk ezek az interakciók; ezek magukba foglalnak mindent, amivel kapcsolatban állunk, miközben – ahogy a világjárvány rávilágított – a világszövevényben mindennel összekapcsolódunk.

„Törd át gátjaid – a világ legyél te magad” – írja Weöres Sándor *A teljesség felében*. A felszólító mód valójában felesleges. Ez nem elhatározás kérdése, a világ mi magunk vagyunk, akarjuk vagy sem, jóra használjuk vagy rosszra – nem sokat változtat ezen a tényen.

Ha a világ mi magunk vagyunk, az ember egészsége és az ökoszisztéma, a bolygó egészsége szintén nem választható el egymástól. Levendel László tanítása az ember és a társadalom egészségének összekapcsolódásáról, oda-vissza hatásáról

kiterjeszhető az ember, a társadalom és az ökoszisztéma egészségére is. Nincs elkülönült beteg ember: a beteg személy a társadalmi diszfunkciókkal éppúgy kapcsolatban áll, mint az ökológiai problémákkal, gyógyítása a tágabb rendszer zavarainak orvoslása nélkül korlátozott mértékű vagy időleges lehet. Az orvoslás nem csupán gyógyszerek vagy egészségügyi eljárások és kezelések összessége, hanem a társadalomba és világba vetett ember helyzetének megértése, a világban levés zavarainak feltárása és gyógyítása. Levendel László a beteg és a társadalom viszonyát emelte – a maga korában példátlanul – vizsgálódásának fókuszába. Merítsünk bátorságot az ő példájából a továbblépésre, a megértés és a gyógyítás kiszélesítésére az ember, a társadalom és a természeti világ kölcsönhatásainak teljességére.

A szélesedő közösség

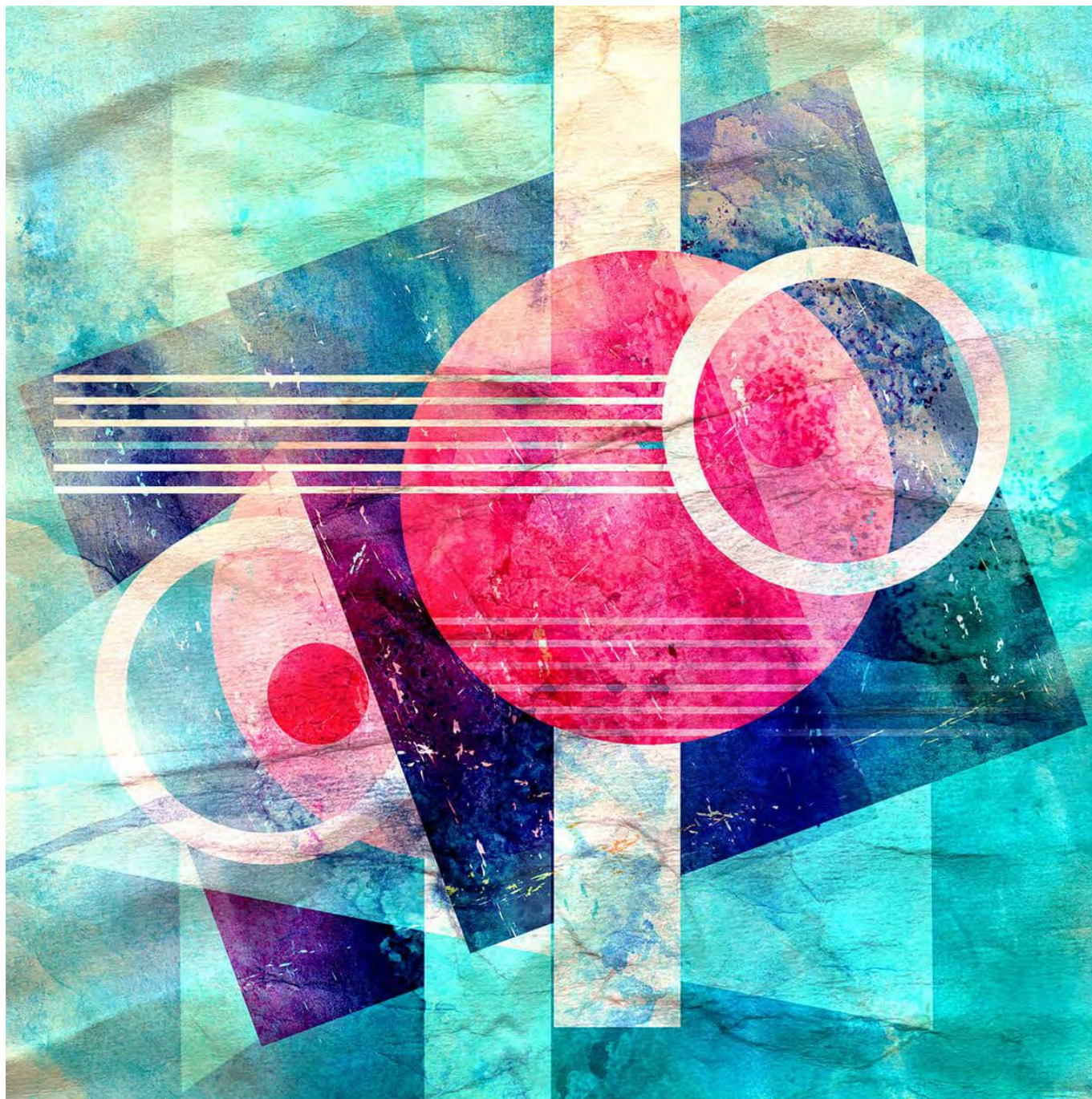
A megfelelő ellátás előfeltétele „a beteg személyiségét, emberi jogait, méltóságát csak felszínesen, mellékesen kezelő attitűd elhagyása” – írta egy 1994-es cikkében, és más munkáiból is kitűnik, hogy a beteghez közeledés alapjának az emberi jogokat és méltóságot tekintette. Ha azonban a személyiséget, illetve a közösséget, amelyhez a személy tartozik, kiszélesítjük időben, térben és alanyában, akkor a jogok és a méltányolhatóság, az erkölcsi tekintetbe vétel keretei is kitágulnak. Az emberi közösség, amelynek érdekei, jogai, jól-léte figyelmet érdemelnek, messze meghaladja a közvetlen környezetet vagy a nemzeti közösség kereteit, és térben kiterjed az emberiség teljességére. Épp a koronavírus pandémia egyik legnagyobb tanulsága, hogy a globális közösség már nem fikció, nem is csupán az ökológiai válság vagy a gazdasági globalizáció realitása, hanem fizikailag létezik, az ajtónkon zörget. Mindennapjaink alakulása a bolygó másik oldalán élők mindennapjainak alakulásától is függ. Ez pedig nem csupán erkölcsi imperatívuszt fogalmaz meg az emberiség egészségének morális és érdekközösségekénti felfogására, de kínzóan rávilágít a globális közösség összekapcsoltsága, valamint a döntéshozatalban való részvétel, az érdekérvényesítés nemzetállami széttagoltsága miatti feszültségre. Döntéseink, társadalmi-gazdasági működésünk közvetlenül befolyásolja a világ másik végén élők mindennapjait is, a következményeket óhatatlanul viselő, de tőlünk távoli közösségek érdekeinek képviselője ellenben csaknem teljesen hiányzik. Ez nem csupán morális

deficit, de óhatatlanul olyan döntések, szabályok, rezsimek létrejöttéhez vezet, amelyek csupán térben távolítják el tőlünk létezésünk és cselekvésünk káros következményeit, anélkül, hogy ténylegesen megoldanák azok okait.

döntési konfliktusok

Közhely, hogy a globális Észak környezetvédelmi szabályai nem ritkán csupán átterhelik fogyasztásunk, gazdasági tevékenységünk környezeti hatásait Kínába, Indiába vagy a Dél

kevésbé fejlett országaiba, ahelyett, hogy hatékonyan felszámolnák azokat. Amíg a döntéshozatali, azaz politikai közösség és annak érdekképviseleti mechanizmusai nemzetállami szinten maradnak, nem tudjuk elkerülni, hogy döntési konfliktusokban a tőlünk távoli közösségek alulmaradjanak, és problémáinkat az ő rovásukra oldjuk meg. A *globális igazságosság* és méltányosság az ezeket érvényesítő és kikényszerítő eljárások és intézmények nélkül illúzió.

Ugyanilyen súlyos kérdés a térbeli mellett a közösség időbeli kiszélesítése is. A jövő nemzedékek jogairól szóló diskurzus az elmúlt években némiképp elhalkult, nem kis részben azért, mert az éghajlatváltozás és az ökológiai krízis hatásai már nem csupán az utánunk következő generációkat sújtják majd – közvetlen veszélyt jelentenek ma is. Nem szükséges a jövő nemzedékek érdekeinek közbeiktatásával beszélni az ökológiai összeomlás elleni radikális fellépés szükségességéről, hiszen csak ki kell néznünk az ablakon, hogy lássuk a sürgető feladatot. Ez azonban nem jelenti, hogy kevésbé gyakorolnánk hatást az eljövendő generációk életfeltételeire, sőt! Ma már nemcsak az

a kérdés, hogy méltányosan osztjuk-e meg a környezeti krízis terheit, érvényesül-e a nemzedékek közti igazságosság az egészségügyi és nyugdíjrendszereinktől az infrastrukturális beruházásokon keresztül a gazdaságpolitikai döntésekig vagy a kulturális javak elosztásáig, hanem hogy egyáltalán hagyunk-e bármilyen emberhez méltó életfeltételeket az utánunk következő generációkra. Jelen pillanatban a jövő nemzedékek elemi, *élethez és egészséghez fűződő jogai* állnak szemben a mi kényelmi szempontjainkkal. Az egészséges társadalomba integrált egészséges ember Levendel László által képviselt ideája értelmezhető-e anélkül, hogy annak részét képezné az utódaink élethez és egészséghez fűződő jogainak érvényesítése – a mai döntéshozatalban? A *nemzedékek közti igazságosság* eszméjét képviselő hatékony módszerek és döntéshozatali szereplők nélkül elkerülhetetlenül számoljuk fel a jövő generációk elemi életfeltételeit, mert a döntéshozatalban nem mérlegelik szempontjaikat és nem is hallatszik a hangjuk.

újrágondolás

Végezetül beszélnünk kell a közösség alanyainak kérdéséről. Ahogy Aldo Leopold a Föld-etikájában rámutat, amíg a természeti világ elemei nem részei az erkölcsi közösségnek, addig képtelenség megfelelő döntéseket hozni a megóvásukhoz. Most a mérlegelés során az emberi érdekek erkölcsi jóként, a természeti világ szempontjai erkölcsileg semleges tényezőként esnek a latba. Ha jogokról és méltányosságról beszélünk, a klímakatasztrófa és a koronavírus pandémia közepette nem kerülhetjük meg az erkölcsi és a politikai közösség újrágondolását. Mert a pusztán antropocentrikus, haszonelvű megközelítés a bolygónkat fenyegető ökológiai katasztrófa megfékezésére 2020-ra kudarcot vallott. Radikálisan újra kellene gondolnunk a Földhöz való viszonyunkat, úgy, hogy ennek a viszonynak a *természeti világ erkölcsi önértékén, jogain* kell nyugodnia – szemben a mai hozzáállásunkkal, amelyben ezek a fogalmaink végletesen az emberhez kötöttek –, bármennyire is fantazmagóriának tűnik ez ma Donald Trump, Jair Bolsonaro, és a klímaszkeptikus közép- meg kelet-európai vezetők sorának világában. De nem illuzórikusabb, mint az emberi jogokon és méltóságon nyugvó tüdőgyógyászat volt a 60-as, 70-es évek Magyarországon.

Levendel Lászlóra méltó módon csak úgy emlékezhetünk, ha továbbgondoljuk az örökségét. Ha azt a mélyen humanista, mindig az elesett, a jogfosztott betegek, a szószóló nélküliek oldalán álló megközelítést visszük tovább 2020 realitásai közepette, és kiterjesztjük a környezeti igazságtalanságok áldozataira, a jövő nemzedékekre, a természeti világra, akik végképp nem kaptak lehetőséget, hogy fellépjenek önmaguk védelmében. Ha nem csupán a beteg embert, a beteg országot, a beteg társadalmat kezeljük, de a pusztító kórtól szenvedő világot próbáljuk gyógyítani.

kép | adobe.com

Ács József

LENTI 1.

2020-07-16 | **VERSCIKLUS**

1 | ECSETVONÁSOK

a folyosó szegélyét csapkodó lucskos rongy
csattanásait hallom
égnék emelt feneket látok hátrálni

tompa világosság figyel az ablak négyszögén
ellenfényben terpezállásban tolat felém a gyakorlóruha
lakója kihúzza magát csuklójával homlokát törli
kicsavarja a rongyot
mintha kisállat nyakát tekerné ki
megemeli a vödröt hátrébb teszi
nem bízik benne hogy a mozdulat hatásos volt
hogy a nyakcsigolyát sikerült elroppantani
földre ejti hát a tetemet
széles mozdulatokkal a két falhoz csapdossa
mázol
araszol tovább
kirobban a szomszédos körletajtó valaki elbődül
táposok sorakozóóó!

2 | AZ ÜRES PAPÍR

a nagy gimnáziumok éltanulói
arccal előre belezuhantak a sárba
felvételt nyertünk a felsőoktatásba
a tápon nevelt napot nem látott csirkék
az olajfestékekkel búzavirágkékre mázolt
nehéz fegyverládák közt
gyorsan felismerték
a hajdúsági szabolcsi legények mennyivel
tapasztaltabbak keményebbek önállóbbak
és kegyetlenebbek
helyüket pontosan kijelöli
a sorállomány kasztrendszer
elől az ugráltatott kopaszok
mögöttük a pattogás jogát elnyert gumik
leghátul a meglassult öregek
a varsói szerződésnél KGST-nél masszívabb

és kikezddhetetlenebb struktúrában
minden panaszkodás szánalmas
csak ront a helyzeten
a sérelmi politika mozgástere nulla
a táposok külön bélyeget viselnek
senki nem mondta hogy *előfelvételis*
ha elhangzott ez a szó tudni lehetett
a folytatás eleve érdektelen
csak tiszték beszéltek így
csak a parancsnok a mikrofonba
a csontsovány de sztentori hangú
bujdosó alezredes
az ezreddiszkónak gúnyolt
vigyázzmenettel zárt sorakozón
a nagy példányszámú napilapok
és pártkongresszusok párhuzamos nyelvén
a párhuzamos valóságban
párhuzamos mert lerázhatatlan
de a mindennapokkal
egyetlen ponton sem érintkezik
mindenki tudta hogy
előfelvételisek nincsenek
táposok vannak
csak táposok
előfelvételis
csak papíron létezik
de a papír mindent kibír
az üres papír

Fortepan/ Mujzer Péter

3 | A HÚSDARÁLÓ

a bevonulók érkezése az éjszakába nyúlik
a tízórás vonatozástól eltikkadt társaságot
olajszagú teherautók viszik a lenti vasútállomásról
ponyva nélkül a 75-ös úton
a menetszél a hajunkat tépi
kétoldalt suhognak a fák
torzonborz báméskodók
fejünk felett a tejút
holdtalan koromsötét
ülünk összezsúfolt cafatok
a húsdaráló hengerében
értelmét veszi a félelem
mindegy hogy félünk vagy sem
hogyan feladatnak tekintjük
vagy szívből gyűlöljük
mert a gyávákkal és a bátrakkal
most ugyanaz történik
valahol a fenyveserdő mélyén
roppant gőzkalapács jár
valami irdatlan állat döngöli a földet
zajdánál lekanyarodnak a teherautók
a bottyán jános laktanya kapuja kinyílik
a lázas készülődésben
mindenhol minden villany ég
hátul az egyik melléképület
viszonylag sötét
a teherautókról már parancsszóra
ereszkednek alá a civilek
még sehová se illenek

azt se tudják miskafa merre
dumm dumm
dumm dumm
üt a monoton gőzkalapács
térdeden át az agyadba hatol

4 | ÚJONCOK A REPTÉREN

majd úgy hívják legénységi étkezde
és persze senki se hívja majd így
a hadtápszolgálatra beosztottak
a csellósok akiknek fel kell mosniuk
reptérnek nevezik
ezüstös holdas éj
leszek-e még boldog én
jaj de fáj jaj de fáj
szívem egy kislány után
ha ebédelni megy a század
mindenki egyszerre lép
ezt a nótát kell majd fújni
a végtelenségig
de senki sem a szívére
csak az új bakancstól feltört lábára gondol
jaj de fáj jaj de fáj
minden lépéssel tűt döfesz
csontig a sarkadba
sebgyógyulásig viselhetsz tornacipőt
de annak is le kell taposni a sarkát
és papucsként hordani
különben megőrülsz
leszek-e még boldog én
boldog
üresen kong a szó

puszta hangalak
semmit sem jelent
az *én* szó ellenben
megtelik értelemmel
azt hinnénk a hadseregben
ledarálják az ént felmorzsolják
ám épp ellenkezőleg
sehol sem hizlalják olyan kövérré
a teherautóról leparancsolt újoncok
ezt még nem tudják
megindulnak a sötétben
a kivilágított étkezde felé
főtt debreceni mustárral cétea
meg két szelet kenyér
cé mint citromos
még nem tudjuk hogy
a hadseregben
mindent kényszeresen rövidítenek
műanyag ülőke fém lábak
majd ha egyszerre áll fel a század
s mindenki egyszerre löki hátra székét
a hányásmintás szürke kőlapon
az szól az visszhangzik majd
egyelőre egyesével állunk fel
a hadkiegészítő parancsnokság listái alapján
beosztanak minket
nem tudhatom még hogy
megint csak papíron
aknavető irányzó leszek
nem tudhatom még
hogy munkásszázadba kerülök
ahol nem lesz éleslövészet

és sohasem kell elsütnünk a kisbuktát
a 82 mm-es aknavetőt
a szerbek lőtték aztán ilyenekkel
a szarajevói piacot
de hol van még a balkáni háború
tíz év se kell
de ezt még senki se tudja
és senki se hinné

5 | ADD FEL MAGAD

a fák mögött
a nagy kémény és a
sötét melléképület
a felfűtött ezredfürdő
parancsszóra levetkőzől
majd pőre fenekeddel a
falnak támaszkodva
ruhádat cipődet bedobod
a kapott barna papírzacskóba
lezárod fekete filccel megcímez
igen jól érted elpostázod haza
képzeld csönget a postás
ennyi maradt
egy zsák cipővel nadrággal
komikus
majd beszarsz rajta
külön a bél külön a töltelék
csempézett helyiségbe terelnek

a pucér sokasággal
ugyanolyan hányásmintás szürke kőlapok
a zuhanyrózsákból víz jön
kinek melegebb kinek hidegebb
de víz
továbbhajtanak
belépsz a raktárajtón
ágyékkodra nagy marék
fehér por puffan
fertőtlenítő száll a levegőben
hozzád vágnak gatyát atlétát
inget sapkát zubbonyt zoknit nadrágot
mindent sacra gyerünk
majd elcseréli
több száz ember
végül is logikus
ők is unják már
jócskán elmúlt éjfél
kikerülsz a gyárból
beöltöztetett kopasz
újszülöttként kibőffensz hátul
a ruharaktár nagy farpofái közül
mehetsz a szintedre fel

6 | ÉN GIPSZ JAKAB

katona
jöjjön be menjen ki
hogy jött be menjen ki
hogy ment ki jöjjön be
sapkát le
menjen ki
jöjjön be

engedélyt kérni ki fog talán a nagyanyám
menjen ki és jöjjön be
kérek engedélyt bent tartózkodni
menjen ki
hogymint ki jöjjön be
kérek engedélyt bent tartózkodni
sapkát
menjen ki jöjjön be
nem kért engedélyt
menjen ki jöjjön be
kérek engedélyt bent tartózkodni
kicsoda kér engedélyt
menjen ki jöjjön be
mondja én gipsz jakab
kérek engedélyt bent tartózkodni
kérek engedélyt bent tartózkodni
tartózkodjon honvéd
napközben ágyra ülni feküdni tilos

Fortepan/ Varga János

7 | SZÁZAD ÁLLJ

az alapkiképzés során
számon tartják minden másodpercedet
színpadi jelenlét örökös készenlét
a kocsonya legmélyén
agyvelődöt kanalazzák
szorít a bakancs bő a nadrág
a gőzkalapács alatt döng a föld
de nem hallja senki sem
milyen gőzkalapács
inkább nem mondosd
kiigazodik feltakar
előre néz a kocsonya üvegén keresztül
század állj

nem szólhatsz nem nyithatsz ajtót ablakot
számon tartják minden másodpercedet
így aztán neked is számon kell tartanod
a körletben most néma csend van
érezed hogy egyesével nőnek a hajszálaid
valaki odabent rettentőt ásít
ki kell húznod valahogy
a következő szívdobbanásig
fokozatosan fölerősödik
valami szerfelett ritka mágneses mező
s mint lassított felvételen
csempefalhoz vágott felmosórongy
– itt fókának hívják –
ólmosan csap feléd a kiképző
elnyújtott megjegyzése
a szekrényrend kapcsán
hol van
nem a balkáni háború
a szarajevói mészárlás
hol a nap vége
mindent kitölt az idő szúpercegése
mindent kitölt a
belélegezhetetlen kocsonya
akkor is ha épp a sportkombinát
ovális pályáján futtatnak
kúsztok a mezőn vagy
gyakorló kézigránátot dobtok
acélkeményen óriási lendülettel
semmi se történik
század állj

8 | NINCS MESE

a vasárnapi eskütételt
az iskolai évvárók modorában rendezik
az újoncok nagy igyekezettel verik
a vigyázzmenetet
néhány ideges óra a városban
a családdal
rögtönzött piknik
az erdőszélen
semmit nem lehet elmesélni
mert nincs hozzá nyelv
még azt hinnék panaszkodom
vádaskodom magyarázkodom nyelvem
határai
világom határait jelentik
két világ lakója vagyok
ezekhez külön nyelv tartozik
ahol most fogva tartanak azt
belül hordozom mint titkot
belül hordozom
pedig nagyobb nálam
sajnos kétséges
találkozhatunk-e így igazán bárkivel
a búcsúzkodásból
már nem emlékszem semmire
csak a nyílegyenes betonútra
és hogy dörrenve becsukódik mögöttem
a fenyvesmélyi laktanya vaskapuja

felső kép | Fortepan

Ács József

LENTI 2.

2020-07-20 | **VERSCIKLUS**

9 | **SENKI SEHOVA**

eskü után szétszórtak minket
a végleges helyünkre
megtudtuk az első zászlóalj a legkeményebb
a második se éppen szanatórium
a harmadik a maradék

azok inkább építenek
én oda hullottam a szétnyíló ökölből
egyedüli táposként a munkásszázadba
írnoknak többnyire teológusokat tettek meg
mert ők letöltötték mindhárom időszakot
körletünk egyetlen
bibliaolvasást ajánlgató
szerény és halkszavú baptistáját
egy hét után fűtőnek vezényelték
az ezredkonyhára
maradtam végképp kakukktojás
a villanszerelők hegesztők kőművesek között
rögtön kiderült
az alapkiképzésen belénk vert szigorú napirend
a reggeli tornától a takarodóig
párhuzamos valóság csupán
az élet nem hasonlít
a tűfilccel rajzolt szekrényrendhez
ütköző érdekek vezérlik
szeszélyek felgyűlt indulatok
szabadságot hiába kérnek
senki sehova
a rövidebb három nap
mire szabolcsba hazaérnek
már jöhetnek vissza
a hosszabbat meg nemigen adják
a megíratott papír se biztos
beeshet könnyen a páncél mögé
reggeli tornára még a kopaszok se járnak
ők inkább a folyosót mossák
az öregek sokszor
nem mennek ebédelni

felhozatják csajkában a kaját
este a gumik ultrát szórnak szét papírzacskóból
vagy samponpárnácskákat taposnak el
beultráznak beegereznek
vízzel telt vödröket hozatnak a kopasszal
aztán felrúgják
a kiömlött vizet kell feltakarítani
motoros fóka – felmosófára tekert rongy –
használata szigorúan tilos
a benzinfüst csípné az öregek szemét
ez a BSZ betűszóval jelölt boldog szabadidő
a mosószeres víz felhabzik
különösen nehéz guggolva
két egymás mellé tolt
emeletes ágy alá középre benyúlni
letérdelni a vízbe nem tanácsos
fejlettebb változat ha behozatják a
zuhanyzóból a hajdú mosógépet
azzal veretik fel a habot előre
és úgy döntenek szét a körletben
gyakori beszédtema
kit hogyan kanalaztak meg
ágyra fektették lefogták
majd az ingét trikóját félrehúzva
a hadtápkészletből kiemelt kanállal
vörösre csapdosták a meztelen hasát
akadt a században néhány félkegyelmű
az ormótlanul mozgó kövérkés kormány
vagy a zsokétermetű perge
minden kopasz hálás lehetett nekik
hogyan magukra vonják az öregek figyelmét
na milyen volt a műtét kormány?

kérdezték sorakozó közben köréje gyűlve
jó volt! mondta csempe száját félrehúzva
jó? ááá nagyon jó! licitált vigyorogva
röhögött de a szemében ott ült a félelem
jó volt? akkor kapsz ma este is
kormány arcáról leolvadt a mosoly
nem köszönöm szabadkozott
egyelőre elég volt mondta
már csak magának
közvetlenül a bakancsa elé
hullajtva a szavakat
a folyosó kövére
egyelőre elég
hetedik század levonul
irány az étkezde
a kanalizáció fájdalmas
csíp de nem marad nyoma
másnap nem lehet bizonyítani
álomszerű szétfosló látomás
nincs hová fordulni vele
megtörtént és mégsem történt meg
magadban kell elintézned
másodjára már ezt is tudod
hatása így kiteljesedik
műtét közben
a kanalizáció az egyedüli valóság
világgá fúvódott buborék
várod hogy elpattanjon
várod hogy leszerelj

10 | EZERNAPÚ JÓSKA

ahol sok tápos volt
mint mondjuk feljebb
a nyolcadik században
ott gyakrabban váltak
gúnyolódások céltábláivá
igaz a teher meg is oszlott
kialakultak a bajtársiasság zárványai
a kötelező önzés rendszerében
nekem nem volt kivel összetartanom
esőben szélben hidegben
tétlenül várakozva
anyagra teherautóra
egy-egy ügyetlenebb mozdulat kapcsán
néha felfigyeltek rám
és elhegedülték a nótámat
mely a többi táposétól
nem sokban különbözött
mert hisz semmit sem tudtak rólam
örök refrének vázolták nekem
ezernapú jóska mitikus alakját
visszajössz még kétezerbe
köztudott volt
a táposok egyetem után
hallgató tiszthelyettesként töltik le
a maradék időszakot
váll-lapjuk sárga csíkja miatt
rigóknak nevezték őket
lentibe is került belőlük
többnyire kedvetlenül ténferegtek
komoly feladat nélkül
és várták hogy leszerelhessenek
a sorállomány hétköznapijai

mindinkább a centi körül forogtak
a kis nyélre szorosan feltekert majd
műgonddal gázolajba áztatott
szabócenti rugalmassá vált
függélyes mozdatással
be lehetett rázni a kopaszoknak
sorakozó alatt mint ostorral
odacserdíteni a fülükre
esti szertartásként kisollóval
levágni róla az utolsó számot
elégetni elszórni eltemetni
a táposok nem végleg szerelnek
magyarázta nagy hévvel
a bikaerős hertelendi
közvetlen közélről az arcomba lehelve
táposnak nem lehet centije

Fortepan/ Chuckyeager Tumblr

11 | ÓVÓHELYEN

lenti gödörszerű képződmény volt
kikerülni onnét csak egyetlen
varázsigével lehetett
vezénylés
mezőgazdasági munkára vittek
egy szakasznyi embert a kiskőrösi laktanyába
délután indult a ponyvával lefedett teherautó
épp felfértünk rá a málhazsákjainkkal
az őszi tájból semmit se láttunk
döngött alattunk az út
fogalmunk sem volt merre járunk
de a sofőrnek és a kocsi parancsnoknak sem
eltévedtek és közben besötétedett
így még kevésbé tudtak tájékozódni
kis mellékutakon rázkódtunk órákon át
sötétben ültünk összezárt térddel
a padokon egymásnak szorítva
valaki mondta már elmúlt éjfél
hirtelen háborús idők szagát éreztem
torokszorító vészterhes hónapok súlyát
az óvóhely mélyén hallani hogy a házak
kint veszett robajjal összedőlnek
hallani hogy szétporlik minden
s jó ha testünk megmarad
egyetlen vagyonunk immár
végül a kocsi nyekkenve megállt
szálljanak le szólt nagy őrmester
ütött-kopott világvégi benzinkút

árválkodott a sárga lámpafényben
lakatra zárva s mi zsibbadt lábunk
tuskóin inogva
az útszéli árokba pisáltunk
most már azt se tudtuk hol vagyunk
a kis termetű tiszthelyettes
híresen szűkszavú ember volt
testéhez képest óriás feje
sápadtan lebegett felettünk
arcán himlőhelyek fakó holdkráterei
összeszorított szájjal állt
járműre
mondta s antantszóját rántva visszaszállt
alsóbbrendű utakon zötyögtünk tovább
a véletlen szeszélyének köszönhetően
pirkadatra kiskőrösre értünk
reggel befutott a téesz roburja
a laktanyából a közeli borkombinátba jártunk
táposként a mázsaházba kerültem
mert ott számolni kell
gumicsizmában felmáztam a
bejövő teherautók platójára
a kallantyúval felszerelt
kályhacső-forma fémhengert
mélyen a rakományba döfve
mintát vettem a szőlőből kipréseltem
megmértem és bediktáltam a cukorfokát
végig civilek között
az ablaknál a könyvet vezető
katonaférjét hazaváró fiatalasszony
reggelenként friss zsömlét
kakaót parizert hozott

kishíján elhittem
hogyan az élet hrabal-novella
kiskőrösön nem túrték az ordítóaszt
nem mi mostuk a folyosót
sokan voltunk kopaszok tehát
könnyen végeztünk mindennel
hamar letelt a két hét
kiállt a teherautó s mindannyian
visszaindultunk az éjszakában
kétoldalt sötéten suhant a kunság
alattunk nyálkás úton surrogó gumik
nagy őrmester megint csak eltévedt
végigkanyarogtunk tolnán somogyon
mellékutak fekete csövein törtünk előre
fél napot rázkódtunk kuporogva
a bálna béltraktusában
a gőzkalapács zajában
hogyan a tejfehér reggel félhomályában
csattanva záruljon mögöttünk a laktanyakapu
s mi összetörve és kialvatlanságtól szédelegve
visszapottyanjunk a megszokhatatlan
de ismerős gödörbe

12 | SZEREZZ SZENET

egyre korábban sötétedett
a belszolgálat ha elunta
az ügyeletes bútort támasztani
a folyosót mosatta a kopaszokkal
vagy ócska fókákkal a vizesblokkot
ha netán az öregektől kért valamit
a fejéhez vágta hogy aggódógép
el vagy te tévedve

öreg rozmár nem szaroz már
a gumiknak joguk volt felrúgni a
kopaszok stokiját ha nem tetszett nekik
gyufásdobozzal méregették elég lapos-e
a műanyag ülőkére hajtogatott gyakorlóruha
gyufaszállal piszkáltatták a bakancs recéből
a beleszáradt agyagot ha rászálltak valakire
s ha ráuntak az apránként elkortyolt
kantinban vásárolt arcszeszre
kizavartak valakit hogy
átszökve a kerítésen
lopott gyakorlóruhákért cserébe
a közeli faluból pálinkát hozzon
miskafai rettenetést
egyszer megbukott valaki visszafelé
az ügyeletes tiszt karjába szaladt
bujdosó éjjel fél tizenkettőkor
tartott ezredsorakozót
ott ismertette a rendkívüli eseményt
késő ős volt fűtési idény
fát kellett szerezni
de senki nem tudta honnan
hosszas kérdezősködéssel
mendemondák alapján találtam meg
a telephely mögött a kidöntött farönköket
épp a tűzérosztály két táposa
húzta-vonta fűrészét az egyik
mások a karbantartáshoz felállított
faállványzat deszkáit lopták
nem lehetett válogatni
hidegebbre fordult az idő
a körlet hangadó öregjének

a vaskályha mellett volt az ágya
tihanics tizedes szerette a meleget
ám reggelre leégett a fa kihűlt a körlet
ács
mondta következő este
sehogy nincs ez jól
hogya üldögélsz itt
az öregek meg csak fagyoskodjanak
felnéztem
szerezz szenet mondta
hol lehet szenet találni
kérdéstem ostobán
nehogy már megmagyarázd
mondtam szerezzél szenet
törtem a fejem hiába
ács
nem hallom
ez vészjóslóan hangzott
parancs értettem mondtam
lenyomtam a körletajtó kilincsét
kérdézősködtem
persze senki nem tudott
semmiféle szénraktárról
egyvalaki emlékezett csak
régén tartottak szenet
a telephely mögött
az egyik épület udvarán
hát jó
megindultam a vödörrel kifelé
a kettes őrséghez vezető úton
a koromsötétben
aztán düledező téglapületek közt

elgazosodott udvarokon bukdácsoltam
szemétkupacok vasak betondarabok között
végül is mi ez az egész
nem kérdeztem hogy kerültem én ide
mert azt pontosan tudtam
de hogy hová
az érdekelt volna
van-e nyelv mindezt elmondani
és vajon kinek
végtelennek tűnő
hasztalan keresgélés után
valamelyik sarokban
a holdfényben fagyott szénport tapogattam
majd puszta kézzel vertem kapartam vájtam
a vödörbe ejthető egy-két szénrögért
közben az önsajnálát olvadékonyabb rétegeiben is
egyre mélyebbre túrtam
hiába meg kellett állapítanom
a világegyetem közönyös
a miskafai határban
a dombok mögött
valami irdatlan állat döngöli a földet
vagy a gőzkalapács ökle
s én a csontvelőmíg tápos vagyok
tartás nélkül
híján minden élelmességnek
így hát kijár a megvetés nekem
ebben a közegben élelmesség
és életképesség egyet jelent
mert semmi nem úgy van
ahogy mondják
rettegve vittem a vödröt

fel a lépcsőn
az első két szint a harckocsizóké
végigkacsázva a folyosón
benyitottam a körletbe
tihanics már pizsamában
odakoppantottam a jéghideg fémvödröt
alján szénporban apró szénrögök
darabka kozmosz
ott álltam mocskosan elgyötörten
fájó ujjbegyekkel
undorral végigmért legyintett
kintről a belszolgálat hangja harsant
hetedik század takarodó

Fortepan/ Urbán Tamás

13 | EZZEL KELL BEÉRNEM

tihancsot előléptették szakaszvezetővé
de a rám testált feladat nem változott
szenet szerezni
mindenki melegre vágyott
felötlött hogy egykori körlettársunk most
az étkezde és a konyha kazánját fűti
megkerestem és beengedett
ezt még be kell fejeznem mondta
kocszot talicskázott épp s én
előadtam a történetemet
ad ő szenet mondta szelíden
csakhogy ez kazánba való
a samottal bélelt vaskályhát tönkreteszi
ha én ezzel hozakodnék odafent elő
gondoltam micsoda botrány törne ki
nézd a tápos megmagyarázza
hát kiidegel óbégatná kupecz őrvezető
kidagadó erekkal gumi öntudattal
hangulatkeltő baljós taglejtésekkel
jelezve ez sem tartozik a
megbeszélhető dolgok körébe
meg tud ő más hangot is ütni
akár józanság akár gyávaság vezérel
látom az egészet magam előtt
és fölösleges volna lejátszani
nincs más
emeltem a vödröt kiss honvéd felé
ezzel kell beérnem

14 | A SEMMI ÜGYELETESE

az étkezdéből felhozott karéj kenyereket
tihanics szerette a kályha tetején megpirítani
zsírral átitatva szóva pompás vacsora
só volt sertészsírt tudtam a kantinban venni
csak hogy tihanics fokhagymát akart
ha leültem nyomban megkérdezte
ács van-e már fokhagyma
nincs mondtam kényszeredetten
akkor nem értem mit üldögélsz itt
ekkora nyugalomban
ismertem már ezt a hegyes hangot
kimentem a folyosóra
az alegység-ügyeletessel beszélgettem nem
próbáltam lent a konyhán
a hadtápnak könyörögni
a lépcsőházba húzódtam
ha kijönnek ne lássanak meg
fogságba estem
úgy éreztem
ami körbevesz
fennáll de
nem valóságos
jóval takarodó után óvakodtam csak vissza a
jól fűtött körletbe
egyenletes szuszogás hortyogás fogadott
ültem az üresen álló
alsó ágyon
sötétben felöltözve
mint aki szolgálatot teljesít
a semmi ügyeletes

Fortepan/ Mujzer Péter

15 | NYÁJÁT ŐRZŐ PÁSZTOR

lassuló ütemben nyeldekelt
bennünket az idő
a hirtelen beállt télben
megakadhattunk a torkán
szerencsére december második felében
kaposvárra vezényeltek
egy szakasznyi embert
hogy a hadbírótság fogdáját őrizzék
két váltásban
mert a rendészeti zászlóalj
karácsony és újév között

sok katonát hazaengedett
a vezényeltek biztosan tudhatták
az ünnepekre nem jutnak haza
esély erre amúgy sem volt
ötnapos szabadságot legfeljebb
a tiszteknek fusizók kaptak
ha a telephely-építésről elemelt
majd méretre vágott betonvasakból
ügyes virágtartót hegesztettek
a feleség annyit könnyörgött érte
feketére festve falra szerelve
felmásztunk a teherautóra
1984 rekordhideget hozott
az acélplatón átfagyott a lábunk
míg alsóbbrendű utakon kanyarogva
kaposvárra értünk
ám a laktanyában központi fűtés várt
meleget ontó radiátorok
és viszonylagos béke
a sorakozón azt vitattuk
hány fok alatt engedélyezik
hogyan lehajtsuk a téli sapka fülvédőjét
mert a mínusz tíz már csíp
de a hadbírótság nincs messze
teherautón öt perc csupán
a szakasz élelmesebb fele a tiszteknél
a miénk a sorállománynál
az öregebbek az étkezőben
a kopaszok a celláknál
teljesítettek szolgálatot
az állandó lámpafényben
éjjel mi fűtöttünk a szűk folyosóról

időnként rakni kellett a tűzre
némi tojásbrikettet a szenesvödörből
így legalább nem aludtam el
órák hosszat hallgattam
a zárkából előkanyargó
horkolást fújást szuszogást
mint nyáját őrző pásztor
vagy szolgaszemélyzet
megtudtuk kik ülnek előzetesben
dorogi a sok börtönt megjárt
nagymenő vitte a prímet
látszott neki aztán
nem parancsolunk
kel fekszik ahogy kedve tartja
ő mozgatott irányított mindenkit
levéve rólunk a terheket
mi csak álldogáltunk
mint tíz év múlva
a békefenntartók szarajevóban
de kék sisak híján
a sötét folyosó végén
hosszú fémvályú szolgált
mosakodásra és mosogatásra
feltűnt mindig ugyanaz a
sovány sápatag figura
hajol a tányérok fölé
karikás szemmel
nem néz sehova
minimális kézmozgással
sorra előblít mindent
úgy csináld mintha élnél tarpataki barátom
kiáltotta dorogi öblös hangon

színpadon ágált
a királycsávót alakította folyamatosan
nekünk és fogolytársainak
és sohasem esett ki a szerepéből
tarpataki honvéd
kétségbeesve igyekezett hogy
ne vonja magára dorogi figyelmét
ám zárkatársak lévén ez
nehézségekbe ütközött
ebéd után már ment magától
falfehéren tette a dolgát
igyekezett átlátszóvá válni
nem lehetett szavát se hallani
dorogi így is mindig megtalálta
gyöngye balfasznak mutatta
ellenpontozván saját karakterét
tarpatakit rutintalanként
az mhsz-nél szerzett jogosítvánnyal
sofőrnek osztották be nagykanizsán
s most baleset miatt áll
a hadbíróság elé
dorogi kedvenc témája
önmaga volt
a legnagyobb hangon
a csillagban töltött időről mesélt
nem akar minket megsérteni
de azért az komolyabb hely volt
élénk színekkel ecsetelte
végül abból is mennyire jól jött ki
már ott bent szuperül megszervezte
amit aztán odakint végrehajtott
dorogi elemében volt

zengett a fogda
ritka volt a csendes pillanat
vacsora után mosogatás közben
tarpataki nekem elmesélte hogy került ide
feszített ütemet diktált a parancsnok
s ő súlyos alváshiánnyal
egyfolytában tizenkét órát vezetett
már káprázott a szeme a sötétben
halálos közúti balesetet okozott
ezért került előzetesbe
képtelen tudomásul venni
hogy emberek haltak meg miatta
ő bár holtfáradt suttogetta
azóta se tud rendesen aludni
mert ha a szemét lehunyja
rögtön elvakítják a reflektorok
mindenki azt kérdi persze
hogy mi lesz az ítélet
öblítette el az utolsó tányért
de nem lehet tudni
a fémvályú fenekén felgyűlt habot
csigalassan nyelte a lefolyó
dorogi bajszos feje tűnt fel
a zárka ajtajában
takarodóra felkészülni volt
rá lehet zizzenni a söprűre
tarpataki barátom

16 | BÚÉK

a vezényelt őrszemélyzet nyugalmát
egyetlen kérdés kavarta fel
míg a fogvatartottak nézhették

az étkezde falikonzolra szerelt tévéjén
a szilveszteri műsort
a másik váltás
az őrszobán tartózkodók
nem mehettek át
ott csak a rádiókabaré szórta avas poénjait
ha máskor nem
most szíve mélyéig átélte mindenki
hogyan megfosztották valami jótól
ami fekete-fehéren is
színesebb és elevenebb mint az élet
s ez mélyen
nagyon mélyen igazságtalan
ez volt az első
televízió mellett felnőtt generáció
s a szakasz többsége úgy értékelte
mi kaptuk a legsúlyosabb büntetést
elérkezett az idő
hogyan végre kiálljunk magunkért
ám a parancsnok hajthatatlan maradt
a szabályzat földbevert karói között
a szokásos megoldás született
az öregek odaát tévéznek
gumik és kopaszok maradnak az őrszobán
szilveszter este a priccsen ülve elképzelttem
ahogy tévéműsorvezetők és műsorvezetők
széles mosollyal koccintanak a fogda falán
és úgynevezett villámtréfákat mondanak
a párhuzamos valóságban ugyanis
nincsenek viccek
a képernyőn előkerülnek a pezsgők
búék 1985

nem nagy durranás
legyintett a szomszéd priccsen
fapofával őrtársam a
szabolcsi kopasz

felső kép | Fortepan / Chuckyeager Tumblr

Ács József

LENTI 3.

2020-07-25 | VERSCIKLUS

17 | TEMETŐBEN ÉJSZAKÁZNI

téli napnak az minősül
olvasom ha a hőmérséklet
egész nap nem megy nulla fok fölé

hideg napon az átlag mínusz öt alatt marad
ha mínusz tíz alá süllyed azt
zord napnak nevezik az éghajlatban
abban az évben különösen zord volt a tél
márciusra melegedett csak
mínusz tíz fölé
a harckészültséget azonban
nagy hidegben is fenn kellett tartani
az ügyeletes tiszt jellemzően
éjszaka rendelt el riadót
elvben váratlanul
de a parancsnokok persze
tudtak róla mind és felkészültek
legmegbízhatóbb embereiket
állították szolgálatba
mindenki gyakorlóban aludt
az ablakokat a keretbe vert szegekre akasztott
pokrócokkal kellett elsötétíteni
légitámadás veszélye miatt
ezt is előre megcsináltuk
s ha felharsant a folyosóról a
hetedik század riadó
rohanvást a fegyverszobába
felvenni a géppisztolyokat
az ólomnehéz ládákat levinni
felrakni a köhögő öreg csepelekre
már ha a nagy hidegben
beindult a motor
és ki tudtak állni
riadót különböző fokozatokban
lehetett elrendelni
egyszer el kellett hagynunk a laktanyát is

erőltetett menetben ki a riadókörletbe
az erdőszéli tisztáson
dobkályhával fűtött ponyvasátorban
az öregek és gumik húzzák meg magukat
a kopaszokat őrségbe küldik
míg tart a tempós menet
termelte belső meleg
könnyen veszed
aztán fázni kezdesz
úgy érzed járkálnod kell a hóban
átázott surranódban
aztán leülsz a bokrok
csontváza mellé dőlt
vastag farönkre inkább
összehúzod magad
a sátorból fény dereng
odabent durrog
a környékről gyűjtött
nyirkos gallyakkal rakott tűz
serceg sok sötét káromkodás
a feltámadó szél
az arcodba hajtja a porhavat
mikádóban ülsz
ez a télen viselt kabát neve
japán császárok vagyunk mindannyian
alacsony sorban
ilyen lehet temetőben éjszakázni
fél kettőkor a váltás helyett
parancs érkezett
irány a laktanya
felcihelődtünk
egy óra volt a visszaút

vállunkon fegyverrel
a térdig érő hóban
a zászlóaljépület képzelt célszalagját átszakítva
a túlsúlyos századparancsnok jóformán
ajtóstul esett be az irodába
aznap nem is láttuk többet
beteget jelentett

18 | A PARANCSNOK HALLGATOTT

a második zászlóaljban
még folyt harcászati kiképzés
riadóval indultak hadgyakorlatra
tébolyult kapkodás vezetett
a végtelenségig nyúló várakozásokhoz
egy hét elég volt hogy megtanulják
a vakfegyelem sem fékezi a káoszt
táborfalván az este felállított biztonsági őrséget
másnap reggel hiába keresték
minden nyomot befújta a hó
a sofőr nem talált vissza
az örök közül némelyek
gallyakból raktak tüzet
a mínusz húsz fokban
magukra húzták az utánuk hajított
kincstári takarót
és talpukat a lángok felé fordítva melengették
eleinte tettek a tűzre aztán elaludtak
bakancsuk talpa megolvadt
reggelre befújta őket a hó
akik nem találtak fákat bokrokat
vagy nem vitte az ágat a hadtápkés
vagy elázott a gyufájuk

rövid töprengés után
elindultak valamelyik
látóhatáron pislákoló fény felé
az egyik páros felcsöngette
az éjszakai portást a tejüzemben
a fülke díványán elalhattak
arra ébredtek hogy
szatyrok vonulnak el a szemük előtt
mint a lengyel filmekben
télikabátos asszonyok
az üvegezett ajtó túloldalán
a reggeli műszak
a teológus-tápos páros
másik fénypont felé vette az irányt
s a faluba érve
becsöngettek a plébániára
előtte persze a géppuskát és
a páncéltörő gránátvetőt
gondosan elrejtették
a szomszédos áteresz betoncsövében
a plébánostól vacsorát kaptak
és kialudták végre magukat
másnap tele nadrággal indultak visszafelé
de a havas pusztaságon
ők sem tudtak tájékozódni
végül találkoztak a teherautóval
s az felvette őket
a két csőd pontos fedésbe került
elmaradt a fejmosás
a parancsnok hallgatott

Fortepan/ Magyar Rendőr

19 | KIISMERNI A SODRÁST

ezalatt én lentiben a századszinten
helyettes alegységügyeletesként
őriztem a bútort
a riadó-rendszabályok falitáblája alatt
a laminált farostlemezből készült
levelesládával felszerelt
ajtós-fiókos szekrényt
én voltam a váltás
az ügyeletes éjjel kettőkor keltett
vegyem át a szolgálatot
a folyosó végén
a négyes osztatú ablak mellett
dőlt a hideg
nem lehetett sokáig ülve maradni

fel-alá járkáltam tehát és
kedvenc zenéimet pörgettem magamban
időnként a tükörbe néztem
s hitetlenkedve bámultam a bajszos figurát
gyorsabb így a borotválkozás
és nem néznek táposnak
megtanultam
minden szerep fedezék
hétvégén ha tóth hadnagy lesz
a zászlóalj- napostiszt
inkább szólok az írnoknak és
őrségbe kérem magam
nem hányódom parafadugóként
a viszontagságok hullámain
és nem süllyedek süket kődarabként vízfenékre sem
hogy idegösszeomlással leszereljének
kiismertem a köztes létet
kiismertem a vízalatti sodrást
alkudozom és lavírozok
én is alkalmazkodom
örömmel tölt el
hogy nem töri össze a csontjaimat
hogy úszom az árral s mégis
van némi mozgásterem
jártam fel-alá a csempés folyosón
hajnalban váltáskor szokás szerint
kinyitottam a kulcsra zárt levélrekeszt
és a paksamétát levittem
a parancsnoki épület mögé
az ezredpostára
csillagos éjszaka volt
mínusz harminc fok alatt

orromban a pára
kis jégcsapjai
reggel leadtam a szolgálatot
és hallottam hétvégén megint
tóth hadnagy lesz a napostiszt
az egész zászlóalj
szerette volna gatyába rázni
tudtam már reggel sorakozót tart
addig ismétli a létszámellenőrzést
amíg mindenki elő nem kerül
számon kéri a napirendet
benyit a körletekbe
benéz a szekrényekbe
végül úgyis a kopaszokon csattan az ostor
tehát irány a kettes őrség
szombaton felvesszük
vasárnap leadjuk
irány a lőszerraktár
lerakat a laktanya legszélén
hátránya hogy a
betonoszlopra emelt őrtornyok üvege
régés-rég kitört
nem tartják a meleget
kitalpaltunk az agyagos úton
minket kopaszokat
beosztottak éjszakára
nem tudtam egy váltás kimarad
mert a gumiknak nem akarózik
felkelni és kimenni a fagyba
az igazak álmát alusszák
a fűtött őrszobán
a toronyból jól hallottam

hogy döndül a gőzkalapács
egyenletes ütemben
minden irányból jön a döngés
dübögés a föld alól
elmélyült zsoltosma
bálna szívverése
normál üzemmenet
elképzелhetetlennek tűnt
hogy a lőszerraktárt
bárhonnan támadás érje
néztem a táj
ezüstben fürdő bokrait
de a csikorgó hidegben
nem bírtam sokáig ülve
összekucorodtam
az óratorony padlóján
akár a pajor ha földjéből kifordítják
dideregtem mégis elaludtam
féreg a kozmosz szénporában
reggel volt mikor felriadtam
a bálnaszívverés háttérében
csörömpölve érkezett a váltás
Iacovics őrvezető jött mosolyogva
tudta hogy kint hagytak minket
de kopaszoknak nem tartozik számadással
magyarázkodni a gyengeség jele
gyengének látszani súlyos hiba
ő nem követte el
dermedten tántorogtam
le a vaslépcsőn
azon a télen bármennyit fáztunk
senki nem betegedett meg

az őrszobán felmelegedtem
aztán leadtuk a szolgálatot
a századszinten kitáraztunk
és elszámoltunk az éles lőszerrel
elégedettek lehettünk
elkerültük tóth hadnagyot

20 | LESZERELÉS

februárban robbantak
az utolsó centidarabok
az unatkozó öreg harcsák
elkészültek a cérnaképpel
megíratták a hadastyánnak szóló
gót betűs obsitot az örökölt
körülményeskedő szöveggel
az írnokoktól beszerzett
kiábrándítóan fehér
műszaki rajzlap szélét
antikolták azaz
öngyújtóval végigpörkölték
megrajzoltatták lepedőre
a kötelezőnek érzett
leszerelő zászlót
vonattal és meztelen nővel
ha valami hiányzott
a leadandó felszerelésükből
a szolgálatvezetőnél jegyzőkönyvezték
és meg kellett fizetni
ám ezen nem estek kétségbe
a lelassult mozgású
vén iszapszemű tengeri ráják
megkaparintották a kopaszokét

s némi gúnnal megjegyzték
még bőven lesz időtök
mindent beszerezni
én elmegyek te itt maradsz
csíkos hátú kismalac
nekünk csak múltunk van
nektek csak jövőtök
dolgoztak a rekeszizmok
szilveszteri hangulattól
zengett a folyosó
ahogy az öregek felsorakoztak
hogymár immár civil ruhában
levonuljanak a szintről
a részegen ordító leszerelőt
leparancsolták a teherautóról
két hét fogdát kapott
a többieknek irány a
vasútállomás
megcsappant a létszám
ilyenkor a gumik
hirtelen megöregednek
a kopaszok viszont
kopaszok maradnak
míg fel nem töltik a századot újoncokkal
levonult hát az ár
s mi ott rekedtünk
hiányos felszerelésünkkel
korhadó uszadékfák
a száradó iszapréteggel borított
partszakaszon

Fortepan/ Magyar Rendőr

21 | TÚZRE VÍZRE VIGYÁZZATOK

elindult a hurcolkodás
két hét volt a bevonulásig
újoncok költöztek a helyünkre
egy hónap alapkiképzésre
minket a laktanya átellenes sarkán
a második zászlóalj épületébe
zsúfoltak össze
két század egy szinten
dugig telt körletek
az újdonsült öregek is
szerették a meleget
de a hőmérséklet odakint
hetekig mínusz tíz alatt maradt
a valahonnan beszerzett

szabályozhatatlan olajkályhában
huhogva égett
a harckocsikból a telephelyen
gumicsővel titokban leszívott gázolaj
éjszaka harminc fok volt
trópusi meleg
táncoló árnyakkal és
fullasztó kigőzölgésekkel
telt meg a körlet
a kicsapódott pára keskeny
patakokban csorgott le az ablak üvegén
míg a folyosó elején a mosdóban
a megrepedt strangból szivárgó víz
karvastagságú hurkákban
odafagyott a falra
nem nyúltak hozzá
a jég legalább összefogja
kérget von rá
mint sebre az alvadt vér

22 | MAGUNKRÓL MAGUNKNAK

megkezdődött az alapkiképzés
nem irigyeltük a hóban
csikorgó fagyban bevonulókat
nekünk szeptemberben
még tartott a nyár
egyelőre kopaszként bántak velünk
mégis úgy éreztük
már nem mi vagyunk legalul
a bőrünkön tapasztaltuk
megértettük a hármas rétegződést
az eltérő perspektívákat

a másik században
szép számmal akadtak táposok
nem voltam többé egymagam
közösen mostuk a folyosót
de a lépcsőház felőli végen
épp a fordulóban a kövön
minden húzás nyomán
jeges filmréteg keletkezett
az ügyeletes tiszt
váratlan látogatása után
betiltották a felmosást
ezt is megértük sóhajtottuk
óvatos barátkozásba kezdtem
mert ha a táposok diskurálnak
rögtön találnak nekik tennivalót
a zsigá nevű nyurga tanárszakos srác
gyökössy endre könyvét mesélte
magunkról magunknak
ha befejeztem kölcsönadom
de nem fejezte be és nem adta kölcsön
három nap múlva egész éjszaka hullott a hó
a holdtalan fakó derengésben
sokáig nem jött álom a szememre
talán a hőség miatt
a sarokban dörömbölve égett a gázolaj
az ágyakon letúrt takaróval
szétdobott karokkal
atlétában vagy kincstári pizsamában
horkoltak a hajdúsági szabolcsi legények
aztán magába szívott az örvény
és kisvártatva partra dobott
hetedik-nyolcadik század ébresztő föl

erre a frissen megöregedettek
a másik oldalukra fordultak
a viszonylagos nyugalom percei
a folyosóra kicsoszogva
belebotlottam az írrokba
basszák meg mondta
mi van
felborult a teherautó
tudtuk az újoncok éleslövészetéhez
a nyolcadik század adja a
a biztonsági őrseget
hajnalban indultak a lőtérre
főleg kopaszok táposok
és ahol töltésen fut az út
kisodródtak a kanyarban
legurultak a lejtőn
a teherautó a tengelye körül
mint a mosógép dobja forgott
a plató végén ülő két embert
összevissza verték a rájuk zuhanó
ólomnehéz híradósládák
azonnal meghaltak
zsiga és andrás
micsoda
hallgattunk
a többiek úgy néz ki
zúzódásokkal megúszták
gyengélkedőre kerültek
megfigyelésre
szorongattuk ezt a szót
megfigyelésre
mint marokba gyúrt

taknyos papírsebkendőt
megfigyelésre
a törtcsempés falat bámultuk
a hányásmintás kőpadlót
fent az üvegtégla-sort a neont
lent a kék szegélyt
csak ne kelljen egymásra nézni
minden más lesz mostantól
mondtam
és semmi sem
hallottam valahol a távolban
az irdatlan állat döngöli a földet
hetedik-nyolcadik század sorakozó

Fortepan/ Varga János

23 | FEKETE-FEHÉRBEN

néhányan táposok
fölbballagtunk a gyengélkedőre
meglátogattuk az életben maradtakat
ültek az ágyukon
maguk alá húzott lábakkal
és néztek a levegőbe
kérdéseinkre kurtán válaszolgattak
hamar kifordultunk az ajtón
lebaktattunk a lépcsőn
visszafelé lábunk alatt
mocskos hó csikorgott
a századszinten közben összeállt a kép
nem maradt sofőr
hogyan az őrséget a lőtérré kivigye
végül beosztották
a vezénylésből visszaérkezőt
a gaz 66-ost tegnap estére várták
de a jeges havas utakon
rossz látási viszonyok között
oly lassan haladhatott csak
hogyan hajnali négy volt már
mire holtfáradtan
begördült a laktanyába
muszáj pihennie mondta
a zászlóaljparancsnok tájékozott
nem érdekel
a feladat adott
feltankolva kiáll
és kiviszi az őrséget
a felállítási helyére
végeztem
az ügyeletes szerint a sofőr

falfehéren botorkált
a századszinten
mindent felrakodtak a teherautóra
az őrség is felkapaszkodott
és nekivágtak a hajnali sötétben
a sofőr elbóbiskolt
és jött a kanyar
hónapok múltán láttam meg
borús és hideg tavaszi nap volt
a gépjármű-telephely bejáratánál
a szögacélokból hegesztett hirdetőtábla
kulcsra zárható üvegajtaja mögött
a közlekedésbiztonság jegyében
s az elrettentés nyilvánvaló szándékával
kirajzszögezett fekete-fehér fényképeket
baleseti helyszínelők készíthették
zsiga és andrás
vastag mikádóban
zúzódásoktól felpuffadt arccal
lehunyt szemmel
hevert a hóban
mint akinek komoly dolga van
hallgat valamit és oda is figyel
teljes összpontosítással
a kifürkészhetetlent
füleli csak egyre
mi van odalent
mi van odaát
fiúk

24 | HOGYAN

hogyan éltünk ökölbe szorult kézzel
hogyan keltünk fel és borotválkoztunk
hogyan vonultunk le alakzatban reggelizni
hogyan sorakoztunk az étkezde előtt
kiigazodva feltakarva
előre nézve a kocsonya üvegén keresztül
hogya a sapkát vezényszó
alakias végrehajtása után
fejfedőnket övünkbe gyűrve
fejet hajtva lóduljunk előre
s a benti sorral eljussunk
a lambériázott falhoz
a széles kiadópuh elé
hogyan ettük a hosszú asztalok mellett
fémtálcákról mustárral
háromhatvanas kenyérrel a debrecenit
vagy hagytuk meg
a sorállomány többségével együtt
az emberszaláminak nevezett felvágottat
hogyan szürcsöltünk hozzá
műanyag bögréből
gőzölgő tűzforró céteát
míg fel nem harsant a
hetedik század
egészségére fel kivonul
másként zajlott minden ugyanúgy

fenti kép | Fortepan/ Mujzer Péter

Ács József

LENTI 4.

2020-07-29 | VERSCIKLUS

25 | EZ A MAGA KATONÁJA?

az ezredkonyha baptista kazánfűtője
fél év elteltével is
szerény maradt és alázatos
az étkezde túloldalán
a fekete kapu és drótháló mögött

láttam néha szenet talicskázni
nyugodt és egyszerű mozdulataival
ez a különös szelídség ámulatba ejtett
nem akadt hozzá fogható
a tápos ezredtávíró
saját bevallása szerint
buddhista volt
kopaszra nyírt fejjel
folyton mosolygott
és ingatta hozzá a fejét
mint az indiaiak
de ott bujkált a gúny
a szájszögletében
kiss tibi viszont
nem ismerte az iróniát
ráköszöntem beszélgettünk
bibliaolvasásra hívott
vacsora után
bekopogtam a vasajtón
letemem hozzá a
harminc fok melegbe
láttam a réseken a kokszt
pokolvörösen izzani odabent
ám kint békét és nyugalmat árasztott
a szépen felsepert beton
a kazánsor előtti padon böngésztek károli
műbőrbe kötött hártypapírra
apró betűkkel nyomtatott szövegét
sidrákot misákat és abednegót
mert nem hajoltak meg és
nem imádták az óriás arany állóképet
nabukodonozor tüzes kemencébe vetette

a három férfi azonban
föl-alá sétált a lángok között
és nem égtek meg mert
velük volt negyedikként valaki
a király szavára sértetlenül jöttek elő
még a tűz szaga sem járta át őket
röviden imádkoztunk
búcsúzaskor fél veknit
nyomott a kezembe
kigomboltam a zubbonyomat
és belecsúsztottam
időközben teljesen besötétedett
töprengve indultam visszafelé
talpam alatt ropogott a szénpor
a gyér lámpafényben főtiszt közeledett
ijedten tisztelegtem
katona
megismertem az éles hangot
a laktanya egyik híresen szigorú
parancsnokáé volt
ez csehi őrnagy
az ezredtörzs főnöke
parancs feleltem
hozzám
sapka nélkül tiszteleg
hol kapott kiképzést maga?
miért nincs magán sapka?
kigombolt zubbonyban
hogyan néz ki?
vegye ki amit dugdos
előhúztam a kenyeret
na jöjjön velem

melyik alegységhez tartozik
ki a maga parancsnoka
öt perc múlva már
az őrnagy irodájában álltam vigyázzban
magához rendelte a zászlóaljparancsnokot
nézze csak meg főhadnagy elvtárs mondta
nézze csak
ez a honvéd a maga katonája?
a főhadnagy végigmért
jelentem igen
no akkor gyönyörködjön benne
sapka nélkül cselleng összevissza
mint aki lakodalomból jön
kigombolt zubbonyban
a laktanya területén
alakiatlanul
fegyelmezetlenül
maga szerint rendjén van ez?
jelentem nincs
akkor?
csönd
akkor?
újabb csönd
akkor pedig tartson
nagyobb fegyelmet
a katonái közt
távozhatnak
a folyosón a főhadnagy kis híján felrobbant
hogy épp előttem alázták meg
remegett a szája széle
savószínű szemében
ponttá szűkült a pupilla

maga szerencsétlen barom
mondta lefelé a lépcsőn és otthagyt
még megbüntetni is elfelejtett

26 | A HIVATALNOKI KAR

úgy gondoltam végig legalul leszek
akit rúgnak és már nincs kit rúgnia
leszek a vég ahol csattan az ostor
csak ostort ne kelljen forgatnom soha
szélben pörgő sodródó szemét
árok alján összegyűlt víz
zsigáék halála mindenkit felkavart
felbolydultak a táposok és teológusok
mind az írnokok
ők beláttak a színpalak mögé
beszélgetni kezdtünk
s mert véget ért az alapkiképzés
a visszaköltözés után
feltárult előttem az ismeretlen
és valószínűtlen másik világ
az alagsori kisz-klubban bungizó büfés
imre a helyéről kirobbanthatatlan stúdiós
jó lesz nekünk
hallgattuk a hangfalak közt
tdk kazettáról
az európa kiadót
idegen ködökbe utazgatunk
és ha ott jobb
hát ott maradunk
imre szerzett füvet
zolival az írnokunkkal
szívták vasárnap délután

magukra húzták a füstöt
mint közös télikabátot
jó lesz nekünk
jó lesz nekünk
csak előbb lágyan tönkremegyünk
hallgatták a fotel mélyéről
te se engem én se téged
minket már a bűn se véd meg
máskor nina hagen
poszt-punk zenéje szólt
ez a jereváni rádió adása
és benne a hírek
sustorogta rekedtes férfihangon a díva
német-angol-országi keveréknyelven
vartyogva ígért küszöbön álló
harmadik világháborút
brezsnyev az újraegyesítést fontolgatja
sistergett refrénként
pikáns ötlet volt ilyesmit hallgatni
a varsói szerződés tagállamában
első lépcsős alakulatnál
a lambériával burkolt
kisz-klub magnóján
a dressúra közepén
kóstolgattuk az édes nihilizmust
de nem füveztem velük
és nem ittam alkoholt sosem
máig mennél kegyetlenebbnek tűnik a világ
annál kevésbé vonz a bódulat

egyik este nagy nyüzsgés támadt
lestrapált tévé érkezett
a szolgálatvezető szerezte valahonnan
az állomány a folyosó végi
körletbe gyűlve nézte stokiról
mákosan szitáló fekete fehérben
az osztrák tévén sugárzott akciófilmet
nem kellett hozzá nyelvtudás
a körletajtó mögött lövések dördültek
autós üldözés tömegmészárlás zaja
én odakint örültem
az ajándék békességnek
az írkokok megnyugtattak
ha a parancsnok nincs már bent
nyugodtan el lehet tűnni
a századszintről
az ügyeletesnek
mondasz valamit
csak alkalmas ürügy kell
amibe nem tudnak belekötni
az előző időszak távoztával
átrendeződtek a beosztások
zolit megtették századírknak
s ő beajánlott maga mellé
bekerültem hát legalulra
egyfajta kishivatalnoki karba
a kiöregedett gumik
akik azelőtt lekezelően bántak velem
meg akarták őrizni fölényüket
de azt képzelték van befolyásom
odavetették hát a folyosón
zsinóron pörgetve kulcscsomójukat

hé ács intézzél mán valami szabipapírt
nem volt beleszólásom
mégis más perspektívából láttam
az emberi gyarlóságot
a szolgálati szabályzat ideálvilágát
és az élet kisszerű szempontjait
a kínálkozó stratégiákat
a ravasz lavírozást
az ügyeskedést
a törleszkedést
a méltóság megőrzésének útjait
a semmibe hullást
hirtelen tanúja lettem mindennek
láttam a forgolódást
ültem a hírek áramában

Fortepan/ Mujzer Péter

27 | ÚGY TENNI MINTHA

zászlóaljunk tüzérparancsnoka
az írkok szerint kevés szavú
művelt és értelmes ember
a laktanyakapu túloldalán
saját lakásán a nőtlen tiszt szallón
szolgálati fegyverével főbe lőtte magát
az egyik tápos komendáns
takarította fel az agyvelejét
azonnal kiadható szabadság fejében

a zászlóaljírnoaktól hallottuk
hogy néhány hónap múlva
miniszteri szemlét kap a laktanya
zsigát és andrást a néphadsereg
saját halottjának tekintette
katonai tiszteletadás mellett
vehettek végső búcsút tőlük a családtagok
ám az ügy még nem ért véget
zsigá apja botrányt csinált a minisztériumban
s az olyan magas szintre ért
hogyan döntés született
kivizsgálják a lenti állapotokat
nem hihetjük semmiképp mondom
hogyan odafentről igazságot tesznek
jelentsen bármit az igazság
és fogjuk fel a tételét bármilyen jelképesen
ahogy a két fiút sem támaszthatják fel
a tüzérek parancsnokát sem
dehogyan
a szemlék természetrajza más
igyekeznek majd a párhuzamos világokat
egymásba préselni
a papíron megtervezett és az elevent
a rend és fegyelmezettség jegyében
síkba lapítani a világegyetemet
hasztalan
de legalább úgy tenni mintha
a szemle nem hoz változást
hisz erről szólt minden percünk
minden riadóbegyakorlás és sorakozó
úgy tenni
mintha a fejünk felett

gombnyomásra indított
megnyerhetetlen háború kimenetele
a katonai helytálláson múlna
mi a keménység és fegyelmezettség értéke
az egymásra meredő atomrakéták
roppant falloszai tövében
ahol egyetlen reményünk
az impotencia

28 | FIKCIÓK

a kiképzési terv kitöltött
és falra kifüggesztett
előregyártott nyomtatvány
a heti foglalkozások tematikájával
ám mivel a század építő feladatokat látott el
heti foglalkozások híján
kiképzési tervek sem készültek
üresen állt a tábla hónapszám
a folyosó falán
a közlő minisztériumi szemle részleteit
a parancsnokok sem ismerhették
mire terjed majd ki az ellenőrzés
senki sem tudta
a minisztérium sem
ez a pánik pompás táptalaja
beköszöntött a nyár
fény derült jónéhány
nemhogy nem vezetett
de föl sem fektetett nyilvántartásra
elő kellett állítani hát papíron a múltat
kimutatni a szabályszerűt
a parancsnokok fejében

kóboráram módjára keringett éjjel
minden lehetséges mulasztás
a felgyülemelő munka pedig
a nehézkedés törvénye szerint
legalulra szivárgott
így végül én a segédírnok alhonvéd
állíthattam össze a század kiképzési tervét
a kezembe nyomott könyvből
fél évre visszamenőleg
gyorsan rájöttem ha a
lepedő nagyságú nyomtatványokat
a szokásos módon kézzel kell kitöltenem
az elvárt külalakkal
ne látszódjon hogy sebtében készült
sohasem végzek
a zászlóaljírnokiban viszont
láttam széles kocsijú írógépet
félbehajtva épp
bele tudtam fűzni a papírt
reggeltől késő estig írtam ott
a talált szövegekre épített
posztmodern montázselsű fikciót
biztos voltam benne
a profán breviáriumnak
nem lesz egyetlen olvasója sem
az asztalfióknak írok
mondhatni jól szórakoztam
miközben hamisítottam és hazudtam
de nyomasztott
részt veszek a látszatkeltésben
alkotója lettem a rendszernek
nem pusztá elszenvedője

parancsra tettem
persze
én is azzal nyugtattam magam
ahogy az írkok mindannyian
tét nélküli hazugságok ezek
lényegtelenek
gúnyos vigyorral tetőztük be
a teljes abszurditást
kárörömmel figyeltük
hogy látástól vakulásig dolgoztatnak bennünket
református teológus barátunk
egész nap terveket és táblázatokat rajzolt
hengerekből kitekert hatalmas dipákra
rotring vonalzóval drága csőtollkészlettel
babramunka és a legkisebb figyelmetlenség is
rögtön megbosszulja magát
nem irigyeltem
de nem hibázott
azért meg irigyeltem
minket is utolért a feladat
századszintű dokumentumok
vastag fekete keretben
mint a gyászjelentések
némelyik nejlonba kötve
mint füzeteim az alsó tagozatban
éjfélkor valamelyik elrontott borítót
kellett volna újrakezdeni
de bedobtam a törülközőt
már káprázott a szemem a neontól
mondtam zolinak ideje aludni
hagyjuk a fenébe mondtam
kár elpakolni mondtam

reggel úgyis innen folytatjuk
zoli ráállt
jól van
leoltottuk a villanyt bezártuk az irodát
és beájultunk az ágyba
reggel éktelen ordításra ébredtünk
írnok!
összekaptam magam
hunyorogva néztem
a folyosó végén ellenfényben
a zászlóaljparancsnok jellegzetes
huszártisztszerű alakját
gyakorlóban antantszíjjal
ahogy kihúzta magát
az iroda tárva
kinyitatta az alegység-ügyeletessel
savósínű szem meredt ránk
jelentsék mi ez az ocsmány kupleráj
szűrte szavait a bajsza alatt
jelentem nem végeztünk
szóval nem végeztek
ez maguk szerint indok rá
hogy szanaszét hagyjanak
páncélszekrényben
szigorúan elzárva tartandó dokumentumokat?
titokvédelmi rendszabályok megsértése
hét nap fogda
mindkettejüknek!
holnap reggel meg is kezdik
a letöltését
és azonnal tegyenek rendet
maguk szerencsétlenek!

sziszegte
érthetetlen
állapítottuk meg aztán
az írnokokkal a zászlóaljirodán
sohasem láttuk még ébresztőre bejönni
ekkor benyitott a zászlóalj törzsének főnöke
ő nyíltabb és barátságosabb ember volt
még becenevet is kiérdemelt
pásztor csacsiként emlegették
a háta mögött
míg a parancsnokot csak vezetéknévén
két kurta szótag
pálcacsattanása
pihenj folytasd tovább
most jövök a megbeszélésről
lábom lőjök magunkat mondtam
ha most küldjük fogdára az írnokokat
a legnagyobb dologidőben
a szemle előtti utolsó héten
majd ha megkezdődik
bevonulhat előbb az egyik aztán a másik
mert valakinek dolgozni kell
elviharzott
megnyugodtunk
hajnalig ugyanis
nem tudtuk volna mindent befejezni
miközben vonalakat húztam a dipára
azon tűnődtem
lám elismerték hogy függenek tőlünk
tehát nem tehetnek meg mindent velünk
ez nem revans és nem elégtétel
annál sokkal fontosabb

kis lépéssel közelebb kerültünk
a valóság elismeréséhez
és ez felszabadító
az igazság szabaddá tesz
minket a hazugság tart fogva
lám én is hozzátettem a magam sárgalacsinját
börtönünk tapasztott falához
a kiképzési tervekkel
és akad még munka bőven
hétfőn indul a szemle
vasárnap estig mindennel elkészülünk

Fortepan/ Mujzer Péter

29 | A PÁRHUZAMOS VALÓSÁG KULCSAI

én kezdtem a fogdát
hétfő reggel a szabályzat szerint jelentkeztem
a kiszabott büntetést letölteni
hétvégén lázas munka folyt a laktanyában
fehér csíkokat húzni az alakulótér betonszegélyére
kékre pingálni minden létező fémtárgyat
olajfestékkel rá a rozsdára
elég ha messziről vadonatújnak hat
elég ha két hetet kibír
ha véget ért az örült mázolás
mindent derékszögbe párhuzamba
reggelre csillogjon mindenki bakancsa
mint a salamon töke!
a bizottság érkezése bármikor várható
meghalljuk majd a kürtjelet
én leadtam a derékszíjamat
előírás szerint kifűztem a surranót is
derékszíjat fűzött nem viselhet a fogvatartott
nehogy a zárkában felakassza magát
végigcsattogtam a
felmosástól nedves
öntöttbeton folyosón
jöttek a fogdaélet alaptrükkjei
napközben a priccset felhajtva
falhoz lakatolva kell tartani
a fogvatartott nem heverészhet
csak stokira ülhet
de minden cellában
kézről kézre adták a szöveget
amivel a megpiszkált elzett lakaton
felpattinthatuk a zárat
a jól bevált gyakorlat felett

szemet hunyt minden fogdaórség
ha netán az ügyeletes tiszt
ellenőrzést tartott
az őrszemélyzet vezényszavait
majd a rács zörgését hallva
minden zárkában
egyszerre csapták fel a priccseket
s ez hatalmas robajjal járt
de a tiszt ha körbesétált
mindent rendben fellakatozva talált
nyilván tudta miről van szó
nem most jött le a falvédőről
de a szögek motozáskor sem
kerültek elő
a párhuzamos valóság kulcsai
sosem számolták fel a
kettős világot
sosem rendeltek el
lakatcserét

30 | KELLEMESEN HÚVÖS

télen ezek a cellák
sejtettük egészen más
arcukat mutatják
nyáron azonban
harminc fok fölött
a fogdaépület hűvöse
mint megállapíthattuk
kellemes
kedden az ebéd utáni
mosogatásra készülve
az őrszoba ablakából

az alakulótérre láttunk
ott állt az ezred felsorakozva
alaki szemlét tartottak
teljes felszereléssel
lassan haladt
kipakolt málhazsákok
sokadik óra a tűző napon
a hűvös fogdaablakból
láttam mindenki szédeleg
švejkbe illő fordulat
csak hogy belőlem hiányzott švejk
mindent saját képére formáló
pofátlan talpraesettsége
én szégyelltem magam
hogyan itt vagyok
nem az én érdemem
és nem az én bűnöm
rettegtem nehogy ezt is
valahogy megtorolják
és száraz torokkal hallgattam
hogyan döng dübög a föld mélye
hogyan dolgozik a gőzkalapács

Fortepan / Urbán Tamás

31 | A MOZGÓSÍTÁS

szombat délután
a piszkosfehér cellafalat néztük
fenn a kék ég kis kendődarabját
az ablakként szolgáló nyílás keretében
mikor mozgást hallottunk lábdobogást
odakint megcsörrent a rács
nyomban felpattantunk a priccsről
és fellakatoltuk
de csak az őrség közeledett a hírrel
az ügyeletes tiszt riadót rendelt el
a szemle keretében
ellenőrzik a harckészültséget
tudtuk minden riadónál
meghirdetnek korlátozásokat

nem kell például felállítani
a mozgósítást végző csoportokat
vagy nem kell a fogdáról kihozni
a büntetésüket töltő katonákat
ezúttal egyik korlátozást sem rendelték el
visszakaptuk a fűzőt
és a derékszíjat
irány a zászlóaljépület
a mozgósítást végző csoport
elmésem a büféből a stúdiósból
és csupa írnokból állt
távollétem alatt
engem is oda osztottak be
a parancsnok századost
állítólag alkoholizmusa miatt
helyezték lentibe
gyenge beteg ember volt
megroppant belerokkant
mi nem hagyjuk el a laktanyát
mint a többiek
nem vonulunk ki a
valamelyik ligeterdő szélén kijelölt
riadókörlétre
hanem a negyedik szinten
a folyosó végén kialakított
raktárhelyiségben készülünk
a mozgósítottként érkezők fogadására
hogy lajstromozhassuk és felszerelhessük őket
az a korlátozó rendszabály viszont
miszerint ténylegesen
senkit sem kell mozgósítani
érvényben volt

tudtuk tehát hogy nem jön senki sem
ellenőrző előjáró nem mutatkozott
ültünk a ruhák bakancsok bűdös
vegyvédelmi öltözékek közt
előbb félhomályban
este gyertyafényben
tudtuk jól
a pokrócokkal elsötétített raktárban
villanyt gyújtani
s ezzel bombázóknak
célpontot szolgáltatni tilos
a kutya sem nézett felénk
vacsorára megettünk hidegen néhány
porlepte babfőzelék-konzervet
az úgynevezett m-zárolt készletből
tíz éve lejárt mind
ültünk és kókadoztunk
árnyékunk hajladozott a falon
táncolt lengedezett a
láng mozgásának ütemére
nyughatatlan szürke alakok
óriás figurák leskeltek át a vállunk felett
a puffedt arcú százados
éjfél közeledtével
meggyőzte magát hogy
a szemlebizottság nem kíváncsi ránk
engedélyezte hogy egyelőre
nyugovóra térjünk
elsétáltunk a folyosó elejére
és kinéztünk az ablakon
az ezred elhagyta a laktanyát
mindenütt sötét volt

és halálos csend
csak mi heten éltük túl
az atomháborút
már nincs kit mozgósítani
mert mindenki meghalt
lehullott a neutronbomba
úgy jártunk-keltünk
a néma és sötét épületben
mint véletlen túlélők
az óvóhelyen
talán mi sem leszünk
kivételek
talán megkaptuk mi is
a végzetes dózist
elindult bennünk észrevétlen
saját pályáján a roncsolás
az elgurított vasgolyó
a föld alatt nincsenek társak
talán csak zsigá és andrás
ők állnak falfehéren
az egyik ajtó mögött
többet tudnak nálunk de
nem szólnak
nem beszélnek
most ők az örök és felügyelők
ezen a tájon
a százados is megroskadt
de rettegett az ellenőrzéstől
és nem mert lefeküdni
mi benyitottunk a szomszéd körletbe
és bezuhantunk az ágyba
úgy aludtunk

zubzonyban nadrágban és bakancsban
sapkánkat a derékszíjba tűrve mindannyian
mint a föld alatt

32 | FINÁLÉ

mire felébredtünk
már hétágra sütött a nap
a pokrócokkal elsötétített körletbe
itt-ott csíkokban betört a fény
bebotorkáltunk a raktárba
leültünk a faládákra
kanálgéppel felbontottunk néhány
m-zárolt gyíkhús-konzervet
hivatalosan vagdalthúst
de a hivatalosság nem volt sehol
ha megálltunk az evésben
csak madárccsicsergés hallatszott
előreballagtunk a folyosón
a lecsúszott százados
akinek már
alig volt több tekintélye
a sorállomány előtt
mint az őrmestereknek
ott állt és bámulta meredten
az árokkal szegett üres utakat
gyötrelmeinek színterét
nem jött ellenőrzés
megsajnáltam
és akkor
megborzongtak a fák
feltámadt a reggeli szél
az égen néhány

báránfelhő úszott
eltűnt a gőzkalapács
eltűnt az irdatlan állat
senki és semmi nem
döngölte a földet
semmi dübörgés
nem hallatszott más
csak a lombkoronák zúgása
meg a madarak éneke
mellékessé vált hogy
estefelé visszaszivárognak
a titkos riadókörletből a
harcjárművek meg a teherautók
mint megszálló csapatok
a néma városba
mellékessé vált mert én már
a túloldalról néztem
szemléltem mindent

felső kép | Fortepan/ Erdei Katalin